

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»

Любов Павлишин

**ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА
ЧЕСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ:
СТАНОВЛЕННЯ ТА ПРІОРИТЕТНІ
НАПРЯМИ РОЗВИТКУ
(1993 – 2004 рр.)**

• *Монографія* •

Ужгород – 2021

*Рекомендовано до друку Вченою радою
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
(протокол №9 від 22 грудня 2020 року).*

Рецензенти:

Корсак Роман Володимирович – доктор історичних наук, професор кафедри туристичної інфраструктури та готельно-ресторанного господарства факультету туризму та міжнародних комунікацій Ужгородського національного університету.

Андрейко Віталій Іванович – кандидат історичних наук, доцент, завідувач кафедри міжнародних студій та суспільних комунікацій факультету історії та міжнародних відносин Ужгородського національного університету.

У монографії на основі широкої джерельної бази досліджено процес становлення та пріоритетні напрями розвитку зовнішньої політики суверенної Чеської Республіки, методи та форми реалізації її зовнішньополітичної стратегії. Зроблено аналіз формування національної політики як основи для побудови успішної зовнішньої політики країни. Досліджено діяльність Вишеградського об'єднання та його роль у формуванні чеської зовнішньої політики. Особливу увагу приділено особистості Вацлава Гавела та доведено його важливу роль як президента у реалізації зовнішньої політики держави. Проаналізовано шляхи і методи реалізації європейської та євроатлантичної інтеграції Чеської Республіки. Досліджено пріоритети чесько-словацьких та чесько-українських двосторонніх відносин.

Монографічне дослідження розраховане на науковців, богемістів, аспірантів, студентів, а також усіх, хто цікавиться проблематикою сучасних міжнародних відносин.

ЗМІСТ

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	4
ВСТУП.....	6
Розділ I. ІСТОРИОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛЬНА ОСНОВА ДОСЛІДЖЕННЯ СТАНОВЛЕННЯ Й РОЗВИТКУ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ ЧЕСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ	15
1.1 <i>Стан розробки проблеми в історіографії.....</i>	15
1.2 <i>Джерельна основа дослідження.....</i>	30
Розділ II. СТАНОВЛЕННЯ ТА ФОРМУВАННЯ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ СУВЕРЕННОЇ ЧЕСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ	40
2.1 <i>Утворення Чеської Республіки, визначення мети та пріоритетних напрямів її зовнішньої політики .....</i>	40
2.2 <i>Вацлав Гавел та його роль як президента у формуванні зовнішньої політики Чеської Республіки .....</i>	69
2.3 <i>Роль Вишеградського об'єднання у зовнішньополітичній діяльності Чеської Республіки .....</i>	88
Розділ III. СТРАТЕГІЯ ЄВРОАТЛАНТИЧНОЇ ТА ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ ЧЕСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ ТА ШЛЯХИ І МЕТОДИ ЇЇ РЕАЛІЗАЦІЇ	108
3.1 <i>Процес набуття членства Чеської Республіки у НАТО.....</i>	108
3.2 <i>Інтеграція Чеської Республіки до Європейського Союзу.....</i>	128
Розділ IV. ПРІОРИТЕТИ ДВОСТОРОННІХ ВІДНОСИН ЧЕСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ ЗІ СЛОВАЧЧИНОЮ ТА УКРАЇНОЮ	157
4.1 <i>Формування та розвиток чесько-словацьких міждержавних відносин .....</i>	157
4.2 <i>Становлення та розвиток українсько-чеського міждержавного співробітництва .....</i>	170
ВИСНОВКИ	190
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ	198

Арх
Опу
а) Д
б) В
в) С
Мон
Підр
Дис

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

АТР	Азіатсько-Тихоокеанський регіон
АЧР	армія Чеської Республіки
В4	Вишеградська четвірка
ГДА	Громадянський демократичний альянс
ГДА МЗС України	Галузевий Державний архів МЗС України
ГДП	Громадянсько-демократична партія
ГПН	Громадськість проти насилля
ГС	Громадянський союз
ГФ	Громадянський форум
ДП	Демократична партія
ДС	Демократичний союз
ЄБРР	Європейський Банк Реконструкції та Розвитку
ЄЕС	Європейський Економічний Союз
ЄС	Європейський Союз
ЄК	Європейська Комісія
ЄП	Європейський Парламент
КПЧ	Комуністична партія Чехословаччини
КС	Конституційний суд
МВФ	Міжнародний валютний фонд
МЗС України	Міністерство закордонних справ України
НАТО	Організація Північноатлантичного договору або Північноатлантичний альянс
ОБСЕ	Організації з безпеки і співробітництва в Європі
ОВД	Організація Варшавського договору
ООН	Організація Об'єднаних Націй

ПГП	Партія громадського порозуміння
ПДХС	Партія демократичного та християнського союзу
ПЗМ	Партнерство заради миру
ПЛД	Партія лівих демократів
РЕ	Рада Європи
РЕВ	Рада економічної взаємодопомоги
РЕАП	Рада Євроатлантичного Партнерства
РЗДС	Рух за демократичну Словаччину
РПАС	Рада Північноатлантичного співробітництва
РФ	Російська Федерація
СБ	Світовий банк
СХДР	Словацький християнсько-демократичний рух
ЦЄІ	Центральноевропейська ініціатива
ЦСЕ	Центрально-Східна Європа
ЧР	Чеська Республіка
ЧСФР	Чеська і Словацька Федеративна Республіка
ČSSD	ЧСДП (Чеська соціал-демократична партія)
OECD	Organization for Economic Cooperation and Development (Організація економічного співробітництва та розвитку)
CEFTA	Central European Free Trade Agreement (Центральноевропейська асоціація вільної торгівлі)
PHARE	Pologne-Hongrie Actions pour la Reconversion Economique (Програма фінансового та спеціального співробітництва ЄС з країнами Центральної та Східної Європи)

ВСТУП

Регіон Центральної Європи має винятково важливе історичне та геополітичне значення у системі глобальних міжнародних відносин. Впродовж століть він виконував важливу функцію історичного комунікатора та посередника між Заходом і Сходом у цивілізаційному вимірі. Історія розвитку міжнародних відносин Центральноєвропейського регіону має безпосередній вплив на формування сучасної зовнішньої та національної політики держав, які до нього належать. Без розуміння історичних процесів, які відбувалися у регіоні в минулому і які протікають сьогодні, неможливо правильно зрозуміти тенденції розвитку регіональних та глобальних міжнародних відносин.

Зовнішньополітичні орієнтири та пріоритети країн Центрально-Східної Європи, зокрема Чехії, Польщі, Угорщини та Словаччини, тривалий час, особливо протягом XX століття, були предметом боротьби за вплив над ними більш могутніх сусідніх держав. Про це свідчать дві світові війни, міжвоєнні та повоєнні роки, а також період подолання Ялтинсько-Потсдамської системи міжнародних відносин на континенті та об'єднання цих країн у так звану Вишеградську групу з метою координації їхньої діяльності. Зовнішня політика країн Центрально-Східної Європи має значний вплив на суспільно-політичне становище у регіоні, а відтак впливає на перебіг подій у більш широких масштабах. Стан міжнародних відносин, як і у повоєнні роки, так і на сучасному етапі багато в чому залежить від того, якими сенсами наповнюється зовнішньополітична діяльність країн цього регіону. Зміни, які відбулися наприкінці 80-х років у Центральній Європі та розпад біполярного поділу політичної карти світу суттєво змінили відносини між краї-

нами регіону. Усі держави Центральної Європи докорінно змінили пріоритети своєї зовнішньої політики, котрими стали інтеграція в європейські та трансатлантичні політичні й економічні структури. Як наслідок, від зміни пріоритетів розпочався процес формування нової системи співробітництва та безпеки в регіоні.

Після розпаду Організації Варшавського договору і Ради Економічної Взаємодопомоги на початку 90-х років ХХ століття, коли європейська інтеграція почала переходити у свою заключну стадію, країни Центральної Європи зрозуміли необхідність внутрішньої локальної інтеграції в рамках свого субрегіону з наміром подальшого приєднання до Європейського Союзу. У регіоні ЦСЄ утворились нові об'єднання: Вишеградська група та Центрально-європейський договір про вільну торгівлю (СЕФТА). Не зважаючи на активність цих країн в інтеграційних процесах, кожна з них притримувалася власного курсу та зберігала національні інтереси при проведенні своєї зовнішньополітичної діяльності. На перших етапах інтеграції цих країн до західноєвропейських структур між ними спостерігалось деяке суперництво. Країни з кращою політичною та економічною системою певною мірою побоювалися відставання своїх сусідів у трансформаційних процесах і не бажали брати на себе їх тягар. Така тенденція особливо стосувалася позиції Чеської Республіки щодо інших країн-членів Вишеграду.

Період трансформації та посткомуністичних перетворень у країнах Центральної Європи мав як багато спільних рис, так і багато відмінних. Чехословаччина проходила цей процес особливим шляхом. Оксамитова революція стала поворотним пунктом у всій чехословацькій, а пізніше – чеській державній політиці. Ця історична подія розпочала новий етап чеської зовнішньої політики і винесла на міжнародну сцену особистостей, які визначали її характер як мінімум протягом наступних десяти років. Вацлав Гавел, Маріан Чалфа та Їржі Дієнстбір стали творцями нового напрямку розвитку країни – «повернення до Європи», що стало своєрідним гаслом того часу. Трансформація політичної, соціальної та економічної систем супроводжувалася докорінною зміною зовнішньо-

політичних орієнтирів країни. Нові грандіозні можливості та перспективи, які відкрилися перед Чеською Республікою, були представлені новим, демократично обраним керівництвом країни. У перші роки незалежності зовнішньополітичні орієнтири Чеської Республіки безпосередньо залежали від внутрішньополітичного клімату в країні. Основною передумовою для формування самостійної чеської зовнішньої політики став розпад Чехословаччини. Цей процес дістав в історичній науці назву «оксамитове розлучення», позаяк відбулося воно без будь-якого насилля. 1 січня 1993 року на політичній мапі з'явилася нова суверенна держава – Чеська Республіка. У перші роки незалежності чеські політичні діячі розпочали активний пошук нових концепцій розвитку стратегічного партнерства та забезпечення національної безпеки країни, враховуючи специфіку її геополітичного становища в системі трьох глобальних центрів (Північноамериканський регіон, Центральноєвропейський регіон, Азійсько-Тихоокеанський регіон). Після припинення існування «радянського блоку», в структурі якого важливу роль відіграли Організація Варшавського договору (ОВД) та Рада Економічної Взаємодопомоги (РЕВ), у Центральноєвропейського регіону визначилися ключові стратегічні цілі: політична – вступ до НАТО, економічна – до ЄС. Представники більшості політичних партій, які діяли на той час у Чехії, дійшли висновку, що за наявної міжнародної ситуації нова держава, яка прямує шляхом глибоких політичних і соціально-економічних змін, може гарантувати собі необхідну стабільність і безпеку лише як складова ефективної системи колективної оборони, ґрунтовану на спільних цінностях і принципах. До них належали, передусім, прихильність свободі, демократії, правовій державі, дотримання прав людини, трансатлантична солідарність, підтримка стабільності в Європі й у світі.

Перші кроки у зовнішній політиці країни чеське керівництво здійснювало під впливом революційного та дисидентського руху. Однак, згодом серед політичних сил з'являються прагматичні настрої та раціональний підхід до зовнішньополітичного курсу Чеської Республіки. Новоствореній державі довелося шукати

баланс між протилежними підходами у проведенні внутрішньої політики, аби впевнено заявити про себе на міжнародній арені. Незалежно від підходів та методів проведення внутрішньої та зовнішньої політики країни, стратегічною метою Чеської Республіки став курс на так зване «повернення до Європи». У практичному значенні ця мета передбачала реалізацію певних стратегічних завдань самостійної чеської держави. До основних з них належали: процес відновлення суверенітету та національної політики; подолання наслідків розпаду ЧСФР; створення механізму центрально-європейського співробітництва; врегулювання чесько-словацьких відносин; забезпечення політики безпеки в рамках європейських та євроатлантичних структур.

Незалежна Чеська Республіка виникла на початковій фазі переходу від тоталітарно-примусової системи до плюралістичної парламентської демократії, через це у ній ще не були створені всі відповідні державні інститути, передбачені конституцією. Такий перехідний період в історії формування держави та її місця на міжнародній арені відноситься до найризикованіших. Відповідно, в науковій площині, цей період відноситься до найскладніших, який потребує детального та різнобічного аналізу. Проблема формування самостійної чеської зовнішньої політики крізь призму глобальних та регіональних процесів вимагає сучасних принципів дослідження. При дослідженні зовнішньої політики держави сьогодні надзвичайно потрібною є також дискусія про її національні інтереси. Відповідно, актуальним постає дослідження національних інтересів Чеської Республіки як основи її зовнішньополітичної стратегії. Національні інтереси новоствореної Чеської Республіки визначалися новими умовами, які виникли після розпаду Чехословаччини. В деяких параметрах вони збігалися з інтересами колишньої ЧСФР, проте, в основному, були відмінними. Політики суверенної Чеської Республіки при визначенні та формуванні національних інтересів держави часто зверталися до натхненних ідей Томаша Гарріга Масарика. Перший чехословацький президент уже при виникненні Першої Чехословацької республіки усві-

домлював, що навіть мала країна має визначити свою політику, з якою вона буде відстоювати власне місце у світовому співтоваристві. Масарик притримувався чіткого погляду на зовнішню політику, найважливішим стратегічним інтересом якої було створення незалежної держави в тісному зв'язку із західними демократичними супердержавами, але без ізоляції її центрально-східних сусідів. Такий підхід до формування зовнішньополітичних пріоритетів є актуальним і для сучасної Чеської Республіки. На формування та реалізацію зовнішньої політики суверенної Чеської Республіки безпосередній вплив мав відповідно вже її перший президент – Вацлав Гавел. Відтак актуальним постало дослідження його діяльності та безпосередньої участі у реалізації зовнішньополітичних цілей Чеської Республіки. Як наступник ідеї щодо ключової геополітичної ролі малих європейських народів, Гавел став символом демократичних змін у Центральній Європі.

Розглядаючи особливості формування зовнішньої політики Чеської Республіки крізь призму її національних та державних інтересів, необхідним є також погляд на дану проблематику крізь призму геополітичного виміру. Факт розподілу федерації посунув Чеську Республіку ближче до Заходу, але історично нова чеська держава залишилася частиною Центральної чи Центрально-Східної Європи. На сучасному етапі ключова роль у регіональній інтеграції належить новому європейському східному кордону, що є, безперечно, цікавим і для України. Актуальність дослідження регіонального співробітництва в Центральній Європі визначається для нашої держави перспективою її євроінтеграційного поступу. Проте аспект зовнішньополітичної діяльності Чеської Республіки у Вишеградській групі є в українській науці малодослідженим. Країна, яка найуспішніше здійснювала європейську та євроатлантичну інтеграцію та й на сьогоднішній день є лідером Вишеградського об'єднання, безумовно заслуговує на детальний аналіз її зовнішньої політики.

Одразу після утворення незалежної Чеської Республіки її політична еліта проголосила досягнення членства в ЄС та НАТО ос-

новними зовнішньополітичними пріоритетами країни. Звичайно, на початковому етапі реалізації своєї зовнішньополітичної стратегії Чеська Республіка зіткнулася з рядом проблем. Нова держава увійшла в смугу сильної політичної та соціально-економічної турбулентності. Це призвело до незадоволення значної частини населення із початковими результатами проведених соціально-економічних реформ. На думку автора, актуальним у цьому випадку є дослідження внутрішньополітичних змін, а особливо змін урядів Чеської Республіки. Це дало змогу проаналізувати вплив внутрішньої політики на розвиток та формування зовнішньої політики країни.

Дослідження пріоритетів двосторонніх відносин Чеської Республіки є важливою складовою системного аналізу особливостей формування її зовнішньої політики. Через аналіз стратегії білатеральних відносин держави логічно розкриваються інтереси, напрями та, відповідно, пріоритети зовнішньої політики загалом. В даному дослідженні автор вивчала питання двосторонніх відносин Чеської Республіки на основі Концепції закордонної політики Чеської Республіки та провела їх аналіз крізь призму політики сусідства і регіональної співпраці Чеської Республіки. До пріоритетних партнерів двосторонніх відносин Чеської Республіки, з точки зору спільної історії, спільного федеративного досвіду та безпосереднього сусідства належить Словацька Республіка. Відносини з Україною розглядаються в межах східного вектору зовнішньої політики Чеської Республіки. У контексті реалізації головного європейського вибору України, вивчення досвіду інтеграційного шляху Чеської Республіки наразі актуальне і виключно важливе з науково-теоретичного і практичного погляду.

Хронологічні рамки дослідження охоплюють період від 1993 до 2004 року. Ці межі обумовлені початком самостійної зовнішньополітичної діяльності Чеської Республіки як незалежної суверенної держави та роком завершення процесу реалізації головної цілі її зовнішньополітичної стратегії – здобуття повноправного членства в Європейському Союзі.

Географічні межі дослідження охоплюють європейський та євроатлантичний простір. Процес становлення і розвитку зовнішньої політики Чеської Республіки розглядається як у контексті субрегіональної системи міжнародних відносин у Центральній Європі, так і контексті континентальної та трансконтинентальної систем. Основна увага зосереджена на регіоні Центрально-Східної Європи, зокрема на території сучасних Чеської Республіки, Словацької Республіки та України.

Методологія дослідження ґрунтується на основоположних принципах наукового пізнання: історизму, системності та об'єктивності. В процесі написання монографії використовувались загальнонаукові методи аналізу та синтезу. Використання нормативного та структурно-функціонального методів дослідження дали змогу відстежити особливості досвіду формування зовнішньої політики Чеської Республіки крізь призму її внутрішньополітичних процесів. Конкретно-історичний характер дослідження забезпечено, передусім, комплексним проблемно-хронологічним підходом до висвітлення процесу трансформації зовнішньої політики Чеської Республіки на рубежі XX – XXI століть. Цьому сприяло також предметне застосування спеціальних історичних методів, зокрема історико-аналітичного. Цей метод дозволив здійснити вивчення програмних документів урядів, політичних партій, організацій та регіональних об'єднань та дати їм оцінку. Історико-порівняльний метод забезпечив компаративне співставлення інтеграційних процесів, як у регіональному, так і в загальноєвропейському вимірі. На історико-системному методі ґрунтується узагальнення інтеграційного досвіду Чеської Республіки, визначення доцільності використання найбільш позитивних його моментів для реалізації стратегії європейської та євроатлантичної інтеграції України. У ході дослідження використовувалися також наступні методи: порівняння – для зіставлення процесів, тенденцій, явищ, подій та фактичних даних у хронологічному розрізі; моделювання і прогнозування – для прийняття оптимальних рішень, зокрема щодо застосування Україною найбільш позитивних моментів

досвіду Чеської Республіки в реалізації власної євроінтеграційної стратегії та підвищення ефективності участі в інших міжнародних і регіональних об'єднаннях.

Монографія являє собою комплексне дослідження, в якому здійснено аналіз процесу становлення і розвитку зовнішньої політики незалежної Чеської Республіки від початку 90-х років ХХ століття до 2004 року. Вперше в науковий обіг введено значний обсяг неопублікованих матеріалів з Галузевого державного архіву Міністерства закордонних справ України та опублікованих матеріалів офіційних документальних збірників Чеської Республіки, які досі у вітчизняній історіографії не використовувалися; детально опрацьовано офіційні документи інститутів ЄС та НАТО щодо їх політики східного розширення, що дало змогу безпосередньо проаналізувати переговорний процес та особливості приєднання Чеської Республіки до цих організацій; виділено й проаналізовано три основні етапи у становленні зовнішньої політики Чеської Республіки; розкрито особливості процесу формування добросусідських відносин Чеської Республіки з країнами Вишеградської четвірки та визначено найефективніші напрями, форми і види їх міждержавної взаємодії на шляху до європейської та євроатлантичної інтеграції; проаналізовано співвідношення та взаємозв'язок внутрішніх, зокрема національних інтересів із зовнішньополітичними пріоритетами, котрі мали вплив на європейський та євроатлантичний курс Чеської Республіки.

Теоретичне значення роботи полягає у її наукоємному внеску до української історичної та політичної науки, зокрема до історії міжнародних відносин та історії Центрально-Східної Європи завдяки поглибленню і розширенню знань про природу суспільно-політичних та інтеграційних процесів. Аналіз особливостей формування зовнішньої політики демократичної Чеської Республіки сприятиме подальшому розвитку досліджень цієї проблематики. Окрім цього, комплексне дослідження титульної проблеми допоможе широкому загалові краще сприйняти ідею європейської та євроатлантичної інтеграції, дозволить зміцнити її позиції в укра-

їнському суспільстві, сприяючи розбудові стабільної правової системи нашої держави. Досвід формування та розвитку зовнішньої політики Чехії має беззаперечний інтерес для розуміння сутності трансформаційних процесів, що відбувалися в Європі в посттоталітарну добу та їх впливу на проходження даних процесів в нашій державі на сучасному етапі.

Зібраний аналітичний матеріал, основні положення, узагальнення, висновки та результати дослідження можуть бути використані у практичній роботі Міністерства закордонних справ України, дипломатичних представництв Чехії та України, державних органів і недержавних організацій, таких як Комітет Верховної Ради України з питань зовнішньої політики та міжпарламентського співробітництва, Комітет Верховної Ради України з питань інтеграції України з Європейським Союзом, Національний Інститут стратегічних досліджень, Національний Інститут проблем міжнародної безпеки Ради національної безпеки та оборони України, Український інститут, Атлантична Рада України, Інститут зовнішньополітичних досліджень, Навчально-науковий інститут євроінтеграційних досліджень Ужгородського національного університету та ін., діяльність яких пов'язана із дослідженням, формуванням і реалізацією зовнішньополітичних пріоритетів України. Дане дослідження може послужити основою курсу для студентів, які спеціалізуються на вивченні міжнародних відносин і зовнішньої політики, для підготовки підручників, навчально-методичних посібників і навчальних програм з курсу всесвітньої історії, зокрема історії та зовнішньої політики Центрально-Східної Європи, історії міжнародних відносин та країнознавства.

РОЗДІЛ I.

ІСТОРИОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛЬНА ОСНОВА ДОСЛІДЖЕННЯ СТАНОВЛЕННЯ Й РОЗВИТКУ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ ЧЕСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ

1.1 Стан розробки проблеми в історіографії

Геополітичний простір Центральної Європи завжди привертав увагу дослідників. Незважаючи на різні дефініції, історичні, культурні та політичні критерії цього регіону, географічні межі та суспільно-політичну ситуацію, Чехія була, є і залишається «серцем Європи» і тому розглядається нами, як основна складова частина даного геополітичного простору. Наукова проблема привертає до себе чималу зацікавленість дослідників, у розпорядженні яких є достатня кількість різноманітних фактів і відомостей. На їх основі робляться спроби описати, аналізувати та висвітлювати перебіг трансформаційних європейських та євроатлантичних інтеграційних процесів країн Центрально-Східної Європи. В огляді літератури автор групує її на вітчизняну та зарубіжну. Оскільки у кожній своїй праці, як правило, автори розглядають та аналізують окрему вузьку проблему, це зумовлює до розподілу літератури також за проблемним принципом. У зв'язку з цим варто виділити наступні наукові питання: про загальні трансформаційні перетворення у регіоні ЦСЄ, про становлення суверенної Чеської Республіки, про досвід її інтеграції до Європейського Союзу та НАТО, про Вишеградське співробітництво, про розвиток чесько-словацьких від-

носин та становлення українсько-чеського міждержавного співробітництва.

Серед вітчизняних дослідників трансформаційних перетворень у країнах Центрально-Східної Європи та у Чеській Республіці зокрема, необхідно виділити наступних: Іван Артёмов [130], Степан Віднянський [134-136], Іван Устич [222], Іван Вовканич [137, 138], Олексій Зарицький [156, 157], Галина Зеленько [158, 159], Єва Кіш [164-168], Михайло Кірсенко [162], Людмила Кіцила [163, 337], Василь Климончук [170], Володимир Копійка [172, 173, 326], Григорій Перепелиця [205], Світлана Мітряєва [331], Роман Корсак [174-176], Мирослава Лендшел [334], Андрій Мартинов [134, 181, 187], Дмитро Мороз [189, 338], Віталій Андрейко [126-129], Світлана Мотрук [191-193], Володимир Приходько [135, 207, 208], Оксана Салата [209], Тетяна Стародуб [213], Тетяна Федорчак [223], Олена Цуп [339], Інна Мартинчук [182, 183], Тетяна Мелешенко [184, 185].

Проблематика розвитку міжнародних відносин країн ЦСЄ у посткомуністичний період висвітлюється у багатьох наукових та науково-популярних працях, часописах та інтернет-виданнях. На увагу заслуговує у даному огляді монографія Володимира Приходька «Ніжна революція в Чехословаччині та формування нової внутрішньої і зовнішньої політики країни» [207]. У ній проаналізовано причини виникнення політичної кризи в Чехословаччині наприкінці 1989 року, початок і хід Оксамитової революції, її рушійні сили та наслідки, а також формування нових напрямків зовнішньої політики Чехословаччини. У даній роботі детально розглядаються причини розпаду ЧСФР та особливості формування чехословацької дипломатії після 1989 року, що стала підґрунтям незалежної зовнішньої політики вже Чеської Республіки.

Фундаментальною працею з вивчення проблеми розвитку міжнародних відносин у Центрально-Східній Європі в контексті регіональних, континентальних та трансконтинентальних інтеграційних процесів є монографія Єви Кіш «Центральна Європа в сучасній системі єврорегіональної інтеграції» [164], де науковиця продемонструвала новий погляд на єврорегіональне співробіт-

ництво після «великого розширення» ЄС. У роботі розкривається сутність, специфіка системи міжнародного та міжрегіонального рівнів співробітництва країн центральноєвропейського регіону у форматі Вишеградського об'єднання. У монографії Кіш Єви Бернатівни зазначається важлива особливість єврорегіональної інтеграції, в якій ключова роль належить новому європейському східному кордону, що є безперечно цікавим і для України. Ще однією науковою роботою, в якій розглядаються суспільно-політичні зміни в Чеській Республіці, є монографія Тетяни Федорчак «Політична трансформація Чеської Республіки: внутрішні та зовнішні виміри» [223]. Як видно з назви, трансформаційні процеси у політичному житті Чеської Республіки кінця ХХ – початку ХХІ ст. дослідниця розглядає у внутрішніх і зовнішніх вимірах. Увага зосереджена на аналізі діяльності чеських і європейських політичних сил.

Вартими уваги є також праці, присвячені історико-правовому аналізу демократичних змін у країнах Центрально-Східної Європи наприкінці ХХ ст. Зокрема монографія Богдани Мельниченко «Політико-правові перетворення в Центрально-Східній Європі наприкінці ХХ ст. (на матеріалах Польщі, Чехії та Словаччини)» [188] присвячена комплексному аналізу правових аспектів інтеграції країн Центрально-Східної Європи до Європейського Союзу та змінам у зовнішній політиці країн ЦСЄ у нових геополітичних умовах. Правові основи постсоціалістичної модернізації країн ЦСЄ досліджує у своїх працях доктор юридичних наук, професор Василь Лемак. Варто виділити його монографію «Державно-правова реформа в Чехословаччині в умовах постсоціалістичної модернізації й поділу федерації», статті про правову систему Чеської Республіки та, зокрема, про механізм проведення люстрації [178, 179, 180].

Чималий внесок у дослідження формування демократичних держав Європи зроблений у праці Степана Віднянського та Андрія Мартинова «Об'єднана Європа: від мрії до реальності. Історичні нариси про батьків-засновників Європейського Союзу» [134], яка

вийшла у 2009 р. У ній поряд з історико-політичними портретами більшості відомих діячів-засновників Європейського Союзу висвітлено постать Вацлава Гавела як видатного політика, що став символом демократичних змін у Центрально-Східній Європі.

Серед українських науково-популярних праць слід, зокрема, виділити книгу українського дипломата Олексія Зарицького «Вацлав Гавел. Політичний портрет» [157]. Автор на широкому фактичному матеріалі висвітлює життя і діяльність видатного політичного діяча сучасності, розкриває умови становлення особистості політика, формування його світоглядних переконань. В роботі аналізується шлях Гавела від драматурга до дисидента і політика. Авторству О. Зарицького також належить ряд статей, в яких проаналізовано зовнішньополітичний курс Чеської Республіки у 1990-х рр. [157].

Відзначимо також, що у 2017 р. вийшов розлогий історіографічний огляд Сергія Калитка та Олександра Кравчука, присвячений вивченню чеської історії українськими науковцями. Там, серед іншого, подано загальний аналіз більшості вітчизняних досліджень про сучасну зовнішню політику Чехії, опублікованих на той момент [325, с. 354-359].

Серед чеських вчених, які займаються вивченням історії міжнародних відносин регіону Центрально-Східної Європи, найбільш знаними у наукових колах є Отто Пік (Otto Pick) [290, 291], Владімір Гандл (Vladimir Handl) [259, 290, 291] та Александр Орт (Alexander Ort) [287]. У численних працях названих вище науковців розглядаються як діяльність чехословацької дипломатії після 1989 року, так і особливості становлення зовнішньої політики вже самостійної Чеської Республіки. Значним доробком в галузі дослідження міжнародних відносин є праця згаданого вище історика та політолога Александра Орта «Чеська зовнішня політика» (*Česká zahraniční politika*), видана у 2004 р. [287]. Робота являє собою аналітичний огляд внутрішньополітичних процесів у країні та їх вплив на формування зовнішньої політики суверенної Чеської Республіки. Групою згаданих вище науковців з Інституту

міжнародних відносин у Празі у 2004 р. було видано колективну монографію «Закордонна політика Чеської Республіки 1993 – 2004: успіхи, проблеми та перспективи» (*Zahraníční politika České Republiky 1993 – 2004: úspěchy, problémy a perspektivy*) [290]. Під егідою Інституту міжнародних відносин у 2005 р. вийшло також ґрунтовне дослідження «Історія чеської політики в документах» Зденека Веселого (*Zdenek Vesely*) [314]. Воно є взірцевою джерельно-фактографічною та, водночас, аналітичною роботою. Крім того на увагу заслуговують монографії доктора Веселого «Огляд історії чеської держави» (*Přehled dějin českého státu*) [316], що вийшла у 1999 р. в Празі, та «Історія чеської закордонної політики» (*Dějiny české zahraniční politiky*) [315], видана у 2013 р. Остання з названих праць є узагальненням усіх попередніх досліджень науковця у сфері історії міжнародних відносин. У ній подано огляд документів та проаналізовано історію розвитку міжнародних зв'язків чеських земель від часів Середньовіччя до наших днів. У контексті нашого дослідження важливими є розділи, присвячені аналізу зовнішньої політики Чехословаччини у період холодної війни, постлистопадового періоду та політики вже незалежної Чеської Республіки. У праці «Огляд історії чеської держави» автор описав та систематизував головні події, періоди та етапи в історії чеської державності. Ще одним вагомим виданням Інституту міжнародних відносин є колективна праця «Чеські національні інтереси» [242], яка з'явилася у перший рік незалежності Чеської Республіки. У ній досліджено основні періоди та чинники формування чеських національних інтересів, що стало важливою основою для формування сучасної національної політики вже суверенної Чеської Республіки.

Серед вартих уваги найновіших чеських публікацій з даної проблематики є видані у 2019 р. праці Франтішка Еммерта (*František Emmert*) та Зденека Лежака (*Zdeněk Ležák*). Першому автору належать дослідження «Модерна чеська історія» (*Moderní české dějiny*) [253] та «Оксамитова революція – шлях до свободи» (*Sametová revoluce - cesta ke svobodě*) [254]. Зденек Лежак спро-

бував у популярному форматі коміксу відтворити чехословацькі події 1989 року та їх вплив на весь регіон Центрально-Східної Європи – «Оksamитова революція. Падіння залізної завіси у коміксі» (Sametová revoluce. Pád železné opony v komiksu) [278]. Цікавим поглядом на чеську історію вирізняється книга письменника Яна Бауера (Jan Bauer) під назвою «Неоднозначна Чехословацька (1918-1992)» (Nesamozřejmě Československo (1918-1992)), що вийшла у 2018 р. [232].

Беззаперечно на увагу заслуговують й праці провідних чеських державних діячів та політиків, які мали безпосередній вплив на визначення напрямків внутрішньої та зовнішньої політики Чеської Республіки та візії держави загалом. Політичне есе «Сила безсилля» (Moc bezmocný), написане ще у жовтні 1978 р. тоді майбутнім президентом Вацлавом Гавелом [260], було вперше видане у 1989 р., а в українському перекладі вийшло у 2016 р. У праці йдеться про природу диктатури, посттоталітарну систему та майбутнє комунізму, своєрідність ідеології та політичну боротьбу. Головною темою есе є роздуми автора над проблемою опозиції – джерела дисидентського руху, місце і роль дисидентів у тодішньому суспільстві. Вагомим аналітичним дослідженням є праця колишнього прем'єр-міністра та президента Чехії Вацлава Клауса (Vaclav Klaus) під назвою «Європа з погляду політика та економіста» (Evropa pohledem politika, pohledem ekonoma), яка вийшла в Празі 2001 року [269]. Дана робота є аналізом процесу приєднання Чеської Республіки до Європейського економічного простору та єдиного ринку. Для аналізу формування чеської дипломатії постлистопадового періоду вагомий інтерес становить праця колишнього міністра закордонних справ Чехословаччини Їржі Дієнстбіра (Jiří Dienstbier) під назвою «Необхідність закордонної політики» (Potřeba zahraniční politiky) [249], у якій політик безпосередньо висвітлює важкий процес трансформації чеського посткомуністичного суспільства та держави загалом. Відомим сучасним чеським політиком та аналітиком є Гінек Файмон (Hynek Fajmon) (у 2001–2004 рр. – депутат парламенту Чеської Республіки від Громадян-

сько-демократичної партії, у 2004–2009 рр. – депутат Європарламенту). Зокрема в процесі нашого дослідження було використано його працю «Шлях Чеської Республіки до Європейського Союзу» (*Cesta České Republiky do Evropské Unie*) [255], яка вийшла за підтримки чеського Центру демократії та культури в 2004 році.

Завершення доби радянського домінування у Центрально-Східній Європі відчутно посилило науковий інтерес до проблем сучасного розвитку даного регіону, і Чехії зокрема, з боку західних дослідників. Основним мотивом у проведенні німецькими науковцями досліджень зовнішньої політики Чеської Республіки, безперечно, слід вважати сусідські та історичні зв'язки двох країн. Серед німецьких науковців необхідно згадати Германа Клемента (*Hermann Clement*) [237], Ганса Лемберга (*Hans Lemberg*) [274, 275], Діетера Зігерта (*Dieter Siegert*) [259], Яна Пула (*Puhl Jan*) [295], Клауса Вісмана (*Klaus Wiesmann*) [320], Йорґа Конрада Гьонша (*Jörg Konrad Hoensch*) [275]. Неабияке значення у контексті нашого дослідження мають видання Німецького товариства закордонної політики (*Deutsche Gesellschaft für Auswertige Politik*). Зокрема, варто виділити працю «Заблокована демократія – Чеська Республіка через 20 років після Оксамитової революції» (*Blockierte Demokratie – die Tschechische Republik 20 Jahre nach der Samtenen Revolution*) під редакцією Дженіфер Шевардо (*Jennifer Schevardo*) [299]. У ній проаналізовано етапи внутріполітичного розвитку Чеської Республіки, формування її зовнішньої політики та процес інтеграції країни до євроатлантичних структур у період після Оксамитової революції до 2009 року. Ще одним науковим інститутом Німеччини, що спеціалізується на дослідженні політичних процесів у Центрально-Східній Європі і, зокрема, на проблемах розпаду Чесько-Словацької Федеративної Республіки та розвитку чесько-словацьких відносин у контексті процесів європейської та євроатлантичної інтеграції є Федеральний центр політичної освіти (*Bundeszentrale für politische Bildung*).

Питання посткомуністичної трансформації Чеської Республіки, визначення нової геополітичної орієнтації колишніх радян-

ських сателітів, а також аналіз місця нової Центрально-Східної Європи у системі європейської безпеки перебувають в полі зору й британських науковців, серед яких, перш за все, необхідно виділити Марка Марескю (Marc Maresceau) [279, 280, 281].

Серед науково-популярних видань про Центрально-Східну Європу варто виділити книгу польського історика та публіциста Казімежа Вуйчіцького «Ностальгія і політика. Есе про повернення до Центральної Європи» [141]. В українському перекладі книга з'явилася у 2016 році. Автор аналізує різні аспекти життя регіону: історичну пам'ять, національні меншини, відносини із сусідами, геополітику, націотворчі процеси, становлення самостійних держав на просторах колишнього соціалістичного табору тощо.

Однією з найбільш актуальних і досліджуваних проблем зовнішньої політики ЧР серед вітчизняних та чеських науковців є тема євроінтеграції. У контексті даної проблематики вартим уваги є дисертаційне дослідження української науковиці Лідії Кіцили «Зовнішньополітичні аспекти реалізації курсу Чеської Республіки на інтеграцію до Європейського Союзу» [337]. Робота має політологічний характер. У ній подається аналіз зовнішньополітичних аспектів реалізації курсу Чеської Республіки на інтеграцію до Європейського Союзу (1989 – 2004), що, відповідно, вузько висвітлює євроінтеграційний напрям зовнішньополітичної стратегії Чеської Республіки.

Варто відзначити потужну наукову роботу, проведenu у цьому напрямку Навчально-науковим інститутом євроінтеграційних досліджень Ужгородського національного університету. У колективній монографії «Філософія інтеграції», підготовленій 2011 року науковцями Інституту євроінтеграційних досліджень та інших провідних навчальних закладів і наукових установ України [225], досліджуються соціально-філософські проблеми інтеграції. Розкрито еволюцію історичних поглядів на єдиний світ, сучасні концепції міжнародних відносин. Проведено аналіз стратегій інтеграції та тенденцій інтеграційних процесів у сучасному світовому просторі. Під егідою цього ж інституту у 2008 р. вийшов

навчальний посібник Світлани Мітряєвої «Європейська безпека і Україна» [331], а у 2009 р. – колективна праця «Міжнародна інтеграція» [330]. У теоретичній частині посібника розглянуто загальні інститути безпеки (ОБСЄ, НАТО, Європейська система безпеки і оборони), суть Концепції національної безпеки і оборони України, місце і роль України в регіональних і глобальних системах безпеки, можливі сценарії майбутніх моделей безпеки. Корисним довідниковим матеріалом для підготовки історичних та політологічних досліджень з міжнародної тематики є глосарій основних термінів та понять «Інститути ЄС і НАТО», виданий інститутом у 2007 р. [324].

У Чехії питання інтеграції країни до ЄС вивчаються як окремими науковцями, так і цілими дослідницькими інститутами. На увагу заслуговує передусім праця Павела Черноха (Pavel Černoch) «Шлях до ЄС» [239], яка вийшла в Празі 2003 року. У роботі проаналізований східний вектор розширення Європейського Союзу та процес приєднання до нього Чеської Республіки у період 1990-2004 рр. Вагомим дослідженням процесів євроінтеграції є праця Петра Фіали (Peter Fiala) та Маркети Пітрове (Marketa Pitrova) під назвою «Європейська унія» [256], яка вийшла у Брно у 2003 р. за підтримки Інституту освіти, демократії та культури. Являє собою інтерес також праця Петера Незвала (Peter Nezval) «Відносини Чеської Республіки з Європейським Союзом» (Vztahy České republiky k Evropské unii) [286].

Проблематика євроатлантичної інтеграції вивчається рядом українських та зарубіжних науковців. Проте аналіз процесу приєднання Чехії до Північноатлантичного альянсу у вітчизняній науці представлений недостатньо. Через це ми вивчали дане питання на основі праць чеських та німецьких науковців. Зокрема необхідно виділити праці групи науковців Інституту міжнародних відносин у Празі: «Чеська Республіка та НАТО» (1996) [241], «Чеська Республіка вступає до НАТО» (1998) [244], «Чеська Республіка в НАТО» (1999) [245]. Ґрунтовним дослідженням є також експертне видання під назвою «10 років членства Чеської Республіки

в НАТО», яке вийшло 2009 р. за підтримки Міністерства оборони ЧР [246]. Ця робота містить матеріали, які стосуються громадської кампанії, що передувала вступові Чехії до НАТО, а також розмаїття підходів і дій, спрямованих на підвищення інформаційного рівня й громадської підтримки членства Чеської Республіки в Альянсі. У дослідженні містяться аналітичні міркування рекомендаційного характеру, матеріали державних і громадських організацій з підтримки трансатлантичного курсу в зовнішній політиці, котрі зміцнюють аргументи на користь вступу Чехії до НАТО. Ними зможе скористатися й Україна, адже рано чи пізно питання євроатлантичного вибору стане актуальним і для країн, котрі на даний час намагаються дотримуватися позаблоковості.

Комплексним науковим виданням, в якому аналізовано ключові аспекти трансформаційних процесів у країнах Вишеградської четвірки, є колективна монографія «Трансформаційні процеси в країнах Вишеградської групи та в Україні: порівняльний аналіз» за редакцією Григорія Перепелиці [217]. Дослідження є результатом копійної праці міжнародного авторського колективу, що складався з провідних українських, польських, словацьких та чеських експертів. Україномовне видання було видане за підтримки Міжнародного Вишеградського Фонду та Фонду Фрідріха Науманна в Україні та представлене Інститутом зовнішньої політики Дипломатичної академії України при МЗС України. На особливу увагу заслуговує кандидатська дисертація Дмитра Мороза «Формування системи багатостороннього співробітництва країн-членів Вишеградської четвірки (1993 – 2003 рр.)» [338], в якій дослідник аналізує діяльність Вишеградського об'єднання від часу його заснування і до вступу країн-членів об'єднання до Європейського Союзу та Північноатлантичного альянсу. В роботі проаналізовано передумови і причини заснування Вишеградського об'єднання в контексті кардинальних геополітичних змін на європейському континенті, охарактеризовано становлення основних напрямів, форм і видів співробітництва держав-членів Вишеградської групи на першому етапі співробітництва. Серед

зарубіжних науковців, які досліджують зовнішню політику Чехії у контексті Вишеградського співробітництва, необхідно виділити наступних: Їржі Вікоукал (Jirži Vykoukal) та Міхал Копечек (Michal Korešek) [270], Віт Дубовий (Vít Dubovy) [251], Вікторія Котик (Victoria Kotyk) [272, 273], Міхал Моцек (Michal Mocek) [284, 285], Александр Орт (Alexandr Ort) [287], Петр Павлік (Petr Pavlík) [288, 289], Павел Чернох (Pavel Černoč) [239].

Вивчення особливостей становлення та розвитку двостороннього співробітництва між Чеською Республікою і Словацькою Республікою має надзвичайно важливе значення для України. Новітні чесько-словацькі міждержавні стосунки – яскравий приклад тісної взаємодії двох суверенних країн, створених цивілізованим мирним шляхом об'єднання на ґрунті колишньої єдиної федеративної держави. Проблема становлення, формування та розвитку чесько-словацьких відносин вже як двох суверенних держав привертає увагу як українських, так і зарубіжних дослідників. Серед українських науковців перше комплексне дослідження системи чесько-словацького міждержавного співробітництва представлено у монографії Віталія Андрейка «Специфіка становлення і розвитку чесько-словацьких міждержавних відносин 1990-х – початку 2000-х років» [128]. У даній монографії досліджується історичний процес становлення і розвитку міжнародно-договірної бази, механізму, видів, основних напрямів і форм міждержавного співробітництва Чеської Республіки і Словацької Республіки як цілісної системи періоду 1990-х – 2005-х років. Розкрито специфіку формування основ чесько-словацької співпраці на початку 1990-х років в умовах розпаду ЧСФР. Виділено основні етапи розвитку чесько-словацького міждержавного співробітництва в зовнішньо-політичній і зовнішньоекономічній сферах у 1990-х – 2005-х роках.

Питання чесько-словацьких взаємин безперечно найбільш детально досліджене у працях чеських провідних науковців та висвітлюється у багатьох аналітичних статтях. Воно є найбільш проблемним в історії чеського та словацького народів, що, влас-

не, й підтверджує актуальність його дослідження для пошуків гармонізації двосторонніх чесько-словацьких відносин. Колективні дослідження даної проблематики проводяться в першу чергу науковцями Чеської та Словацької академій наук. Зокрема, вже згаданим вище Інститутом міжнародних відносин у Празі, а також Інститутом політичних наук Словацької академій наук. Вартою уваги є колективна монографія науковців Словацької академії наук «Словацько-чеські відносини у контексті Центральної Європи» (Slovensko-české vzťahy v kontexte strednej Európy) під редакцією Зузани Полачкової (Zuzana Poláčková) [293]. Ґрунтовне дослідження чесько-словацьких взаємин після розпаду федерації проведене у праці Яна Ріхліка (Jan Rychlík) під назвою «Розпад Чехословаччини 1989–1992» (Rozdělení Československa 1989–1992) [190], яка вийшла у 2012 році у Празі. Специфіку чесько-словацьких відносин та окремі їх аспекти розглядають у своїх працях наступні чеські та словацькі науковці: Рудольф Сланський (Rudolf Slánský) [301], Йозеф Станк (Jozef Stank) [303], Владімір Лешка (Vladimír Leška) [277], Ярослав Чешка (Jaroslav Češka) [243]. У своїх аналітичних статтях науковці висвітлюють зокрема проблеми спільного кордону та розподілу колишнього федерального майна.

Проблема українсько-чеських міждержавних відносин є на сьогоднішній день актуальною та цікавою зокрема для українських науковців, адже Чеська Республіка є для України певною зв'язковою ланкою із західним світом. У перші роки незалежності нашої держави саме Чеська Республіка виступала гарантом приєднання України до демократичної спільноти, зокрема вступу у регіональні та міжнародні організації. Сучасні українсько-чеські відносини перебувають у сфері наукових інтересів таких вітчизняних дослідників: Людмили Кіцили [163, 337], Сергія Устича [222], Олени Цуп [339], Романа Корсака [174, 175, 176, 271], Тетяни Федорчак [223] та ін. Серед досліджень з даної проблематики варто виділити монографії доктора історичних наук Романа Корсака «Українсько-чеське міждержавне співробітництво в 1991–2005 рр.» [174] та «Політична і економічна співпраця України та Чехії в

умовах трансформації суспільних відносин (2000-2012 рр.)» [175]. У цих працях на основі матеріалів Посольства України в Чеській Республіці та інших джерел зроблено аналіз процесу становлення основних напрямів українсько-чеського міждержавного співробітництва та їх перебігу, окреслюються перспективи їх розвитку на найближче десятиріччя. Проте у роботі подається в основному економічний аспект двостороннього співробітництва і не представлено детального хронологічного огляду формування його на політичному та дипломатичному рівнях. У монографії використано документи з Управління державного архіву Міністерства закордонних справ України (нині Галузевий державний архів МЗС України), датовані першою половиною 1990-х рр., а саме: виступи тодішнього Міністра закордонних справ України Анатолія Зленка, матеріали політичних аналізів та нарад по країнах, записи бесід і щоденники міністрів закордонних справ, звіти про роботу МЗС України, інформації про політичну ситуацію та економічний стан Чеської Республіки, циркуляри МЗС України посольствам, консульствам та дипломатичним представництвам України, інформації про перебування делегацій та офіційних осіб Чеської Республіки в Україні, українських урядових делегацій за кордоном. В контексті нашого дослідження заслуговує на увагу дисертація кандидата історичних наук Олени Цуп «Чеська Республіка і Україна в міждержавних відносинах кінця ХХ – початку ХХІ століття» [339]. У роботі висвітлено передумови становлення двосторонніх взаємин Чехії та України на початку 1990-х рр. і визначено місце й роль рівнів, форм і механізмів співпраці центральних органів державної влади в системі міжнародних відносин. Автором дисертації опрацьовано та введено у науковий обіг важливі архівні документи з фондів Центрального державного архіву вищих органів влади і управління України (ЦДАВО України) та Галузевого державного архіву МЗС України (ГДА МЗС України).

Для повного і всебічного висвітлення досліджуваної проблеми автором використано значну кількість матеріалів періодичних видань України, Чехії, Словаччини та Німеччини. Зазна-

чені джерела потребували до себе критичного підходу, оскільки досить часто показували точку зору тих політичних сил, до яких мали належність. На увагу заслуговує науковий журнал «Зовнішні справи», тематична спрямованість якого направлена на висвітлення питань зовнішньої політики України, зовнішньоекономічних зв'язків, проблем розвитку міжнародних відносин і світової економіки, суспільно-політичного і духовного життя України, діяльності України в міжнародних організаціях. В підрубриках «Політика» або «Дипломатія» можна зустріти матеріали, що висвітлюють українсько-чеські стосунки на рівні конструктивного партнерства у всіх сферах політичного, економічного, військового та гуманітарного співробітництва, перспективи співробітництва між Україною та країнами Вишеградської четвірки. Олексій Зарицький, радник Посольства України у Чеській Республіці у статті «В. 4 +» висвітлює історію народження Вишеградського об'єднання, досвід країн-учасниць на шляху до повноправного членства у євроатлантичних структурах та розглядає співпрацю країн-членів об'єднання у форматі В. 4 + Україна [156].

Важливим науковим осередком, який фахово займається вивченням історії міжнародних зв'язків України, є відділ історії міжнародних відносин і зовнішньої політики України Інституту історії України НАН України. Особлива увага приділяється вивченню європейського вектору зовнішньої політики України, проблем її участі в європейському інтеграційному процесі та методологічних питань всесвітньої історії і міжнародних відносин. Із 1991 року відділ видає періодичний міжвідомчий збірник наукових праць «Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки», а також анотовану історичну хроніку міжнародних відносин «Зовнішня політика України в умовах глобалізації» та енциклопедичний словник-довідник «Україна в міжнародних відносинах».

Інститут міжнародних відносин у Празі видає чотири рази на рік журнал *Mezinárodní vztahy* («Міжнародні відносини»), в якому містяться аналітичні статті з проблематики міжнародних відносин у сфері інтеграції, економіки, безпеки та соціальної полі-

тики. Найбільш репрезентативними періодичними виданнями є щотижневі газети *Mladá fronta Dnes* («Молодий фронт сьогодні»), *Lidové noviny* («Народні новини»), *Hospodářské noviny* («Економічні новини»), *iDNES* («ІСЬОГОДНІ»), в яких зосереджено огляд найважливіших аналітичних матеріалів з питань суспільно-політичного розвитку Чеської Республіки. У даних виданнях публікуються аналітичні огляди з проблем економічного та політичного співробітництва ЧР з країнами Вишеградської групи, НАТО, Європейським Союзом, Російською Федерацією та Україною. Газета *Lidové noviny* публікує інтерв'ю з посадовими особами, міністрами закордонних справ, прем'єр-міністрами, президентами Чеської Республіки, що дає змогу безпосередньо дізнатися позицію влади щодо конкретних питань внутрішньої та зовнішньої політики країни. Автором опрацьовано низку німецькомовних матеріалів, зокрема інтернет-видань, аналітичних випусків та преси. У роботі використано такі інтернет-видання, як *DGPA Deutsche Gesellschaft für Auswertige Politik* («Німецьке товариство зовнішньої політики»), *Internationale Politik* («Інтернаціональна політика»), *Bundeszentrale für politische Bildung* («Федеральний центр політичної освіти»), статті найбільш відомої німецької аналітичної газети *Der Spiegel* («Дзеркало»). Серед авторів аналітичних статей варто виділити таких науковців: Павлік П. (Pavlík P.) [288, 289], Котик В. (Kotyk V.) [272, 273], Грегер П. (Greger P.) [258], Шедівий Й. (Šedivý J.) [306, 307], Шлосарчік І. (Šlosarčík I.) [309], Незвал П. (Nezval P.) [286].

Огляд використаних праць вітчизняних та зарубіжних дослідників засвідчує, що у винятковій більшості публікацій порушуються загальні питання перебігу внутрішньополітичних трансформаційних процесів у Чеській Республіці. Основні здобутки лежать у площині політологічних, економічних або культурних досліджень, позаяк комплексний та всебічний аналіз не подається. З вищенаведеного можна констатувати, що у науковій площині існує потреба об'єктивного, цілісного й ґрунтовного вивчення шляху формування та розвитку зовнішньої політики суверенної Чеської Республіки, зокрема її стратегічних напрямів.

1.2. Джерельна основа дослідження

Розуміння специфіки джерел, що стосуються вивчення наукової проблеми, передусім пов'язано з аналізом джерельної основи дослідження зовнішньої політики Чеської Республіки. Аналіз джерельної бази здійснено шляхом опрацювання автором монографії різноманітних за своїм походженням, інформаційною насиченістю та загальною спрямованістю документів і матеріалів, що містять багатий фактологічний матеріал, відображають різні етапи формування і розвитку зовнішньої політики суверенної Чеської Республіки, зокрема становлення її дипломатичних відносин з Україною.

Основною групою джерел для написання монографії стали неопубліковані архівні матеріали Галузевого державного архіву Міністерства закордонних справ України (ГДА МЗС України), в яких розкриваються маловідомі факти становлення Чеської Республіки як незалежної демократичної держави, питання її місця та ролі на міжнародній арені, а також суспільно-політична ситуація в Центральній-Східній Європі загалом. Архівні матеріали, які включають: аналітичні довідки, статистичні видання, аналіз офіційної зарубіжної преси, листи Посольств України до МЗС України з інформацією про внутрішньополітичні події та зовнішню політику країн Центрально-Східної Європи, висвітлюють різноманітні питання становлення двосторонніх відносин Чеської Республіки, їх розвиток, динаміку політичного, економічного та культурно-наукового співробітництва починаючи з 1991 року. З огляду на те, що важливий етап становлення українсько-чеських відносин відбувався на початку 1990-х рр. (ще до проголошення Чеською Республікою незалежності), вважаємо за необхідне розглянути документи щодо розвитку дипломатичних відносин незалежної України з Чеською і Словацькою Федеративною Республікою (ЧСФР) за період з 1991 р. до кінця 1992 р. Таким чином, опрацьовані архівні джерела хронологічно можна розділити на дві групи: перша – документи і матеріали про українсько-чехословацькі відносини 1991-1992 рр., друга – документи і матеріали

про українсько-чеські відносини 1993-2004 рр. Хронологічні рамки дослідження зумовлені доступом до користування документами вказаної архівної установи.

Відповідно до теми наукового дослідження важливе значення мали два фонди ГДА МЗС України – Основний Фонд 1 та Фонд 2 «Міжнародні договори». Архівування документів МЗС України відбувається за хронологічним порядком відповідно до назв відділів та управлінь, які передають документи на зберігання до архіву. Тому досить часто інформація стосовно однієї і тієї самої події може знаходитися в різних справах. Загалом у вказаній архівній установі автором було опрацьовано 105 справ.

У Фонді 1 знаходяться всі основні справи, які стосуються Чеської Республіки та її зовнішньої політики. Основний фонд складається з різних управлінь, які містять відповідно розподілені матеріали. Найбільш цікавими в контексті нашого дослідження є документи Управління Європи та Америки та Управління євроатлантичної інтеграції. У Фонді 1 зібрано листування дипломатів та урядовців з політичних питань, ноти з політичних та культурних питань, матеріали міністерства з координації зовнішньополітичних дій, про консультації та зустрічі з іноземними делегаціями, про міжпарламентські зв'язки, матеріали посольств та постійних представництв України за кордоном. Опрацювання фонду дало змогу авторові проаналізувати документи з основної діяльності МЗС України – аналітичні записки, звіти окремих управлінь та відділів міністерства, пам'ятні записки, меморандуми посольств іноземних держав до МЗС України.

Для аналізу зовнішньополітичного курсу Чеської Республіки важливими стали такі матеріали, як щоденники співробітників структурних підрозділів міністерства, записи бесід, щоденники послів, з яких автор безпосередньо дізнавалася про ситуацію в державі та її пріоритети щодо двостороннього співробітництва. Для дослідження пріоритетних напрямів зовнішньополітичної діяльності та політики сусідства Чеської Республіки автором було використано та опрацьовано сукупність листів, довідок, аналі-

тичних звітів, записок Посольства України у Чеській Республіці, записи бесід, щоденники послів та інших представників України за кордоном, їх листування з політичних питань, що стосуються країни перебування.

Надзвичайно цінними для наукового дослідження стали інформаційні матеріали Другого територіального управління. Вони отримані безпосередньо від Посольства України у Чеській Республіці, а саме: звіти посольства, довідки по Чеській Республіці, огляди преси та аналітичні матеріали. Ці документи дали змогу ознайомитися із внутрішньополітичною ситуацією у Чеській Республіці. Зокрема цікавою виявилася інформація про перебіг та результати передвиборних президентських та парламентських перегонів у Чехії.

На особливу увагу заслуговують документи, що розкривають процес становлення українсько-чеських відносин, зокрема Концепція політики України щодо Чеської Республіки 1993 року [1].

Увагу автора привернула частина документів, які містяться у справах «Огляди преси та інші інформаційні матеріали, отримані від посольств, постійних представництв, генеральних консульств України». У документах сконцентровано переважно листування, ноти з політичних та культурних питань. До роботи було залучено огляди чеської, словацької, німецької, російської преси, що розкривають аспекти двосторонніх відносин Чехії із сусідніми державами, ставлення цих країн до внутрішньої та зовнішньої політики Чеської Республіки та їх зусилля у побудові добросусідських взаємин [2, 3, 5, 11, 26, 32, 35, 42, 43, 44, 45].

Автором було опрацьовано комплекс документів, пов'язаних з процесом вступу Чехії до НАТО та Європейського Союзу. Відомості щодо розширення Північноатлантичного альянсу та Європейського Союзу на Схід та сприйняття європейським суспільством даних інтеграційних процесів було відображено у справах, переданих на зберігання Управлінням євроатлантичної інтеграції. У матеріалах висвітлюється проведення міжнародних семінарів та конференцій з питань європейської та євроатлантичної інтегра-

ції та участь в них чеських представників влади [5, 8, 10, 12, 13, 16, 17, 41]. Зокрема, цінними виявилися повідомлення Посольства України в ЧР, які відстежують всі головні зовнішньополітичні кроки держави [1, 2, 3, 4, 5, 8, 10, 13, 26].

Для висвітлення інтеграційних процесів у Чеській Республіці та використання її досвіду поетапного приєднання до ЄС та НАТО для України важливими стали матеріали щодо діяльності Вишеградського об'єднання та Центральноєвропейської ініціативи у загальноєвропейському політичному процесі. Інформаційно-аналітичний матеріал щодо поетапного характеру європейської інтеграції України, щодо результатів виконання доручення Президента України плану дій Україна-ЄС, щодо можливості набуття Україною членства у виконавчому органі Спільноти Демократій та щодо механізму приєднання України до заяв ЄС у сфері Спільної зовнішньої безпекової політики, огляди міжнародних політичних конференцій за участі України автор переглянула у справах Фонду 1 «Загальноєвропейський процес, Політичні аспекти» [10, 11, 13, 14, 18, 19, 20, 22, 23, 24, 26, 27].

Надзвичайно цінну інформацію містять записи бесід між президентами, послами, радниками посольств, міністрами, директорами департаментів та завідуючими відділами МЗС Чеської Республіки та України, а також щоденники послів та співробітників відділів і управлінь МЗС обох держав [6, 7, 8, 9, 10, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 27, 28, 29, 30, 31].

У Фонді 2 «Міжнародні договори» у Договірні-правовому управлінні автором опрацьовано двосторонні угоди між Чеською Республікою та Україною. Тут містяться головним чином офіційні міждержавні документи (угоди, спільні заяви, протоколи, договірні-правові акти, плани консультацій, конвенції, декларації), якими регулюються різні аспекти українсько-чеського співробітництва [49, 50, 51, 52].

Вищенаведений матеріал демонструє, що у ГДА МЗС України сконцентровано головні міждержавні та міжвідомчі договори, угоди, протоколи, меморандуми, заяви та конвенції з питань двосто-

роннього співробітництва України. Це дало змогу проаналізувати проблематику українсько-чеських дипломатичних відносин та дослідити місце України у зовнішній політиці Чеської Республіки. Процес формування українсько-чеських міждержавних відносин автор досліджувала на основі документів, які стосуються двостороннього політичного, економічного, науково-технічного та культурного співробітництва обох країн впродовж 1991 – 2004 рр. Інформація із зазначених архівних матеріалів дає можливість зробити висновок про активну діяльність України у зовнішньополітичній, економічній, науково-технічній та культурній співпраці з Чеською Республікою.

Визначальну частину джерельної основи дослідження складають іноземні джерела, а саме матеріали офіційних збірників документальних центрів та науково-дослідних інститутів Чеської Республіки. Автором монографії було особисто опрацьовано велику кількість чеськомовних, німецькомовних та англomовних джерел. В основному у дослідженні розглянуті документи таких установ: Чехословацького документального центру 1948 – 1989, Інституту новітньої історії та Інституту міжнародних відносин, які автор опрацьовувала у Празі під час семестрового навчання по стипендійній програмі Вишеградського фонду. Особливо цінними стали опубліковані документи з Інституту міжнародних відносин у Празі: Програмні заяви Урядів Чеської Республіки 1996 року [77], 1998 року [78], 2002 року [79] та 2004 року [80]; Військова стратегія Чеської Республіки 1999 р. [93] та 2004 р. [94]; Стратегія безпеки Чеської Республіки 1999, 2001, 2003, 2011 років [55, 56, 57, 58]; Концепція закордонної політики Чеської Республіки 1993 р. [68] та Концепція закордонної політики Чеської Республіки 1999 р. [69]; Європейська угода про асоціацію між ЧР та ЄС 1993 р. [54]; Меморандум ЧР до заяви про приєднання до ЄС 1996 р. [70]; Договір про вступ ЧР до ЄС 2003 р. [89]; Національні програми підготовки ЧР до членства в ЄС 1998 року [73], 1999 року [74], 2000 року [75] та 2001 року [76]. Також основну групу чеських джерел становлять міждержавні угоди Чеської Республіки, а саме: Угода між Чесь-

кою Республікою та Словацькою Республікою про добросусідство, дружні відносини та співпрацю 1993 р. [90]; Угода між Чеською Республікою та Словацькою Республікою про спільні дії при поділу майна ЧСФР 1999 р. [91]; Угода між Чеською Республікою та Словацькою Республікою про співпрацю в галузі культури, освіти та науки 2000 р. [65]; Договір про дружні відносини і співробітництво між Україною та Чеською Республікою 1995 р. [49]; Угода між Міністерством оборони України та Міністерством оборони ЧР про взаємне співробітництво 1996 р. [50]; Спільна заява Президентів України та Чеської Республіки 1997 р. [51]; Протокол про співробітництво між Міністерством закордонних справ України та Міністерством закордонних справ Чеської Республіки 2001 р. [52].

Матеріали Чехословацького документального центру [240, 300] дали змогу прослідкувати причини розпаду чехословацької федерації, виявити особливості Оксамитової революції, яка пройшла шлях від моральної до політичної, та дослідити особливості формування нової чеської дипломатії.

Важливою групою джерел для написання монографії стали інформаційні ресурси глобальної мережі Інтернет, за допомогою яких автором було розглянуто та проаналізовано документи та матеріали з різних питань зовнішньої політики Чеської Республіки. У руслі новітніх тенденцій широкого застосування інформаційних технологій центральним елементом джерельно-документальної бази монографічного дослідження стали офіційні інтернет-сторінки державних установ, інститутів та міжнародних організацій. В першу чергу автор опрацювала офіційні документи, які стосувалися методів та шляхів реалізації зовнішньої політики ЧР, а саме: звіти щодо готовності вступу Чеської Республіки до ЄС та НАТО, офіційні документи цих організацій та їх інститутів щодо політики східного партнерства, процесу розширення та переговорного процесу [59, 64, 65, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86].

Одними з основних чеських джерел, доступних в інтернет-мережі, стали матеріали, розміщені на офіційному сайті Міністерства закордонних справ Чеської Республіки (<http://www.mzv.cz>),

де міститься офіційна інформація щодо зовнішньополітичної діяльності держави. Під егідою міністерства виходять щорічні та щоквартальні звіти про зовнішньополітичну діяльність держави, в яких детально описано всі напрямки її зовнішньої політики [96 – 101]. Основним першоджерелом нашого дослідження стала Конституція Чеської Республіки від 16 грудня 1992 року (*Ústava České Republiky*), доступна на офіційному сайті (<http://www.psp.cz>), що дає можливість розглянути та охарактеризувати основні інститути влади та окремих акторів, як творців закордонної політики суверенної Чеської Республіки, їх конституційно визначені ролі та, відповідно, особливості формування зовнішньополітичної стратегії країни.

Важливим для проведення аналізу внутрішньополітичного розвитку держави та його впливу на формування зовнішньої політики мають документи Уряду Чеської Республіки (<http://www.vlada.cz>) [56, 67, 75, 76, 77, 78, 174, 186, 199] та Парламенту (<http://www.psp.cz>) [77, 78, 79, 233, 263]. В даних документах найбільше зосереджена інформація про євроінтеграційні кроки держави, шлях адаптації її законодавства до норм та стандартів ЄС.

Велика кількість документальних матеріалів щодо політики безпеки та євроатлантичної інтеграції Чехії міститься на офіційній сторінці Міністерства оборони Чеської Республіки (<http://www.moc.army.cz>). Велику кількість інформації про приєднання Чеської Республіки до НАТО автор використовує безпосередньо з офіційних документів Альянсу щодо політики розширення на Схід [56, 57, 58, 94].

Автором використано значну кількість офіційних документів інститутів Європейського Союзу, розміщених на інтернет-сторінках: (www.evropska-unie.cz), (www.cvce.eu), (www.consilium.europa.eu), (www.euroskop.cz). Це документи Європейського Парламенту та Європейської Комісії, в яких закладена основа співробітництва між ЧР та ЄС: *Přístupové partnerství 1998* (Партнерство приєднання) [85], документ *Agenda 2000* (План дій 2000) [53], *Pravidelná zpráva Evropské komise o pokroku ČR v procesu přistoupení*

(Регулярні звіти Європейської Комісії щодо успіхів країн-кандидатів у підготовці до членства в ЄС) [80-84], Preparation of the associated countries of Central and Eastern Europe for integration into the internal market of the Union (Підготовка асоційованих країн Центральної та Східної Європи до інтеграції у внутрішній ринок Європейського Союзу) [88], Towards a closer association with the countries of Central and Eastern Europe (На шляху до більш тісного співробітництва з країнами Центральної та Східної Європи) [59]. Звідси автор черпала основні відомості щодо політики східного партнерства та розширення ЄС.

Важливою складовою електронного типу джерел стали документальні матеріали Вишеградського об'єднання, розміщені на його офіційному сайті (www.visegradgroup.org) [63, 64, 67, 102, 103]. Тут міститься концентрована інформація про історію, структуру та трансформацію Вишеградського об'єднання, стисла політико-економічна характеристика кожної з його країн-учасниць. Окремо за хронологічним принципом подається календар найбільш важливих багатосторонніх заходів у рамках Вишеграду з 1991 по 2004 роки. У повному обсязі викладено головні документи вишеградського співробітництва – базові декларації, комюніке, заяви за результатами самітів і зустрічей президентів, прем'єрів, міністрів та інших представників центральних органів державної влади країн Вишеградської четвірки. Спеціально виділено річні програми дій об'єднання, які з кінця 1990-х років готувалися кожною із держав-учасниць у період, коли вона за принципом ротації очолювала Вишеградську групу. Такий концентрований масив електронної інформації з чітким виокремленням матеріалів щодо багатостороннього вишеградського співробітництва дозволяє охарактеризувати основні напрями і специфіку взаємодії країн-учасниць. Саме в рамках регіонального об'єднання визначається принципова відмінність Вишеграду від інших міжнародних організацій.

Наступними важливими інтернет-ресурсами є веб-бібліотека Вацлава Гавела (<http://www.vaclavhavel-library.org>) та офіційна сторінка Вацлава Гавела (<http://vaclavhavel.cz>), де зібрана

та представлена у хронологічному порядку вся інформація про його життя, творчу, громадську та політичну діяльність. Найбільшу цінність серед цих матеріалів складають виступи та промови Вацлава Гавела як Президента Чеської Республіки, у котрих безпосередньо розкривається його позиція та роль у формуванні зовнішньої політики та іміджу держави. Багато корисної інформації автор почерпнула з офіційної сторінки Празького Граду (<http://old.hrad.cz>), де мала можливість ознайомитися з документами та звітами Канцелярії Президента Чеської Республіки, з діяльністю попередніх чеських президентів від Т. Г. Масарика до В. Гавела. Надзвичайно інформативною є офіційна вебсторінка чеського політика Вацлава Клауса (www.klaus.cz), на якій розміщені його виступи, промови, інформація про закордонні візити та зустрічі, підписані ним документи та ін. [118, 120]. Багато цінної інформації представлено в інтернет-виданні «Vítejte v Srdci Evropy» «Вітаємо у серці Європи» (<http://www.theo.cz/cs/srdce.php>), що виходить у співпраці з Міністерством закордонних справ ЧР.

В роботі опрацьовано та представлено дані офіційних статистичних центрів Чеської Республіки. На основі матеріалів Центру дослідження громадянської думки зроблено висновки про результати референдуму вступу Чеської Республіки до ЄС та відслідковано зміну громадянської позиції протягом процесу приєднання країни до співтовариства. Інформація доступна на офіційній вебсторінці <https://cvvm.soc.cas.cz> [123]. Центральні статистичні управління відповідних міністерств та відомств видають офіційні статистичні щорічники, що також дають великий обсяг інформації для аналізу [124, 125].

Автором використано різноманітні за своїм походженням, інформаційною насиченістю та загальною спрямованістю документи і матеріали, які містять багатий фактологічний матеріал, відображають різні етапи формування і розвитку зовнішньої політики суверенної Чеської Республіки, що засвідчує достовірність та ґрунтовність результатів дослідження. На основі опрацьованої літератури за темою монографії можна стверджувати, що комп-

лексне дослідження зовнішньої політики суверенної Чеської Республіки досі проводилося в основному науковцями в Чеській Республіці та Німеччині. У вітчизняній історіографії розглянуті переважно окремі аспекти зовнішньополітичної діяльності та внутрішньополітичного розвитку Чеської Республіки в рамках загальних досліджень трансформаційних процесів у посткомуністичних країнах Центрально-Східної Європи. Огляд використаних праць вітчизняних та зарубіжних дослідників засвідчує, що у винятковій більшості публікацій порушуються загальні питання перебігу внутрішньополітичних трансформаційних процесів у Чеській Республіці; аналізується досвід політичних, економічних та торговельних відносин з Європейським Союзом і НАТО; робиться спроба дати оцінку українсько-чеському міждержавному співробітництву в політичній та економічній сферах; досліджується багатостороннє співробітництво країн-членів Вишеградської четвірки. Основні здобутки лежать у площині політологічних, економічних або культурологічних досліджень, але комплексний та всебічний аналіз не подається. Отже, існує проблема об'єктивного, цілісного й ґрунтового вивчення шляху становлення та розвитку суверенної Чеської Республіки, зокрема формування пріоритетних напрямів її зовнішньої політики.

РОЗДІЛ II.

СТАНОВЛЕННЯ ТА ФОРМУВАННЯ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ СУВЕРЕННОЇ ЧЕСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ

2.1. Утворення Чеської Республіки, визначення мети та пріоритетних напрямів її зовнішньої політики

Традиції демократії здавна формувалися на території сучасної Чеської Республіки. Їх можна пов'язувати з діяльністю тут Кирила і Мефодія в IX ст., із гуситським рухом та Реформацією XV–XVI ст., із розвитком традицій парламентаризму за часів реформ в Австро-Угорщині та створенням після Першої світової війни держави з однією з найдемократичніших на той час конституцій. Подальше перебування країни в соцтаборі переважно негативно позначилося на формуванні демократичного ладу держави, оскільки основною цінністю була не особа, а комуністична ідея. У 1970 – 1980-х рр. вже почала формуватися нова політична еліта, яка згодом дала поштовх до розгортання трансформаційних процесів у суспільстві. Проте комуністичне керівництво країни відмовлялося вступити у діалог з опозицією, головним представником якої стала правозахисна організація «Хартія-77». У листопаді 1989 р. розпочалися масові антиурядові виступи, початок яким дала студентська революція [208, с. 163]. Маніфестації та мітинги студентської молоді були розігнані поліцією. У відповідь на репресивні заходи комуністичної влади антиурядові виступи набули масового характеру. Опозиційні сили утворили у

листопаді 1989 р. суспільний рух – Громадянський форум, який поставив собі за мету відновлення демократії в країні. Правляча партія виявилася неспроможною вести політичну боротьбу з опозицією, внаслідок чого партійно-державний апарат було паралізовано. Листопадові події 1989 року стали початком демонтажу тоталітарно-репресивної системи. 28 – 29 грудня 1989 року Федеральні збори, що стали представницьким органом після відставки багатьох комуністів, обрали своїм головою Олександра Дубчека, а новим Президентом Чехословаччини – Вацлава Гавела.

Хоча на 1989 рік Чехословаччина, відповідно до міжнародного права, була суверенним членом міжнародних відносин, насправді масова присутність радянських військ у країні та вимушене членство в таких військових та економічних організаціях, як Організація Варшавського договору (ОВД) та Рада економічної взаємодопомоги (РЕВ), заперечували цей статус. Таким чином, першим і найважливішим пріоритетом першого демократично обраного уряду були чехословацько-радянські переговори про виведення Червоної армії та спільні зусилля всієї центральноєвропейської новонародженої демократії (Чехословаччина, Польща та Угорщина) щодо демонтажу ОВД та РЕВ [186, с. 143]. Під час ескалації революційних подій формувався швидкими темпами і новий курс зовнішньої політики країни. Нове керівництво Чехо-Словацької Федерації перевело на рейки рівноправності і взаємоповаги співробітництво з СРСР та іншими країнами Центральної і Південно-Східної Європи, зробило посильний внесок в реорганізацію і перебудову діяльності РЕВ і ОВД, а потім сприяло їх розпуску як таких організацій, що віджили себе [207, с. 72].

Тоталітарна система, яка існувала у Чехії з лютого 1948 р., була ліквідована без гострої політичної конфронтації, що дало підстави називати події листопада 1989 р. у Чехословаччині «оксамитовою» або «ніжною» революцією. Протягом кінця 1989-го – першої половини 1990-го року Чехо-Словацьчина проходила складним шляхом змін. Країна зробила поворот від командно-адміністративної системи до ринкових відносин, від тоталітарного

ладу суспільства – до демократичного. Глибокі економічні, соціальні та політичні зміни, які відбулися у країні, стали основним змістом революційного перевороту. Ці зміни сприяли передусім досить швидкому прийняттю законів про люстрацію: під тиском суспільства нові еліти вимушені були піти на непопулярні зміни, усупереч домовленостям й особистим упередженням. Механізми «очищення» публічної влади в Чехословаччині було застосовано ще в перші місяці після Оксамитової революції, коли на основі конституційних законів було проведено оптацію (включення без обрання) членів опозиційних партій («Громадянський форум» і «Громадськість проти насилля») до федерального парламенту та законодавчих органів республік. Таких заходів було вжито ще до проведення перших вільних виборів улітку 1990 року [180, с.23]

Посткомуністична міжнародна політика Чехословаччини формулювалася та реалізовувалася зусиллями досить вузького кола дисидентів та політиків – переважною більшістю чехів. Міжнародну політику Чехословаччини майже виключно визначали у той час Їржі Діенстбір та Вацлав Гавел. Обидва користувалися значною підтримкою за кордоном та серед чехів, однак не серед більшості словаків. Останні вважали, що їх політика не виражає словацьких інтересів.

Словацький уряд завжди вважав, що міжнародна політика Чехословаччини лише частково відповідає словацьким національним інтересам. Тим часом, політикотворці на рівні федерації ніколи не досягали успіхів у формулюванні чехословацьких «національних» інтересів. Натомість вони сприймали як належне, що існування чехословацької держави є виправданням відродження довоєнної міжнародної політики Чехословаччини. Чеська та Словацька республіки, безперечно, мали багато спільних інтересів з різних історичних, економічних та географічних причин, проте їх представники мали різні, а часом несумісні погляди на міжнародну політику. Словацьке керівництво мусило визнати ці відмінності, створюючи своє власне міністерство закордонних справ. Проте більшість політичної еліти Чеської Республіки, як і раніше

вважали, що чеські національні інтереси – це те ж саме, що й чехословацькі. Створення Міністерства закордонних справ Словаччини викликало дещо емоційну реакцію представників федерального уряду, хоча вже тоді розглядалася ідея про створення подібного міністерства Чеської Республіки, ядро якого було створено незадовго до парламентських виборів 1992 року [194, с. 26].

Перш за все у двох федеративних сусідів не збігалися візії міжнародної політики посткомуністичної Чехословаччини, що особливо проявилось протягом наступних трьох років після подій листопада 1989 року. Мету Діенстбіра – швидко зруйнувати економічні структури та систему безпеки колишнього радянського блоку та приєднатися до західних організацій, перш за все, до ЄС та НАТО – не завжди поділяли словацькі лідери. Дійсно, іноді вони не робили таємниці зі свого прагнення протидіяти ініціативам, які вони вважали відверто антирадянськими.

Беручи до уваги географічну близькість Словаччини до СРСР, словацькі лідери надзвичайно обережно ставилися до будь-чого, що Москва могла сприйняти як загрозу безпеці Радянського Союзу. Крім того, лідери Словаччини вважали, що шанси республіки на тривалу підтримку та розширення її економічної діяльності на близькому, величезному й невибагливому радянському ринку більші, ніж можливості переорієнтації промисловості до вимог якості й конкурентоспроможності західних ринків. З кінця 1990 року тривали публічні дискусії про цілі міжнародної політики Словаччини [177, с. 4]. З іншого боку, Чеська Республіка, зважаючи на перспективу розподілу Чехословаччини, почала зосереджуватися на своїх національних інтересах. Нездатність тодішнього чеського уряду оперативного підготуватися до сучасної ситуації свідчила про його ідеалізм та короткозорість, а також, певною мірою, і президента Гавела, котрий палко відстоював збереження федерації.

Перехід Чехословаччини до парламентської демократії створив сприятливі умови для вирішення державно-правових відносин між чехами та словаками. Проте демократичні процеси

у країні також не могли не зачепити проблем міжнаціональних взаємовідносин. 20 квітня 1990 р. Федеральні збори з поваги до національних почуттів словаків змінили офіційну назву Чехо-словаччини, яка стала називатися Чеською і Словацькою Федеративною Республікою (ЧСФР) [137, с. 109]. Того ж року ухвалено конституційний акт про державні символи Чеської Республіки. Прийняттям цього акта розпочалося так зване «розлучення» Чехії і Словаччини, які до цього були суб'єктами федеративної держави.

У той час на поверхню почали впливати всі суперечності між чехами і словаками, які в тоталітарний період приховувалися. Рішення Федеральних зборів про подвійну назву держави (Чеська і Словацька Федеративна Республіка та її словацький аналог – Чехословаччина) стало причиною бурхливих демонстрацій у Словаччині. Це також викликало неоднозначну реакцію у Чехії та призвело до прийняття у грудні 1990 року закону про розмежування компетенцій між федерацією і республіками [253, с. 280]. Згідно із новим законом у віданні центральних органів залишалися лише питання оборони, зовнішньої політики, фінансів і створення умов для єдиного ринку, що значно посилило відцентрові тенденції у державі. Впливові політичні організації Словаччини, зокрема Рух за демократичну Словаччину (РЗДС), почали вимагати перетворення федерації на конфедеративне утворення двох народів. На початку 1991 р. суспільно-політична ситуація ще більше загострилася у зв'язку з вимогою лідерів політичних організацій і рухів Моравії та Сілезії реорганізувати Чехословаччину у федерацію трьох республік: Чеської, Моравсько-Сілезької та Словацької. Цій проблемі був присвячений «круглий стіл», проведений у березні 1991 р. у Брно за участі 25 партій і рухів [293, с. 197]. У той час, коли моравська проблема не набрала подальшого розвитку, у Словаччині виникла політична криза. Словаччина не була задоволена прокламованими ухвалами центральних органів і вимагала підписання державного договору з Чеською Республікою. Невирішеність цього питання та добровільна відставка Президента у 1992 р. визначили розпад Чехословацької федерації. Наприкінці

1992 р. чехословацький парламент прийняв рішення про розділ федерації та утворення з 1 січня 1993 р. двох незалежних держав – Чеської і Словацької республік. У пресі цей крок назвали «цивілізоване розлучення», або «розлучення по-чехословацькому». Цим кроком чехи і словаки продовжили традиції «ніжної революції», збагатили історичний досвід народів Європи розв'язувати складні суспільні проблеми мирним шляхом. Звичайно, «розлучення двох народів» мало і свої негативні наслідки [207, с. 73]. Та два братні народи були свідомі цього і виявились достатньо готовими, аби долати труднощі.

В ширшому контексті розуміння розвитку посткомуністичного світу, цей процес був частиною процесу розпаду багатонаціональних держав, таких як Радянський союз та Югославія.

Розпад Чехословаччини став фактично основною передумовою для формування нової зовнішньої політики Чеської Республіки. Це відкрило шлях для ведення країною самостійної дипломатії. Детальний розгляд цього періоду дасть змогу побачити чинники формування самостійної чеської дипломатії та, відповідно, становлення зовнішньої політики загалом. Важливим моментом у дослідженні цього періоду є доведення важливості ролі Чеської Республіки у розвитку європейської та світової політики. Необхідність формування незалежної чеської сучасної дипломатії доводив вже згаданий Іржі Дієнстбір, який, власне, й став одним з її безпосередніх творців. Він любив повторювати вислів: «Хто є паном Чехії, той є паном Європи» [249, с. 313]. При цьому він наголошував, що чехам є на що посилалися в контексті історичної та політичної думки: «В потоці найвизначніших політичних ідей та думок, від часів Палацького і по сьогоднішній день, чеська думка сприймається як думка загальнолюдська» [249, с. 314]. Це стверджував і Масарик, який вважав, що питання Чехії та Словаччини є питанням світовим. Першою передумовою пошуку свого місця в сучасному світі є передусім внутрішня позитивна програма та бажання громадян її виконувати. Дієнстбір вважав, що терен держави вже є давно визначеним і що завдяки успадкованому рівню

економіки та освіти, здібностям та вмінням, традиціям громадянської самоорганізації чехи перебувають у набагато вигіднішій ситуації, ніж країни, які цих традицій не мали. Він наголошував на важливості розвитку незалежних громадських рухів, які контролюють діяльність влади. На рівні держави йшлося насамперед про розширення прав громадянського суспільства та обмеження повноважень влади щодо громадян, на рівні міжнародних відносин – про розширення спільно прийнятих обов'язків, якими всі країни взаємно обмежують свій суверенітет у формі колективних угод. Дієнстбір підкреслював: «Якщо Чехія хоче самостійно вступати до політики, то вона мусить уяснити деякі методологічні аспекти. Політичний підхід вимагає позбутися ідеологічних упереджень та оцінювати кожне питання відповідно його важливості. Це не означає створювати собі ілюзії. Ми не можемо відвертатися від подій, що насуваються на нас, лише через те, що сумніваємося у мотивації. Коли офіційна політика щось формулює, це є її позиція» [249, с. 317].

Передвісником розпаду Чехословаччини стало виникнення словацького Міністерства закордонних справ у 1991 році. Після виборів 1992 року його очолив Мілан Княжко. Підготовка до створення Міністерства закордонних справ Чехії розпочалася в квітні 1992 року після того, як стало зрозуміло, що шанси федерації надто непевні [295]. Вже новий чеський уряд створив Міністерство закордонних справ Чеської Республіки. Перший чеський прем'єр-міністр в історії республіки Йозеф Зеленец неодноразово підкреслював, що він підтримує основний напрямок міжнародної політики Дієнстбіра – швидку інтеграцію Чеської Республіки до існуючих західних економічних, політичних та оборонних структур. Водночас він визнав, що міжнародний престиж Чеської Республіки падає не лише через поділ Чехословаччини, але й через відсутність радянської загрози. У цьому контексті Зеленец підкреслював, що він «не збирається копіювати дії колишніх творців чехословацької політики, пропонуючи амбіційні ініціативи, що в окремих випадках ставлять країну в незручне становище. На

практиці це означатиме, що Чеська Республіка утримається від намагань бути посередником між Ізраїлем та Арабськими країнами (чи інших подібних ініціатив) й здійснюватиме політику малої центральноєвропейської країни, що покійно приймає перевірені рішення та старі істини» [56, с. 95].

1 січня 1993 року Чехословаччина зникла з політичної мапи, а дві республіки стали цілком самостійними суб'єктами з повними правами держав-спадкоємиць. Два інститути на чолі з Зеленецом та Княжком трансформувалися на Міністерства закордонних справ самостійних Чеської та Словацької республік. Процес формування словацької та чеської дипломатії протікав в окремих республіках по-різному. Словацьке міністерство будувало свою структуру практично з початкових засад. Чеське ж Міністерство закордонних справ служило як мала організаційна одиниця, завданням якої було передусім створення законних умов, які б уможливили після розпаду Чехословаччини безпроблемний вихід чеської дипломатії на міжнародну арену. Виникнення самостійної Чеської Республіки не викликало потребу масового набору нових працівників та не призвело до такої ґрунтовної зміни структури міністерства, як у часи після падіння комуністичного режиму.

Серед перших випробувань чеської закордонної політики постало питання про правонаступництво угод, які були укладені Чехословацькою федерацією. Навіть після досягнень рішення про «розлучення», яке влаштувало обидві сторони, незрозумілим залишалось, чи більшість багатосторонніх та двосторонніх угод можуть бути просто успадковані від Чехословацької федерації [275, с. 160]. Це рішення включало основні документи, приміром, угоди про співробітництво з ЄС, поновлення членства в міжнародних організаціях (Генеральна Угода про тарифи та торгівлю, Міжнародний валютний фонд, Європейський банк реконструкції та розвитку). Представникам влади Чеської Республіки довелося переконувати іноземних партнерів, що новоутворена держава спроможна взяти на себе левову частку обов'язків Чехословаччини та відповідає вимогам поновлення членства у даних організаціях.

При офіційному відзначенні утворення суверенної Чеської Республіки 1 січня 1993 року з урочистою промовою виступив прем'єр-міністр Чехії Вацлав Клаус, який рекапітулював колишній політичний та державно-правовий розвиток і намітив головні завдання політики суверенної Чеської Республіки. Прем'єр наголосив на важливості листопадового перевороту 1989 року для історії чеської держави та подальших наслідках, які з нього випливали. Він виділив три важливі моменти, які, на його думку, будуть формувати майбутнє країни: «По-перше, нам вдалося оновити політичну багатопартійність, основу на принципах конкурентності та співпраці політичних партій, пройти початковий етап з громадянським форумом та рухами, які транслювали всенародну єдність проти комуністичного режиму. Таким чином утвердилось традиційне поняття політики, перевірене століттями практики у розвинених країнах. Минулорічні вибори не тільки підтвердили, але й забезпечили на наступні чотири роки продовження цього процесу. По-друге, нам вдалось привести в дію і значною мірою реалізувати економічну реформу, яка не має собі подібних в інших посткомуністичних країнах. Нам вдалося лібералізувати ціни, відкритись світу та розпочати широку приватизацію. Вдалось уникнути інфляційної спіралі, адже рівень інфляції у нас є набагато нижчим в порівнянні з іншими посткомуністичними країнами. Нам вдається долати та переборювати наслідки найбільшого економічного колапсу в історії – розпаду СРСР і колишньої РЕВ та переорієнтовувати свої економічні відносини на розвинені держави та платоспроможні ринки. І по-третє, це відновлення основних прав та свобод людини і громадянина. Зараз можна впевнено говорити про початок духовного відродження нашого суспільства» [314, с. 759]. Вацлав Клаус у своїй промові також наголосив на важливості свідомості та готовності громадян до перемін, які не можуть в період трансформації та становлення держави проходити абсолютно безболісно.

Європа ж, у свою чергу, не привітала розділ Чехословаччини на дві незалежні держави і навіть висловлювала сподівання, що

Чехословаччина, як сформована демократична держава, знайде шлях до двосторонньої успішної співпраці двох народів, які її створювали. Віталюся європейським співтовариством лише те, що розходження чехів та словаків відбувалося мирним, демократичним та в цілому культурним шляхом, чого не вдалося зробити ні в колишньому Радянському Союзі, ні в колишній Югославії, де ці процеси переросли у криваві бої та затяжні конфлікти [287, с. 283].

Сам факт, що ЧСФР не вдалося зберегти з внутрішніх причин, призвів до падіння міжнародного престижу чехів та словаків. Чехословаччина мала після 1989 року, на думку Заходу, сприятливі умови, щоб стати стабілізуючим осередком у центральноєвропейському просторі в час ризикованого переходу від тоталітаризму до демократії. Також Захід покладав на Чехословаччину певні зобов'язання: вмістити до процесу внутрішньої трансформації європейські норми – національну програму країни, демократичні засоби ведення політики, соціальні цінності, інтеграційні перспективи та міжнародну солідарність [242, с. 11].

Розглянувши історичні факти утворення самостійної Чеської Республіки, логічним буде перейти до проблеми формування чеських національних інтересів та їх вплив на формування зовнішньої політики країни. Національні інтереси держави закладені майже у всіх державних програмних документах. Вони займають провідне місце в міжнародних політичних документах, в промовах політиків, у фахових статтях, аналітичних записках тощо. І навіть якщо розуміння поняття національних інтересів у різних авторів може різнитися, в основному все ж йдеться про інтерес держави.

Категорія «інтересів» відображає сукупність потреб, які зумовлюють існування того чи іншого народу (держави) на конкретному ступені еволюції. До компонентів, які впливають на формування національного інтересу, належать геополітичне розташування держави, його величина, кількість населення, ступінь економічного розвитку, політична система, залежність від закордонних ринків, відносини з сусідніми державами, а також істо-

ричний досвід країни [242, с. 8]. Чеська Республіка в рамках міжнародної спільноти відноситься до країн меншої або середньої величини і тому природно тягнеться до співпраці та об'єднання з більшими державами для посилення своєї позиції та безпеки. При дослідженні національних інтересів важливим є розділяти їх за часовим критерієм на короткотривалі (один – два роки), середньотривалі (два – п'ять років) та довготривалі (п'ять – десять років), що уможлиблює, відповідно, визначення стратегії зовнішньої політики країни.

На відміну від колишньої Чехословаччини, Чеська Республіка є відносно національно гомогенною державою. За конституцією вона визначена не як «національна» держава типу «Чехословацької Республіки до Мюнхена», але як держава всіх своїх громадян – як чеської більшості, так і словацької, і польської, і німецької [242, с. 7]. Чеська Республіка повинна була передусім відділити свої інтереси від інтересів колишньої федерації та сформувати свою власну національну політику. Закріпленням чеських державних та національних інтересів стала Конституція Чеської Республіки від 16 грудня 1992 року, в преамбулі якої охарактеризовані головні принципи нової чеської держави. Незважаючи на те, що у конституції робиться наголос на громадянську, а не на національну державу, при цьому однак згадується належність громадян до історичних регіонів – Чехії, Моравії та Сілезії. Також наголошується на належності до родини європейських та світових демократій, побудованих на принципах правової держави. В преамбулі визначено: «Ми, громадяни Чеської Республіки в Чехії, Моравії та Сілезії, в добу відновлення самостійної чеської держави, вірні всім добрим давнім традиціям державності земель Корони чеської і державності чехословацької, готові будувати, оберігати та розвивати Чеську Республіку в душі недоторканих цінностей людської гідності та свободи, як Батьківщину рівноправних, вільних громадян, які свідомі своїх обов'язків перед іншими та відповідальності перед суспільством, як вільну та демократичну державу, засновану на повазі людських прав та засадах громадянського суспіль-

ства, як частину родини європейських та світових демократій, ми готові спільно обороняти та розвивати успадковані природні та культурні, матеріальні та духовні багатства, готові керуватися всіма засвідченими принципами правової держави за посередництва своїх вільно обраних представників, приймаємо цю Конституцію Чеської Республіки» [92].

При визначенні чеських національних інтересів новоутвореної держави чеські політики зверталися до ще й досі натхненних ідей Т. Г. Масарика, який при виникненні Чехословаччини усвідомлював, що його зовнішня політика мусить бути мотивована передусім національними інтересами. Перший президент Чехословаччини вважав, що навіть мала країна має знайти свою політику, з якою вона буде відстоювати своє місце у світовому співтоваристві. Надзвичайно актуальною є думка Масарика, що «Сьогодні завойовують не лише мечем, але й товаром, і все більше саме товаром» [242, с. 9]. І чехи, на його думку, саме в цьому могли б себе реалізувати. Чеська зовнішня політика, котра передусім покликана презентувати національний інтерес держави у міжнародних відносинах, повинна була ставити його в період трансформації як основну передумову. Для успішного просування своїх національних інтересів у світі необхідним було створити відповідні внутрішні умови. Найперше – це внутрішню згуртованість країни, здатність соціуму мобілізувати свої сили та матеріальні засоби з ціллю досягнути результатів, які б перевершили звичайний набір типових ресурсів.

Для аналізу проблематики національних інтересів необхідним є також розглянути та коротко охарактеризувати основні інститути влади з їх конституційно визначеними ролями у формуванні зовнішньої політики Чеської Республіки.

За Конституцією ЧР, творенням зовнішньої політики країни займаються президент республіки та уряд, проте відповідальність лежить виключно на уряді. Уряд, як верховний орган виконавчої влади (ст. 67 Конституції ЧР), несе відповідальність за зовнішню політику країни перед парламентом. Посередництвом диплома-

тичної діяльності прем'єра та інших членів уряду, президент прямо приступає до творення закордонної політики. Президент ЧР, відповідно до Конституції, має можливість діяти як цілком автономний гравець, оскільки за виконання своїх функцій він не несе відповідальності перед жодним конституційно-політичним органом (ст. 54 Конституції ЧР). Він репрезентує країну зовні, укладає та ратифікує міжнародні угоди (ст. 63 Конституції ЧР) [92].

Питанням зовнішньої політики в уряді займається один з чотирьох віце-прем'єр-міністрів ЧР, який є заступником Голови уряду з питань зовнішньої політики і безпеки країни. Він очолює урядову міжвідомчу Комісію з питань інтеграції ЧР до НАТО. Міжвідомчу Комісію з питань інтеграції ЧР до ЄС очолює прем'єр-міністр. Перед кожним засіданням Уряду ЧР відбувається обговорення найважливіших питань зовнішніх зносин країни. Питання про строки і визначення важливості візитів вищих посадових осіб країни узгоджуються на засіданнях Уряду Чехії. Головою Уряду видається дозвіл на їх здійснення. Щотижневі графіки найважливіших візитів до зарубіжних країн завчасно і на регулярній основі передаються до відомо МЗС ЧР з Адміністрації Президента ЧР, Уряду ЧР, міністерств і відомств, керівники яких здійснюють свої закордонні відрядження [34, арк. 5]. Парламент Чеської Республіки розпоряджається повноваженнями у справах закордонної політики, які стосуються важливих міжнародних договорів, та у справах політики безпеки, де вирішується участь ЧР в оборонних програмах міжнародних організацій чи висиланні чеських збройних сил за межі держави (ст. 43 Конституції ЧР) [92].

Основним органом, який в Чеській Республіці фактично визнано як центральну установу, що відповідає за координацію діяльності органів виконавчої влади в галузі зовнішньої політики, є Міністерство закордонних справ. Йому доручено здійснювати взаємодію центральних органів у цій сфері та контроль за належним виконанням зобов'язань, узятих на себе Чеською Республікою за міжнародними угодами, а також за реалізацією домовленостей, досягнутих в результаті двосторонніх і багатосторонніх

переговорів на вищому рівні. Виконуючи роль координатора діяльності установ у сфері зовнішніх зносин, Міністерство закордонних справ звертається за допомогою до керівництва Уряду ЧР лише у тих випадках, коли вважає, що якимось іншим міністерством не виконує (або виконує дуже повільно) конкретну справу, пов'язану з реалізацією зовнішніх зносин [34, арк. 7].

Наступними завданнями нашого дослідження логічно постає аналіз головних програмних документів Чеської Республіки. Автор дослідження робить аналіз формування зовнішньої політики Чеської Республіки на основі двох програмних Концепцій закордонної політики Чеської Республіки – 1993 року та 1999 року. Напрямок державної політики Чеської Республіки 90-х років ХХ століття загалом характеризують як «повернення до Європи». В галузі зовнішньої політики йшлося передусім про реалізацію стратегічного плану дій, який мав забезпечити країні відповідне місце у міжнародних відносинах по закінченню холодної війни. Для суверенної Чеської Республіки необхідним було насамперед визначитись у методах ведення закордонної політики і виробити чітку концепцію подальшого напрямку розвитку держави. Країна мала у той час лише обмежені можливості і мусіла забезпечувати власними силами свою оборону та безпеку, проходила складним процесом трансформації і переживала на той час найбільші зміни від часів закінчення Першої світової війни [291, с. 1]. Відсутність чіткого документу про стратегію розвитку держави викликала міжнародну критику та внутрішньодержавну розбалансованість. Щоб вийти на дійсно ефективний рівень розвитку чеської дипломатії, Уряд ЧР розробив свою зовнішньополітичну концепцію. Таким чином, першим офіційним систематизованим і відкритим документом, в якому були висвітлені основні завдання та цілі зовнішньої політики новоствореної Чеської Республіки, стала Концепція закордонної політики Чеської Республіки. Документ був виголошений Міністром закордонних справ Й. Зеленецом на III-му засіданні Палати депутатів Парламенту Чеської Республіки 21 квітня 1993 року. Міністр наголосив, що головним завданням зовнішньої

політики нової держави повинно стати: «Чітке визначення власних політичних, економічних та безпекових інтересів. Потрібно знати інтереси інших країн і шукати точки порозуміння та протиріч. Отже, закордонна політика є конкретним виразом інтересів держави при повазі до існуючих у міжнародному співтоваристві тенденцій. Тому обов'язковою передумовою успішної закордонної політики є вироблення її цілісної концепції, формулювання чеської закордонної політичної доктрини, що буде втіленням інтересів не лише громадян чеської держави, але й одночасно приверне увагу до її переваг та можливостей на міжнародному рівні» [68, с. 96]. В даному документі дається повна характеристика середовища, в якому країна буде реалізувати свої завдання, основи, з яких вона виходитиме, цілі, до яких йтиме, цілісну зовнішньополітичну програму дій та головні пріоритети, на які орієнтуватиметься в найближчому майбутньому.

Нова чеська зовнішня політика формувалася крізь призму геополітичного розташування держави, її можливостей та потреб економіки, безпеки, національної ідентичності та історичних традицій. Внаслідок розподілу Чехословаччини змінилися як геополітичні умови, так і внутрішні передумови чеської заовнішньої політики. Чеська Республіка вступила до міжнародного співтовариства як нова держава, проте вона мала вагому історичну спадщину від часів Першої Республіки Масарика. За словами Міністра закордонних справ Чеської Республіки: «З геополітичної точки зору Чеська Республіка відокремилась від тієї частини колодунайського простору, що безпосередньо межує з нестабільними пасмами Східної та Південно-Східної Європи. Її значення збільшиться лише тоді, коли вона стане складовою частиною зони стабільності в Західній Європі. Це передбачає її історія, географічне розташування, традиція політичної демократії та наміри створити громадянську і правову державу, що дотримується прав людини» [68, с. 97].

Ядром Концепції чеської закордонної політики стало розрізнення цілей, завдань та пріоритетів, що з неї випливали. Ос-

новними цілями було проголошено впровадження, захист та охорону життєвих інтересів громадян Чеської Республіки, підтримку та зміцнення стабільності, безпеки та економічного розвитку Чеської Республіки та визначення її місця у сім'ї європейських демократичних країн. Із поставленої мети Концепції закордонної політики випливали її стратегічні завдання:

1. Домагатися врівноважених, безконфліктних та партнерських стосунків із сусідніми державами Німеччиною, Польщею, Австрією, а також з Угорщиною; особливу увагу при цьому надавати зв'язкам із Словацькою Республікою, створювати умови для їх стабільності та коректності, втілювати в життя норми, прийняті у міжнародних відносинах.
2. Брати участь у творенні зовнішньополітичних законодавчих умов для поступового приєднання до головних європейських економічних, політичних та оборонних організацій: ЄС, НАТО, ЗЄУ; з цією метою поглиблювати дружні стосунки із США, Німеччиною, Францією, Великобританією, а також з іншими європейськими державами.
3. Стежити за розвитком у Східній та Південно-Східній Європі, підтримувати зв'язки із країнами посткомуністичного світу, шукати в них можливості економічної та торгівельної співпраці і сприяти їх новій стабілізації. «В наших інтересах є, щоб ситуація в Росії, в Україні і на Балканах розвивалася в злагоджений і мирний спосіб у напрямку політичної демократії та прогресу, заснованому на ринкових відносинах» [68, с. 98-99].

Важливим також буде виділити у даній Концепції закордонних справ відносини та зв'язки, які не становили на той час для Чеської Республіки життєвих інтересів та стратегічних пріоритетів. В це коло потрапили країни, які знаходяться поза євроатлантичною зоною. Більше того, міжнародні зв'язки по осі Північ-Південь, на думку творців концепції, можуть у глобальному масштабі перерости у конфліктну проблему, подібно як і деякі інші всесвітні проблеми, що виходять за рамки регіону чи континенту. Тому

чеська зовнішня політика мала на меті приділяти постійну увагу як зв'язкам з позаєвропейськими країнами, так і проблемам глобального характеру, таким як міграція громадян, питання навколишнього середовища, контрабанда наркотиками, боротьба з тероризмом та організованою злочинністю.

Зовнішня політика Чеської Республіки здійснюється у вигляді двосторонніх та багатосторонніх зв'язків. Відносини з сусідніми державами належать до першорядних життєвих інтересів кожної держави. Чеська Республіка відповідно приділяла особливу увагу відносинам зі Словаччиною. Позаяк добрі взаємовідносини є безперечним внеском у європейську стабільність і, як наслідок, сприяють зміцненню довіри до Чехії. У Концепції закордонних справ 1993 року зазначалося: «Кожне важливе оперативне рішення в закордонній політиці, яке торкається Словацької Республіки, розглядатиметься з точки зору довготермінових надбань та втрат. Основний напрям буде зосереджений на співпрацю зі Словаччиною у тих галузях, де вона буде йти на користь громадян обох країн і не буде суперечити інтересам Чехії» [68, с. 99]. Двосторонній намір зберігати високий рівень зв'язків був кодифікований Угодою про добросусідство, дружбу та співпрацю від 23 листопада 1993 року [90]. Особливість взаємозв'язку між ЧР та СР впливала зі спільного життя у федерації та характеризувалася спорідненою культурою, густою мережею особистих й родинних зв'язків та господарської спільноти. Економіки обох країн були все ще взаємопов'язані набагато більше, ніж у державах Європейського співтовариства. Чеську закордонну політику щодо Словаччини та характер чесько-словацьких взаємин у першому десятилітті після розпаду федерації формували внутрішньополітичні відносини в обох республіках. Із зовнішньополітичних факторів на взаємовідносини найбільше впливав актуальний стан європейського та євроатлантичного інтеграційних процесів.

Як проголошувалося у згаданій Концепції закордонної політики Чеської Республіки 1993 року – одним із найважливіших партнерів ЧР на той час являлась Німеччина. За словами тодіш-

нього Міністра закордонних справ Й. Зеленеца: «Обидві держави мають найдовший спільний кордон, а їх взаємозв'язки розвивались століттями. Німеччина після свого об'єднання увійшла до перших політичних та господарських світових супердержав і вона є також єдиним нашим сусідом, членом ЄС. В рамках ЄС вона є головним політичним, економічним і фінансовим двигуном європейської інтеграції» [68, с. 100]. Міністр також наголосив на важливості орієнтуватися на майбутнє і спрямовувати відносини на проблеми, які об'єднують, а не роз'єднують дві держави. Велике значення мають, зокрема, економічні проекти, що прив'язують ЧР до європейської комунікаційної, енергетичної та транспортної мережі, проекти оздоровлення навколишнього середовища та співпраця у сфері науки і культури.

Важливо відмітити, що чесько-німецькі взаємини були і залишалися на той час асиметричними. Чеська Республіка була станом на 1993 рік слабшою, ніж Чехословаччина у економічному, політичному та військовому плані, а об'єднана Німеччина була навпаки – сильнішою, ніж колишня Федеративна Республіка Німеччина. На користь Німеччини впливало те, що вона була членом всіх західних інтеграційних об'єднань, до яких Чеська Республіка лише збиралася вступати. Німеччина значною мірою брала участь у чеській зовнішній торгівлі та інвестиціях у її господарство. Для Німеччини стосунки з ЧР мали часткове значення, проте набирали дедалі більше важливості. Чеська ж економіка, що проходила трансформаційний період, все більше орієнтувалася на німецькі ринки. У чеських підприємств не було альтернативних шляхів, оскільки інші західні ринки стали недоступними, а CEFTA (Central European Free Trade Agreement / Центральноєвропейська асоціація вільної торгівлі) надавала лише обмежений простір [259, с. 8]. Дуже важливим кроком у економічній інтеграції Чеської Республіки на Захід став вступ німецького концерну Volkswagen до младоболеславської фірми Škoda. Таким чином, значна частина чеської промисловості за короткий період опинилася у безпосередньому контакті із найуспішнішою європейською автомобіль-

ною промисловістю. Ці економічні зміни безумовно вплинули і на подальше формування успішних дипломатичних відносин з Німеччиною.

Міністерство закордонних справ Чеської Республіки провело ряд переговорів з німецькою стороною щодо наступництва ЧР в Угоді про добросусідство та дружню співпрацю [62], а також в ряді інших угод та договорів. Одночасно велися переговори про відшкодування чеським громадянам, які постраждали за часів Другої світової війни. «Щодо вимог Судетонімецького земельного об'єднання, чеський уряд не припустить змін і обмежень, визначених законом про реституцію та можливість поселення на території ЧР іноземних громадян буде пов'язана із нашим членством в ЄС» [68, с. 100], – зазначав Міністр закордонних справ Чеської Республіки Й. Зеленец. Чеська дипломатія загалом пододала асиметричні відносини з Німеччиною та страх перед її перевагою. Як зазначив тодішній міністр: «Якщо Чехія буде проводити виважену політику, вона не повинна боятися ні політичної, ні економічної сили свого сусіда. Навпаки, вона може повністю використати її на свою користь, як це вже багато років роблять інші держави» [68, с. 101]. Фактично метою чеської дипломатії було досягнути у двосторонніх відносинах з Німеччиною двох паралельних цілей: перша – закрити питання майнових претензій з періоду 1939 – 1945 рр., а друга – досягнути активної підтримки Німеччини на шляху інтеграції країни до НАТО та ЄС. Найбільшим успіхом чеської дипломатії у відносинах з Німеччиною стало підписання у Празі Чесько-німецької декларації чеським Прем'єр-міністром Вацлавом Клаусом та Канцлером ФРН Гельмутом Колем [62], яка заклала фундамент успішної інтеграції Чеської Республіки до демократичного Заходу.

У Концепції чеської закордонної політики важливе місце займали також Польща та Угорщина. Крім історичних традицій Чехію пов'язували з цими країнами і спільні проблеми. Польща та Угорщина зустрілися з аналогічними труднощами і мали великий шанс досить швидко увійти до числа країн зі стабільною плюраліс-

тичною демократією та ефективною ринковою економікою. Такі передумови разом зі спільним наміром країн вийти зі сфери радянського впливу стали підґрунтям для розвитку трilaterальної (тристоронньої) співпраці, котра пізніше стала відомою під назвою «Вишеградська група». Чеська закордонна політика була відповідно спрямована на продовження багатосторонньої співпраці у Центральноєвропейському регіоні у тих сферах, де існували очевидні спільні інтереси у вирішенні регіональних проблем. «Щоб співпраця в рамках Вишеградської групи мала сенс, це угруповання повинно вміти повернутися обличчям до конкретних практичних проблем нашого регіону – ліквідації бар'єрів у взаємній торгівлі та питань міграції. У майбутньому не повинно дійти до того, щоб одна країна цієї групи завела односторонні обмеження щодо інших» [68, с. 101]. Чеська сторона була готова підтримувати всі ініціативи щодо дотримання економічної і політичної стабільності в Центральній Європі, проте активність у цій співпраці не повинна була гальмувати впровадження в життя головної мети – членства в ЄС та НАТО. Через це Чеська Республіка продовжувала відкидати ідею інституціоналізації Вишеградської групи і утворення паралельних інтеграційних структур поряд з ЄС та НАТО.

Щодо місця Чеської Республіки у спільноті європейських держав, велике значення мали рівень та інтенсивність її взаємин з такими провідними державами світу як Великобританією, Францією та США. Великобританія та Франція значною мірою брали разом з Німеччиною участь у формуванні стратегії ЄС і являлись членами групи «Великої сімки». Надзвичайно важливе місце у чеській зовнішній політиці займали стосунки зі Сполученими Штатами Америки. Чеська Республіка усвідомлювала значущу роль Сполучених Штатів у поразці комунізму і відновленні чеської свободи та демократії. Чеська Республіка була зацікавлена у військовій, політичній та економічній присутності США в Європі, як у значному компоненті стабільності цілого континенту.

Щоб сформулювати довготермінову стратегію закордонної політики країни, Чеській Республіці необхідно було виходити з

основ національних економіко-стратегічних інтересів. Безсумнівним фактом було те, що Чеська Республіка знайде у найближче десятиліття головні гарантії безпеки, які політично впливатимуть і стабілізуватимуть економічний розвиток у світі, передусім у максимальному приєднанні до європейського ринку та відповідних організацій. Участь у цих організаціях та співпраця з ними визначалися важливими завданнями чеської зовнішньої політики і від їх успішного вирішення залежав ступінь інтеграції Чеської Республіки у Європу. Як зазначалося у Концепції закордонної політики ЧР, у перші роки своєї незалежності чеська зовнішня політика при реалізації стратегічних інтересів скеровувала увагу на діяльність у головних світових економічних метрополіях – Брюсселі (резиденція ЄС), Вашингтоні (МВФ, Світовий Банк), Лондоні (ЄБРР), Парижі і Женеві (Європейська господарська комісія). «Реалізуючи мету, ми комбінуємо поступові дії в інституційній та білатеральній площинах. Чеська закордонна політика підтримує все, що призведе до успішного завершення економічної трансформації. З точки зору короткотривалої стратегії особливо вирішальною є підтримка швидкої приватизації, чеського експорту на міжнародні ринки і приплив закордонних інвестицій. Чеська закордонна політика намагається також сприяти приєднанню транспортної, енергетичної і комунікаційної мережі Чеської Республіки до основних європейських інфраструктур» [68, с. 101], – зазначав Міністр закордонних справ ЧР Й. Зеленец.

На основі вищерозглянутих засад Концепції закордонної політики можна стверджувати, що Чеська Республіка наповнювала свою зовнішньополітичну стратегію євроатлантичним та європейським вимірами, розвитком добросусідських відносин та відносин з іншими стратегічно важливими партнерами.

Для дослідження формування зовнішньої політики Чеської Республіки важливим є також детальний аналіз безпосередньої діяльності творців та, власне, провідників чеської закордонної політики – трьох перших урядів Чеської Республіки, періоди діяльності яких формують загальну періодизацію трансформації

зовнішньої політики держави. Як вже було зазначено, чеська суверенна держава виникла у важкий період політичної та економічної трансформації. Чеське суспільство стояло на початку 1993 року перед вирішальною фазою приватизації та формуванням нової структури економіки, яка, за тодішніми прогнозами, однозначно мала супроводжуватися серіями банкрутства великих промислових та сільськогосподарських підприємств, подальшим заглибленням соціальної нерівності, зростанням безробіття та соціальним напруженням. Вихід з даної ситуації залежав на той час, навіть з погляду зовнішньої політики, від уміння внутрішньої політики згуртувати народ, підготувати його до важкого періоду, підбадьорувати до виконання великої роботи та переконати, що допомогти собі зможуть тільки вони самі [292, с. 321].

Всі ці найважчі випробування періоду трансформації чеської політики, економіки та громадянського суспільства випали на час діяльності першого уряду Вацлава Клауса (1992 – 1996 рр.). Після парламентських виборів 1992 року найсильнішою політичною партією стала Громадянсько-демократична партія на чолі з Вацлавом Клаусом. Першим найважливішим завданням прем'єра було знайти політичне рішення чесько-словацької кризи. Однак це питання відійшло на другий план після того, як Клаус почав орієнтуватися вже не на пост федерального прем'єра, а на пост голови уряду суверенної Чеської Республіки.

В уряді новоствореної Чеської Республіки вітали розділення Чехословаччини з тих міркувань, що начебто без «словацького тягаря» Чехія зможе швидше приєднатися до прогресивнішої частини Європи. Зовнішньополітичним питанням уряд присвячував мінімум уваги. Представники ГДП були лібералами і вони вважали, що як ринок керує світовою економікою, так буде керувати і у сфері європейської та світової політики. Дуже яскраво таку позицію засвідчила заява голови уряду Вацлава Клауса від січня 1993 року: «Вишеградська група є витвором Заходу і Праги не стосується» [287, с. 283]. Загалом однією з найбільших змін, які привніс уряд В. Клауса до чеської зовнішньої політики, стало відкинення

та заперечення Вишеграду. Клаус аргументував це тим, що йдеться про нестандартне політичне формування, діяльність якого суперечить інтересам Чеської Республіки. Відкинення Вишеграду не означало заперечення співпраці з сусідами, а просто функціонування його в іншій формі. Уряд Клауса був переконаний, що інтеграція посткомуністичних країн до західних інститутів є індивідуальною справою кожної країни. Прем'єр зауважував: «До НАТО та ЄС вступатиме не Вишеградське об'єднання, а самостійна Чеська Республіка» [287, с. 284]. Також тодішній прем'єр вважав, що Чеська Республіка має найкращі серед інших пострадянських країн передумови для повноцінної інтеграції до Заходу.

На початку 1993 року перший прем'єр-міністр Чехії Вацлав Клаус та його уряд сформулювали політичне послання-програму, так звані «Перспективи Чеської Республіки». У цьому документі зазначалося, що: «Чеська Республіка реалізує найрадикальнішу, найшвидшу, найпослідовнішу, найефективнішу економічну та соціальну трансформацію з усіх посткомуністичних країн. Чеська Республіка успішно створила стандартну плюралістичну політичну систему і минулорічні парламентські вибори засвідчили, що країна спроможна забезпечити необхідну підтримку ринково орієнтованим, демократичним та ліберальним політичним керівникам» [3, арк. 1]. У даному документі підбито підсумки перших трьох років розвитку країни після Оксамитової революції, що дає цікавий та корисний матеріал для країн, які переживають подібний трансформаційний період. Щодо ролі закордонної допомоги у трансформаційному процесі Чехії, то вона була переважно поверхневою, оскільки реформа мусить проводитися всередині країни. «Реформа країни не є академічною проблемою, це справа політична, і надзвичайно важливим є здобути для неї достатню політичну підтримку. Створення політичної платформи є незамінною складовою самого процесу реформування» [3, арк. 3]. – зазначав В. Клаус.

Активну співпрацю з сусідніми країнами уряд Клауса розвивав у рамках СЕФТА. При виникненні цієї міжнародної орга-

нізації чеська дипломатія зіграла надзвичайно активну роль. Ціллю чеської дипломатії було створення простору для чеського експорту. Влада Клауса добре розуміла те, що Чеська Республіка є маленькою економікою, яка фатально залежить від експорту, і що експорт до країн Європейського Союзу буде ще багато років поспіль дуже обмеженим [3, арк.3]. Через це влада шукала простір для збуту чеської продукції в країнах СЕФТА. Засновниками СЕФТА були Чеська Республіка, Словаччина, Польща та Угорщина. Проте дуже швидко ця організація почала розростатися новими членами: Словенія, Румунія та Болгарія, що звичайно збільшувало простір для чеського експорту.

Діяльність уряду Клауса у сфері євроатлантичної інтеграції була достатньо жвавою, а в 1993 – 1994 роках її навіть можна охарактеризувати наступальною. Чеські політики їздили у закордонні місії, де завжди декларували своєю ціллю вступ до Північноатлантичного альянсу. У цьому чеський уряд був солідарний з угорцями та поляками. Словаки ж на відміну від своїх сусідів таку активність не проявляли, що, відповідно, і вплинуло на їх майбутній процес приєднання до НАТО. Важливо зауважити, що Північноатлантичний альянс ще у 80-х роках був осередком критики, а вже у 90-х різко стає впливовою та ефективною міжнародною безпековою організацією. Більш ніж 10 європейських країн на початку 90-х років виявили свій намір приєднатися до НАТО. Альянс, відповідно, відреагував на такий зростаючий інтерес виробленням нової програми «Партнерство заради миру», до якої Чеська Республіка долучилася 1995 року.

Щодо політики євроінтеграції, то тут перший чеський Уряд відзначився скептичним ставленням до Європейського Союзу. Причинами цього стали з одного боку – попередній гіркий досвід переговорів з ЄС, а з іншого – ліберальний демократичний дух чеської влади, який стояв вище ідеї «наднародного» європейського законодавства. Перший уряд Вацлава Клауса з недовірою сприймав проект єдиної Європи як намагання централізації та бюрократичного захоплення країн-учасниць. Найбільша критика

уряду була спрямована проти намагання європейської політики зміцнити соціальний розмір ринкової економіки, що сприймалося як ліва ідеологія. Зневажливе ставлення чеського уряду до дискусії щодо внутрішніх реформ ЄС та розчарування у твердій позиції Європейської Комісії у ході переговорів щодо асоціативної угоди негативно вплинули і на ставлення чеської влади до дій Європейської Комісії у сфері розширення та імплементації програми PHARE (Pologne-Hongrie Actions pour la Reconversion Economique / Програма фінансового та спеціального співробітництва ЄС з країнами Центральної та Східної Європи) [290, с. 18]. Важливим кроком Уряду Клауса у проведенні політики євроінтеграції стало створення за його розпорядженням у листопаді 1994 року постійного урядового комітету з європейської інтеграції. Цей комітет став найвищим органом з вирішальними повноваженнями у питаннях Європейської політики. Крім голови уряду в ньому постійно засідали міністри закордонних справ, промисловості та торгівлі, економіки та сільського господарства [290, с. 19]. Однак, замість дискусії про пріоритети, які мала б ставити Чеська Республіка у рамках приєднання до ЄС, з боку чеського Уряду лунала фундаментальна критика щодо євроінтеграції. Яскравим прикладом позиції уряду щодо ЄС стала заява тодішнього міністра приватизації Томаса Євка: «Ми й так є в Європі і ми не повинні нікого просити, щоб нас до неї впустили. Ми вже є у ній у географічному, культурному, політичному та релігійному вимірах. Я припускаю, що незабаром наша самосвідомість зросте настільки, що ми почнемо обмірковувати те, чи варто нам взагалі вступати до будь-яких європейських структур. Поки Європа буде брюссельсько-центристською, то бажання долучитися до неї у нас дуже скоро взагалі зникне, адже це буде суперечити нашій природі та буде нам «не до смаку»» [290, с. 20]. У дусі таких заяв можна зрозуміти причину постійного відтягування чеським урядом подання офіційної заявки на вступ до Європейського Союзу. На відміну від Польщі та Угорщини, які подали заявки на вступ ще навесні 1994 року, Чеська Республіка тягнула з подачею заявки аж до січня 1996 року.

Загалом можна констатувати, що критика уряду Чеської Республіки щодо євроінтеграції мала переважно партійний характер (мається на увазі провладної ГДП). Міністерство закордонних справ навпаки виявляло позитивне ставлення до європейських партнерів. Воно фактично мало вирішальний голос у політиці євроінтеграції, оскільки відповідало за підготовку основних документів для Європейської Комісії. Суперечка між урядом та міністерством щодо політики європейської інтеграції виникла при підготовці тексту меморандуму, який підшивався до чеської заявки на вступ до ЄС у січні 1996 року. Текст був підготовлений МЗС ЧР і мав відображати позитивне ставлення до політики розширення Європейського Союзу, але для прем'єра В. Клауса занадто «проєвропейський» текст був неприйнятним [290, с. 21]. Все ж, зрештою Меморандум прозвучав у дусі початкової версії згідно з позицією МЗС ЧР: «Своїми головними пріоритетами Уряд вважає найшвидше досягнення повноправного членства в ЄС та НАТО, а досягнення цих цілей вважатиме завершенням процесу трансформації країни з погляду зовнішньої політики» [70].

Важливим досягненням першого Уряду Вацлава Клауса стало прийняття Чеської Республіки до ОЕСД (Організація економічного співробітництва та розвитку). Ця організація виникла як спадкоємиця плану Маршала і мала для Чеської Республіки символічне значення. ОЕСД об'єднувала всі економічно процвітаючі світові демократії. Чехословаччина не могла приєднатися до даної організації через владу комуністів у країні. Всі країни, які прийняли у той час план Маршала, досягнули найбільшого економічного розвитку у Західній Європі. Чеська Республіка вступила до ОЕСД першою з посткомуністичних країн вже у 1995 році.

У багатьох питаннях зовнішньої політики позиція уряду Вацлава Клауса не збігалася з поглядами Президента Чеської Республіки Вацлава Гавела. Та все ж зовнішня політика країни рухалася у визначеному напрямку згідно з Концепцією закордонної політики ЧР. Зрештою такий конгломерат вивів Чеську Республіку на успішний шлях євроатлантичної та європейської інтеграції. Мо-

жемо припустити, що саме тандем морально-ідейного наповнення стратегії зовнішньої політики зі скептично-прагматичним підходом щодо її втілення і дав такий результат.

На наступних парламентських виборах в Чеській Республіці 1996 року перемогу здобула знову ГДП і прем'єром знову став Вацлав Клаус. Міністром закордонних справ залишався Й. Зеленец. Відповідно, внаслідок даних парламентських виборів у зовнішньополітичних орієнтирах влади нічого кардинально не змінилося. Пріоритетними напрямками політики й надалі залишалися інтеграція Чеської Республіки до НАТО та ЄС, що власне підтвердила програмна заява уряду 1996 року. Хоча уряд Клауса декларував європейський зовнішньополітичний напрям країни, однак сприймав його як економічно мотивовану прагматичну необхідність, яка мала закріпити Чеську Республіку в стабільному просторі. Цю позицію чітко можна простежити у програмній заяві уряду. У цьому важливому внутрішньополітичному документі, що формулює основні цілі закордонної політики та методи їх виконання, важливо також відмітити зосередження уряду, в першу чергу, на національних інтересах країни: «У своїй закордонній політиці уряд буде виходити із забезпечення чеських національних інтересів. Основні напрямки та цілі чеської закордонної політики залишаються незмінними, і тому уряд посилатиметься на здобутки закордонної політики попереднього уряду. Членство в Європейському Союзі уряд розуміє як логічне завершення повної інтеграції Чеської Республіки до Європейського співтовариства. Уряд планує пришвидшити та підсилити підготовку до нашого майбутнього членства в ЄС так, щоб Чеська Республіка вже в 1998 році змогла розпочати переговорний процес. Влада буде проводити відповідні переговори щодо умов нашого вступу до ЄС, але уряд вже на сьогоднішній день готовий прийняти основні принципи європейської інтеграції у вигляді, в якому вони на той час будуть існувати» [77].

Другий уряд В. Клауса продовжував інтенсивну діяльність також у напрямку євроатлантичної інтеграції, найбільше зрушення

у якій відбулося в 1996 році. Альянс вирішив розпочати індивідуальний діалог із країнами-кандидатами, до якого приєдналася і Чеська Республіка. На межі 1996 – 1997 років вже сформувалася група кандидатів на членство в НАТО, до якої ввійшли Чеська Республіка, Республіка Польща та Угорщина. Словаччина, на жаль, змушена була відкласти свої інтеграційні амбіції через внутрішньополітичну ситуацію в країні. Незважаючи на різку критику урядів Вацлава Клауса за їх «евроскептицизм», необхідно все ж відмітити, що саме в період його влади на урядовому рівні були створені основні інститути, які займалися питаннями інтеграції Чеської Республіки до НАТО та ЄС.

Важливі зміни у внутрішній політиці Чеської Республіки, що мали значний вплив на формування зовнішньої політики, відбулися з приходом до влади нового уряду Мілоша Земана (1998 – 1999 рр.). Провладною партією стала ČSSD (ЧСДП / Чеська соціал-демократична партія). Міністром закордонних справ ЧР був призначений Ян Каван, який провів всередині міністерства значні кадрові зміни. Нове керівництво міністерства закордонних справ Чеської Республіки розробило та представило уряду і парламенту нову Концепцію закордонної політики ЧР. Конкретні завдання зовнішньої політики виходили з пріоритетів, які були озвучені в Програмній заяві уряду від 12 серпня 1998 року. До документу були долучені всі політичні пріоритети, які випливали з партійної програми ČSSD. В першу чергу в даній Концепції йшлося про приєднання Чеської Республіки до стабільних євроатлантичних структур – Північноатлантичного альянсу та Європейського Союзу, про розвиток добрих відносин із сусідніми країнами, про посилення регіональної співпраці в Центральній Європі та розвиток міжнародної співпраці у найширшому масштабі. Документ значно відрізнявся від попередніх, які стосувалися зовнішньої політики країни. Наголос робився на ресусцитації (політика оживлення) щодо Вишеграду та європейської інтеграції. В Концепції зазначалося: «Чеська Республіка ініціювала в другій половині 1998 року відновлення співпраці в рамках Вишеградського об'єднання.

Вона готова всебічно співпрацювати з країнами Вишеградського об'єднання у сфері спільних інтересів, сприяти створенню сфери широкої громадської та культурної співпраці. Це висловлюється для того, щоб контакти між країнами Вишеграду розвивались на всіх рівнях державного управління та самоврядування. В рамках Вишеградського об'єднання Чеська Республіка буде підтримувати якнайшвидше приєднання Словацької Республіки до європейських та євроатлантичних структур» [69].

Новопризначений міністр закордонних справ Чехії Ян Каван виступив 28 червня 1999 року з промовою щодо актуальних завдань чеської закордонної служби. Він зазначив: «Одною з основних умов для реалізації цілей зовнішньої політики держави є стабілізація та підвищення кваліфікації чеської закордонної служби. Уряд буде створювати для її діяльності всі необхідні умови та розробить і представить парламенту ЧР для схвалення закон про закордонну службу» [104]. Уряд Мілоша Земана чітко визначив зовнішньополітичні цілі та пріоритети Чеської Республіки, акцентував увагу на значенні економічної дипломатії, поставив наголос на захисті прав людини. Уряд чітко дав зрозуміти, що його ціллю є фактична, а не прокламаційна робота щодо представництва та захисту чеських інтересів за кордоном [259, с. 3].

Надзвичайно важливим принципом успішного формування та розвитку зовнішньої політики Чеської Республіки було чітке дотримання всіма урядами визначених зовнішньополітичних цілей та пріоритетів країни. Зміни та прихід нових урядів звичайно відбивалися на процесі розвитку зовнішньої політики, але жоден з них не відійшов від основних стратегічних пріоритетів. Чеська політика пройшла через внутрішньополітичну турбулентність та уникнула невизначеності щодо стратегічного напрямку держави і зайняла на міжнародній арені місце надійного та гідного партнера.

Узагальнюючи розглянуту в даному розділі проблематику утворення суверенної Чеської Республіки, формування її національної політики та визначення пріоритетів зовнішньої політи-

ки, можна зробити наступні висновки. Розпад Чехословацької федерації та утворення суверенної Чеської Республіки на тлі краху біполярної системи світового устрою спричинили переосмислення зовнішньополітичних пріоритетів новоутвореної держави та усвідомлення себе повноцінним членом демократичної Європи. Період формування чеської закордонної політики був складним та неоднозначним, але його результат був очевидним – Чеська Республіка успішно проводила реформи та реалізацію своєї зовнішньополітичної стратегії. Країна перетворилась за перше десятиріччя своєї самостійності на стабільну європейську державу з ринковою економікою та усталеною політичною структурою. Чеська влада усвідомлювала, що успішна зовнішня політика повинна виходити з реального оцінення внутрішньополітичної ситуації у країні, з її можливостей та перспектив. Чеські політики докладали зусиль, щоб зовнішньополітичні кроки, якими рухалась країна, викликали довіру та підтримку громадськості. Чеська закордонна служба працювала над тим, щоб зовнішня політика була ефективною, що передбачало вибір правильних засобів для поступу країни та гнучкого реагування при різких змінах у міжнародному середовищі. Чеська Республіка вступила до XXI століття як стабільна держава, як повноцінний та активний учасник міжнародної спільноти, котрий може бути надійною опорою для своїх союзників та гідним довіри партнером для інших країн. Вже протягом першого десятиріччя свого незалежного існування Чеська Республіка реалізувала ключові цілі своєї зовнішньополітичної стратегії – стала повноправним членом Північноатлантичного альянсу та Європейського Союзу.

2.2. Вацлав Гавел та його роль як президента у формуванні зовнішньої політики Чеської Республіки

Постать Вацлава Гавела у світовій історії є символом демократичних змін у Центрально-Східній Європі кінця XX століття. Період в історії Чехії з приходом до влади Вацлава Гавела впев-

нено можна назвати «поверненням до Європи». Звільнення від тоталітарного комуністичного панування уможливило проведення в країні радикальних реформ, які відкрили чеському народові довгоочікувані проєвропейські орієнтири.

Неординарна особистість Вацлава Гавела дає нам і по сьогоднішній день стимул досліджувати його багатогранну громадсько-політичну та державну діяльність. Його шлях від дисидента-правозахисника до першої особи демократичної незалежної держави був шляхом гуманної революції. Моральне обличчя чеської нації – Вацлав Гавел – став реальним втіленням демократичних цінностей справжнього європейця. Принципи політичної діяльності Вацлава Гавела та його філософський підхід до вирішення державних питань формувалися під впливом гуманістичних вчень першого Президента Чехословаччини, великого чеського вченого, філософа й політика Томаша Гарріґа Масарика, з творами якого він знайомився ще змалечку. Взявши на озброєння традицію європейської плюралістичної демократії, Вацлав Гавел здобув для своєї маленької країни міжнародне визнання, повагу і підтримку Західної демократичної спільноти. У своїй політичній діяльності В. Гавел, як він сам зазначав, керувався кредом Масарика: «Головне – не боятися і не красти» [106].

Перша особа країни представляє свою державу за кордоном, відповідно, від неї безпосередньо залежить її імідж. У складних історичних умовах, в епоху суспільно-політичних та економічних трансформацій, було надзвичайно важливим вивести країну на правильний шлях розвитку і забезпечити їй в цьому підтримку міжнародної спільноти. Тому роль Вацлава Гавела, як президента, у визначенні та формуванні основних напрямків зовнішньої політики була пріоритетною. Якщо проведенням внутрішньополітичних реформ займалася в основному команда президента, де він виконував роль натхненника та контролера процесу, то вже зовнішньополітичними стратегічними завданнями В. Гавел займався безпосередньо сам. Вацлав Гавел активно брав участь у міжнародних конференціях, зустрічах, самітах, симпозіумах, на-

радах а також ініціював низку міжнародних проєктів, неформальних зустрічей глав держав, де приймалися стратегічні рішення для країни. Всі його виступи та промови, які він завжди готував сам, при цьому нерідко імпровізуючи, виділяються відкритістю, щирістю, красномовністю, філософським глобальним сприйняттям щоденних політичних питань. Власне себе в ролі Президента Чеської Республіки Вацлав Гавел бачив: «Як модератора політичних переговорів, прихованого стимулятора, шукача консенсусу, творця простору для порозуміння, певного інтегруючого чинника, як хранителя політичної культури» [116].

Для детального та неупередженого аналізу діяльності Вацлава Гавела як Президента Чеської Республіки та його ролі у формуванні зовнішньої політики держави, насамперед необхідним є розглянути його конституційно визначену роль. Інструменти та засоби зовнішньої політики держави традиційно поділяються на дипломатичні, військові, економічні та ідеологічні. Президент Чеської Республіки представляє та використовує передусім засоби дипломатичні та ідеологічні. До основних функцій дипломатичних засобів належать ведення комунікації між акторами світової політики, ведення переговорів щодо укладання міжнародних угод, зібрання закордонної інформації, мінімізація конфліктів та символічні функції. До дипломатичних інструментів, які також можуть використовуватися Президентом, можна віднести прямі переговори (тобто безпосередні контакти) та сигналізування [250, с. 34]. Ідеологічні інструменти закордонної політики слугують передусім для поширення певної ідеології серед громадськості та політичної еліти. До цього типу засобів можна віднести промови державних діячів, їх виступи у ЗМІ, робота з закордонними ЗМІ, співробітництво з закордонними ідеологічно-спорідненими організаціями чи громадами та участь у міжнародних культурних заходах [250, с. 38].

Повноваження Президента з формально-юридичного погляду закладені в Конституції Чеської Республіки. Конкретно функціям Президента присвячений Третій розділ Конституції

ЧР: «Президент є главою держави і обирається строком на п'ять років» (Стаття 54 Конституції ЧР). Повноваженням Президента в рамках зовнішньої політики присвячена передусім стаття 63 Конституції ЧР [92]. На увагу заслуговує і Стаття 62, в якій вказано, що Президент призначає та відкликає голову та інших членів уряду, і так само, як Міністр закордонних справ, теж є членом уряду. В такому випадку Президент має потенційну можливість впливати через представника міністерського посту власне і на політику закордонну. Конституція ЧР встановлює, що Президент репрезентує державу ззовні. Глава держави ратифікує міжнародні угоди, а вже укладанням міжнародних угод займається Уряд (Стаття 63 Конституції ЧР). Президент також уповноважений призначати та відкликати голів закордонних представницьких місій. Проте ці повноваження є контрасигнованими, тобто для набуття чинності потребують також підпис голови Уряду (Стаття 63 Конституції ЧР) [92].

З утворенням 1 січня 1993 року Чеської Республіки, Вацлав Гавел вже втретє був обраний президентом. На цей час країна, хоч і новостворена, вступила на міжнародну арену вже з певними здобутками у сфері дипломатії. Перші кроки для реальних політичних змін у всій Центрально-Східній Європі були зроблені вже після «оксамитової революції» 1989 року чехословацькою дипломатією, яку тоді очолював близький друг і однодумець Вацлава Гавела Їржі Дієнстбір. Після 1989 року був взятий курс на нову зовнішню політику, основними завданнями якої визначалися: виведення країни з-під впливу СРСР та структур комуністичного блоку, активне інтегрування до європейських та євроатлантичних демократичних структур та побудова нових принципів глобальної безпеки [283].

Початком важливого періоду для чеської зовнішньої політики можна вважати 1991 рік за наступними критеріями: того року припинила своє існування Організація Варшавського договору; Чехословаччина стала членом Ради Європи; Чехословаччина підписала угоду про асоціацію з Європейським Союзом, що стало пе-

редумовою подальшої інтеграції. Проте для успішного та швидкого входження в загальноєвропейський процес дедалі актуальнішим ставав процес регіональної інтеграції виключно самих країн Центральної Європи. Саме Вацлав Гавел доклав багато зусиль для створення неформального об'єднання держав центральноєвропейського регіону з метою спільного просування до Європейського співтовариства. У квітні 1990 року в Братиславі на зустрічі найвищих керівників Угорщини, Чехословаччини і Польщі, а потім в липні 1992 року в Гельсінкі на спеціальному засіданні Народи з безпеки та співробітництва в Європі Вацлав Гавел виступив із програмною промовою щодо майбутнього Європи та місця і ролі в ній держав Центральної Європи. Ці кроки Президента фактично зумовили заснування 15 лютого 1991 р. міжнародного регіонального об'єднання – так званої Вишеградської групи в складі Польщі, Угорщини і Чехословаччини, багатостороннє співробітництво в рамках якої відіграло важливу роль в успішній реалізації цими країнами свого євроатлантичного і євроінтеграційного вибору [4, арк. 2]. На вищезгаданій конференції НБСЄ в Гельсінкі В. Гавел наголошував на важливості регіону ЦСЄ: «Сучасна доба містить в собі виклик для створення та утвердження нової системи, яка б відповідала вимогам ХХІ століття. Цей історичний виклик мав би почути, у своїх же інтересах, і Захід. Адже Захід і Схід є частинами одного цілого Європейського континенту і все, що відбувається в одній частині, обов'язково впливатиме на іншу. Після Другої світової війни такі великі політики, як Черчіль, Де Голль, Аденауер зробили багато для того, щоб Західна Європа створила свою власну систему єдності та відмінності, невід'ємною частиною якої б було цивілізаційне та політичне єднання з північноамериканським континентом. Думаю, що сьогодні необхідно будувати аналогічну систему «єдності у відмінностях», проте у вимірі не тільки європейському та атлантичному, але і євразійському. Тільки так можна попередити небезпеку у політичній нестабільності посткомуністичного Сходу, що може стати ще більшою загрозою, ніж сам комунізм» [109].

У зовнішньополітичній діяльності Вацлава Гавела вже як Президента суверенної Чеської Республіки з'являється більше раціоналізму, чіткості та, подекуди, критичності. З глобальних цивілізаційних цінностей чітко викристалізуються національні інтереси власної держави та її народу. Промова Гавела на зустрічі керівників країн Ради Європи 10 жовтня 1993 року у Відні надзвичайно вразила аудиторію: «Європа не може собі дозволити третього краху. Вперше Європа зазнала краху за Гітлера, вдруге – за Сталіна, який перекроїв її, а зараз може дійти й до третьої катастрофи» [5, арк. 3]. У превентивному виступі Президента у притаманному йому філософсько-політичному дусі йшлося про події в Югославії та інших посткомуністичних країнах, про проблему існування національних меншин, як у одній державі, так і у регіональному європейському масштабі. Гавел попереджав світову спільноту, що ставлення до національних меншин, перебільшення значення їх колективних прав, протекціоністський егоїзм Заходу, невміння посткомуністичних країн впоратися з усіма «темними духами», які вивільнилися на свіжо набутій свободі, може привести Європу до нового колапсу.

Погляди нового чеського керівництва та президента, зокрема, на роль і характер співробітництва «Вишеградської групи» дещо відрізнялися від позиції колишнього уряду ЧСФР, а також від позиції Заходу. Насамперед, у Празі не погоджувалися з тим, щоб це об'єднання діяло як блок держав з довготривалою політичною програмою. Особисто президент не поділяв також поглядів на те, що Чеська Республіка є мостом між Заходом і Сходом. Критично сприймалося чеським керівництвом намагання ЄС не помічати різниці у рівнях розвитку країн, що входять до «Вишеградської групи», і через те ставити перед ними однакові умови та визначати єдиний термін приєднання до Співтовариства [4, арк. 4]. Проте чеська влада розуміла свою вимушеність інтегруватися до Європейського співтовариства в рамках регіонального об'єднання. Саме в цій ситуації В. Гавел проявив своє вміння дипломатично збалансувати інтереси власної держави в умовах регіонального співробітництва.

Песимістично ставилася чеська влада і до участі країни у рамках Центральноєвропейської ініціативи (ЦЕІ) та Угоди про зону вільної торгівлі (СЕФТА), особливо до створення зони вільної торгівлі між Вишеградськими країнами через різний рівень економічного розвитку країн і неспроможність узгодити протягом тривалого часу взаємні платіжні розрахунки у торгівлі [25, арк. 1]. Але головна причина крилася в тому, що Чеська Республіка більше, ніж будь-яка з країн-учасниць, відчувала себе невід'ємною частиною Заходу. Чеський уряд побоювався того, що коли він зав'яже собі руки на Сході, то шлях на Захід затягнеться надовго. Зрештою Чеська Республіка залишалася у цьому об'єднанні через тиск Заходу, який не хотів швидше прирівняти Чехію до країн Європейського співтовариства [2, арк. 5].

У перші роки суверенності Чеської Республіки зовнішня політика зазнала безліч коливань у виборі шляху досягнення своїх стратегічних цілей. Надії та оптимізм президента щодо швидкого злиття із західною європейською спільнотою потрохи зменшувалися. Чеське керівництво на власному досвіді пересвідчилося, що Захід не поспішає надати фінансову та іншу допомогу молодим демократіям і відкладає на невизначений термін їх прийняття до ЄС та інших структур. У зв'язку з цим Чеська Республіка була вимушена шукати розв'язання своїх економічних проблем у тому числі і на Сході [13, арк. 10]. Зрештою, для першої особи Чеської Республіки це стало ще тільки додатковим стимулом для щоденної роботи над виведенням країни на європейський рівень розвитку.

Великого значення у своїй зовнішньополітичній діяльності Вацлав Гавел надавав організації Наради з безпеки та співробітництва у Європі, яка, за його словами: «відіграє сьогодні в будуванні нового європейського устрою незамінну роль інституціонального простору для співпраці всіх європейських та з Європою цивілізаційно близьких країн. Створена з метою зменшення напруженості та співпраці між двома силовими блоками, демократичним та комуністичним, сьогодні НБСЕ може стати місцем дія-

логу між Сходом і Заходом та між їх сусідами, наприклад Японією та країнами Середземномор'я» [112]. В. Гавел також підкреслював важливу роль превентивної дипломатії, яку взяла на себе саме НБСЕ.

Одним з найважливіших напрямків зовнішньополітичної діяльності Вацлава Гавела була євроатлантична інтеграція ЧР. Після падіння залізної завіси Гавел відразу почав наголошувати у своїх промовах на проблематиці НАТО. Ще за часів Чехословацької федеративної республіки у 1990 році В. Гавел пропагував ідею єдиної демократичної Європи з власною системою безпеки. Фактично Гавел пропонував поступовий відхід від біполярного світу, що мало бути гарантовано та реалізовано на платформі КБСЕ: «Так ми б могли розпустити обидва військові пакти і цим самим розпочати процес загальноєвропейської інтеграції» [110], – констатував Гавел у своєму виступі у Варшаві 25 січня 1990 року. Проте навіть через факт, що цю думку Гавел пропагував відносно недовго і невдовзі замінив її ідеєю реформування НАТО, вона все одно протягом всіх наступних років привертала до себе увагу як у Чеській Республіці, так і за кордоном.

Як президент вже суверенної Чеської Республіки Вацлав Гавел продовжував вести активну діяльність у напрямку вступу країни до Організації Північноатлантичного договору. Саме Гавел у 1993 році визначає прагнення приєднання Чеської Республіки до НАТО «константою чеської дипломатії» [116]. В своїй промові перед Палатою депутатів Парламенту Чеської Республіки 12 жовтня 1993 року В. Гавел говорить про зміст та майбутнє Північноатлантичного альянсу, чітко формулює причини для вступу Чехії до цієї оборонної організації: «Після падіння тоталітарного режиму в атмосфері загального піднесення нам здалося, що світ буде змінюватися дуже швидко і що міжнародні демократичні організації будуть майже автоматично пристосовуватися до нової ситуації. Ми думали, що НАТО сам перевизначить себе, прийме нову доктрину і поступово переросте в американсько-загальноєвропейську структуру. Сьогоднішня реальність засвідчує, на жаль,

що історичні зміни відбуваються повільніше, ніж би нам цього хотілось» [105]. Основними засадами для вступу Чехії до Альянсу Гавел бачив у геополітичному розташуванні країни у центрі Європи, що зумовлює її приймати відповідальність за всі загальноєвропейські процеси. Гавел наголошував: «Ми завжди належали до євро-американської цивілізації та поділяли її цінності парламентської демократії, громадянської самосвідомості, плюралістичної політичної системи, поваги та захисту прав і свобод людини, ліберальної ринкової економіки» [105]. Президент також згадав досвід Мюнхена, коли Західна Європа зіткнулася обличчям в обличчя з наступаючою силою нацизму через зраду демократичних принципів, за що вона добре заплатила та що призвело до краху системи європейської колективної безпеки: «Цей досвід нам говорить, як важливо, щоби наша країна, яка лежить на такому експонованому місці, була міцно вплетена у систему функціонуючої колективної оборони» [116]. Президент вважав також, що НАТО повільно віддаляється від біполярного мислення, яке, на його думку, проявлялося у зволіканні прийняття до Альянсу нових демократій. Таке затишшя Гавел розумів як релікт Холодної війни, що приносило в Європу нестабільність та збуджувало «російські імперські бажання» [116]. Щодо розвитку відносин НАТО з Росією у 1993 році Гавел бачив лише дві можливості: «або Росія демократизується і стане стратегічним партнером НАТО, або ж в ній переможуть імперські сили і вона буде опонувати розширенню і функціонуванню НАТО та сприймати його як втручання до своєї сфери впливу» [116]. Гавел вітав проєкт Альянсу Партнерство заради миру (ПЗМ), проте він не приймав це як заміну повноцінного членства у НАТО. Гавел сприймав ПЗМ «як початок дороги до Альянсу та розумний вихід із ситуації, однак, який прийшов з запізненням у два, а то й три роки» [111].

Варто виділити промову Вацлава Гавела на конференції НАТО з військово-політичного вирішального процесу у Варшаві 21 червня 1996 року, в якій він конкретизує питання розширення Альянсу та виділяє нові виклики міжнародній безпеці: «Як швид-

ко зменшується небезпека глобального характеру, так швидко, на жаль, росте небезпека конфліктів регіональних. Кінець існування силових блоків відкриває простір для нової конфронтації. Зникає видимий кордон між озброєним локальним конфліктом та тероризмом, і якраз тут НАТО мало б задуматись над новими викликами, які з часом набуватимуть все більшого масштабу» [111].

Розширення НАТО Гавел вважав за життєвий інтерес не лише для нових демократій, але й для самого Альянсу, без якого він би втратив свій зміст. В 1997 році відбувся нарешті довгоочікуваний саміт щодо прийняття центральноєвропейських країн до НАТО у Мадриді 1997 року, де ЧР, Польща та Угорщина були офіційно запрошені до Альянсу. Цю подію Гавел визначив як «історичний перелом» у прагненні Чехії забезпечити безпеку та розвиток демократії на довготривалу перспективу [282, с. 9]. На думку Гавела, саме з цього моменту виникла нова ера та розпочався новий розділ в історії Альянсу, яка з часом трансформується в інструменти колективної європейської оборони.

Після повторного обрання Гавела Президентом Чеської Республіки у 1998 році він продовжує бути активним творцем зовнішньої політики країни. На думку Гавела, вступ до НАТО мав передувати вступові країни до ЄС, оскільки членство в НАТО було гарантією спокійнішого у розумінні безпеки та гладкого у політичному форматі вступу до Європейського Союзу. В рамках підготовки вступу до Альянсу Гавел часто наголошував на необхідності витрат у технічному аспекті підготовки. В політичному аспекті він сприймав розширення НАТО як відчинення дверей для усіх європейських країн колишнього радянського блоку. Що стосується потенційного референдуму щодо вступу Чеської Республіки до НАТО, то Вацлав Гавел не був його прихильником, позаяк вважав невизначену позицію громадськості авантюризмом та ризиком [261]. Підтвердженням проведення успішної політики євроатлантичної інтеграції, а саме приєднання Чеської Республіки до НАТО, стало підписання у Празі 26 лютого 1999 року протоколу щодо вступу Чеської Республіки до Північноатлантичного альянсу, де

Вацлав Гавел у своєму виступі наголосив, що безпека його держави стає віднині невід'ємною частиною системи безпеки всього євро-американського світу [157, с. 110].

Проаналізувавши діяльність Президента Вацлава Гавела у сфері вступу країни до НАТО, логічним буде перейти до розгляду діяльності та ставлення Президента до політики європейської інтеграції. Набуття повноправного членства в Європейському Союзі було визначено стратегічною ціллю концепції закордонної політики Чеської Республіки, але для Вацлава Гавела воно несло ще й особливе духовне, глобальне та культурне значення. Ідею європейської єдності та стабільної, політично інтегрованої Європи, яка не потребує опіки імперії, Гавел пропагував ще відразу після падіння комунізму. В 1991 році Гавел уявляв собі в ідеальному майбутньому федеральну Європейську спільноту з повним інтегрованим політичним керівництвом, де кордони стали б формальністю і де багато законодавчих та інших повноважень були б делеговані або нагору – на наддержавний рівень, або донизу – на рівень регіональний [235, с. 86]. За перший строк президентства членство в Європейському Союзі стане для Гавела його пріоритетним завданням.

Цілісне бачення мети і перспектив Європейського співтовариства та місце в ньому Чеської Республіки Вацлав Гавел яскраво виклав у своїй промові в Європейському Парламенті у Страсбурзі 8 березня 1994 року: «Створення Європейського Союзу, на мою думку, не було штучним теоретично-політичним рішенням, воно природно виростало з розуміння європейської інтеграції та намагання багатьох генерацій європейців зробити його наддержавною європейською структурою. Я розумію Європейський Союз як гарантію стабільності та визначеності, оснований не тільки на військових чи політичних угодах, а на тісній співпраці європейських народів та громадян на засадах гуманізму. Це певний систематизований простір, який уможливило різним самобутнім складовим Європи вільно розвиватися у безпеці. Чеська Республіка завжди знаходилася у серці європейської історії та культури, тому бажання країни

влитися в європейську сім'ю, від якої вона була штучно відірвана, є абсолютно природнім» [115]. Президент також заявив, що його держава готова віддати частину свого суверенітету для блага спільного суверенітету Європейського Союзу. Проте В. Гавел на той час вже бачив і недопрацьовані сторони ЄС, наголошуючи на відсутності духовної ідеї єдності: «Коли я перечитував Маастрихтську угоду та інші документи, на яких побудований Європейський Союз, в мене було враження, ніби я переглядаю досконалий модерний пристрій останнього технічного винаходу, і мені, як людській істоті, не вистачало духовного та морального наповнення. Такий грандіозний союз, що повинен працювати на благо людства, не має визначатися лише своєю адміністративною організацією та структурою, а має бути наповнений духовними та моральними цінностями, ідеєю, які будуть щодня нести його громадяни» [115]. В. Гавел наголосив, що найважливішим завданням, яке на той час стояло перед співтовариством, є нова та справді видима рефлексія того, що б могло називатися європейською ідентичністю, нова артикуляція європейської відповідальності та посилена увага до самого змісту європейської інтеграції. Інтеграцію Європи Гавел сприймав як природне продовження розвитку європейської історії, результатом чого стане створення систематизованого простору, закладеного на демократичних та моральних цінностях, які власне, з точки зору Гавела, є підґрунтям будь-якого об'єднання чи організації. Чеський Президент вважав, що розширення Європейського Союзу є не лише в інтересах країн-кандидатів, але й в інтересах самого ЄС: «Довгий час не можуть існувати дві різні Європи, інакше вони можуть обидві за це заплатити, і найбільше – якраз та стабільніша і успішніша Європа. І зовсім не правильно вважати, що розвиненіша частина постраждає від розширення, а якраз навпаки – постраждати вона може лише через довготривале відтермінування розширення» [255, с. 135]. Гавел також наголошував, що на незайнятому просторі через деякий час почнуть поширюватися недемократичні тенденції.

Крім розширення Вацлав Гавел був також причіником поглиблення європейської інтеграції, втіленням якої стала Маа-

стрихтська угода 1993 року. Гавел вітав такий політичний крок та відзначив угоду «справою, яка заслуговує на честь» [115]. Проте, навіть уже в час підписання Маастрихтської угоди, Гавел наголошував на занадто технократичному та бюрократичному творенні європейських угод, яким не вистачало духовного та морального наповнення. З цього часу чеський Президент постійно закликав Європейське товариство, щоб воно відкрито артикулювало «свою душу, чи свій Дух, свою ідею, свій зміст та свій внутрішній етос» [114]. Тому, власне, Гавел пропонував вироблення та прийняття Європейської хартії чи конституції, яка б визначала ідею, зміст та цінності європейської інтеграції.

Гавел мав свою точку зору на інституційну структуру Європейського Союзу. Вже в 1994 році з огляду на велику кількість інститутів та органів ЄС, він вважав за потрібне, щоб ЄС мав свого (хоча б і суто репрезентативного) президента, який би був «верхнім» пунктом цілої структури. Щодо устрою ЄС, то Гавел бачив його федеративним чи конфедеративним. В 1995 році він також міркував про створення палати депутатів та народну палату ЄС (на зразок сенату в США) [261].

Свідченням взаємної довіри та активної співпраці Чеської Республіки з ЄС стала можливість у січні 1996 року подати офіційну заявку на вступ до Євросоюзу. Не останньою була в цьому роль і Президента Вацлава Гавела.

Протягом другого терміну президентства Вацлав Гавел продовжує активно присвячувати свою діяльність зовнішній політиці Чеської Республіки. Однак Гавел ніколи надто не переймався «технічними справами» європейської інтеграції чи конкретними проблемами та методами, як досягнути поставлених цілей. Гавел все більше говорив про загальні моральні речі і зі своїм філософським підходом орієнтувався на справи довгострокового значення.

Щодо устрою ЄС, то вже у період другого терміну президентства Гавел не повертався до федеративного чи конфедеративного бачення Європи. З цього приводу він констатував, що до цих категорій європейська інтеграція важко вміщується, і тому визначав

ЄС як «співдружність держав» [121]. Щодо інституційних змін ЄС, то Гавел вважав їх суттєвими, проте підкреслював, що це є дуже довгий процес, який може тривати навіть десятиліття. Основною ціллю цих реформ мали бути прискорення процедури прийняття рішень, її спрощення та прозорість. Дебати щодо інституційних реформ, однак, не мали заважати процесу розширення ЄС, що в іншому випадку, на думку Гавела, «мало б набагато небезпечніші наслідки, ніж імовірна неготовність інституціональної реформи» [117]. В цілому Гавел бачив розвиток ЄС скоріше шляхом поступової та поглибленої парламентазації та федералізації, аніж шляхом міждержавних угод та з них виникаючих інститутів. Чеський Президент загалом був прихильником такої позиції, що країни-кандидати також мали б брати участь у дебатах щодо питання інституціональних реформ ЄС. У зв'язку з відставкою Європейської Комісії в 1999 році Гавел констатував, що мала б бути посилена представницька парламентська гілка ЄС, і отже, відповідальність Європейської Комісії перед Європейським Парламентом. Європейський Парламент мав би при цьому, за баченням Гавела, складатися з двох палат – палати депутатів та сенату. Президент вірив, що Європейський сенат міг зменшити напруження між принципом пропорційного представництва та принципом рівноправності членських країн [121].

Вацлав Гавел у своїх закордонних виступах та промовах часто порушував питання європейської конституції. Він наголошував на тому, що такий важливий історичний документ повинен бути в першу чергу зрозумілим не тільки для євро-фахівців, але й для звичайних громадян. Своє бачення європейської конституції Гавел презентував у Французькому сенаті: «Я маю на увазі лаконічну і зрозумілу загальну конституцію, яка буде мати гарну преамбулу, в якій буде змістовно розписана суть та ідея союзу, які власне й будуть визначати його структуру, основні органи, їх компетенцію та взаємовідносини між ними. Не потрібно вигадувати багато нового, достатньо вибрати з безлічі сторінок сьогодні діючих угод те найголовніше та звести це в одне ціле» [117]. Проте

щодо конкретних угод, що стосувалися інститутів та функціонування ЄС загалом, Гавел висловлювався досить обмежено. Їх зміст він здебільшого схвалював, однак, при цьому постійно критикував їх технократичний підхід та складність, які власне й мала подолати підтримувана ним конституція. Президент ЧР постійно попереджав про занадто прагматичний підхід до інтеграції, про економічні та бюрократичні аспекти, які витісняють первинний етос намірів європейської інтеграції.

У зв'язку зі своїм філософським баченням євроінтеграції Гавел виступав за ущільнення європейської ідентичності та проголошення європейського громадянства. Він наголошував: «Жителі Європи є європейцями усім своїм еством, але вони цього не усвідомлюють, а при соціопитуваннях навіть трохи дивуються, що колись вони б мали вербально зголоситись саме до своєї європейськості» [113]. Відображення європейської ідентичності Президент вважав дуже важливим, оскільки у мультикультурному та мультиполярному світі здатність сприймати свою ідентичність є першою передумовою для хорошого співіснування з іншими індивідуальностями.

Крім забезпечення миру та демократії, ціллю євроінтеграції Гавел вважав також забезпечення безпеки на континенті. Через це він був прихильником думки, що Європа має взяти на себе тягар запобігання конфліктів і тільки в крайніх випадках вирішувала конфлікти силою. Досвід з Югославією показав, що Європа мала б більше емансипувати у питаннях вирішення конфліктів, і тому на зламі 90-х років ХХ століття Президент пропонував, щоб ЄС став політичним гарантом переговорів під час конфліктів у Югославії. У зв'язку з кризою у Югославії Президент також попереджав, що Європа повинна буде розробити власну структуру безпеки, яка б у інтересах загальноєвропейської безпеки була здатна діяти і поза межами ЄС. На його думку: «Спільна оборона Європи та Північної Америки стоїть на двох стовпах, причому нинішнє створення європейської оборонної ідентичності буде означати посилення лише одного європейського стовпа» [113]. Гавел докладав зусиль,

щоб відносини між оборонною політикою ЄС та НАТО були зрозумілими та передбачуваними і щоб вони взаємно доповнювалися, а не конкурували. Оборонну присутність США та її роль в Європі Гавел оцінював позитивно, проте він констатував, що «Європа не може бути назавжди віддана на відповідальність Сполученим Штатам, особливо коли йдеться про європейські справи» [113].

Вацлав Гавел був прибічником співпраці між країнами Вишеграду на їх шляху інтеграції до ЄС. Така форма регіональної співпраці була наприкінці 90-х років знову відроджена завдяки активній підтримці президента ЧР. Вдома Гавел заперечував євроскептикам, але побоювався байдужого ставлення чеської громадськості і політичної еліти до питання євроінтеграції. Чеська громадськість втрачала запал до євроінтеграції країни. Негативне ставлення частини населення Гавел пов'язував зі страхом перед відповідальністю та перед розширенням кордонів власної свободи. На думку президента, негативною була мала інформованість громадськості щодо користі для країни членства у ЄС, за що відповідали політична еліта та медіа. Чеський президент систематично коментував звіти та аналіз щодо підготовки ЧР до вступу в ЄС і якщо він критикував деякі моменти, то це тільки з метою «додати жару» і цим самим пришвидшити процес вступу. Президент також виступав за проведення референдуму, на якому чеська громадськість могла б виразити свою позицію щодо вступу країни до ЄС.

Щодо політики розширення Європейського Союзу, то тут Гавел був критичним до повільності процесу та чітко вимагав, щоб ЄС вже у 1999 році визначив дату майбутнього прийняття Чеської Республіки (ідеально на 2003 рік), що повинно було, на його думку, стимулювати внутрішню підготовку країни [117]. Крім загальної критики повільного процесу розширення ЄС, чеський Президент також висловлював свою позицію щодо зовнішньополітичних тем, пов'язаних зі вступом ЧР до ЄС – питання атомної електростанції Темелін та питання «Декретів Бенеша». Проблема з АЕС Темелін полягала у тому, що Європейський Парламент висловлю-

вав сумніви щодо її безпечності. В 2000 році Австрія погрожувала, що вона заблокує вступ ЧР до ЄС через цю проблему. В 2001 році ЄП навіть схвалив резолюцію, яка містила сценарій зупинки Темеліну. Президент однак вважав, що побоювання екологів та деяких західноєвропейських урядів щодо безпечності АЕС не мають бути пов'язані з питанням розширення ЄС. Щодо проблеми «Декретів Бенеша», то Гавел означив їх «погаслими», однак при цьому заперечував їх відміну: «Не думаю, що з цими декретами ми б внесли до європейської правової системи якийсь вірус несправедливості. В цьому випадку йдеться про віддалену історію, яка належить всій Європі» [97]. Післявоєнні Декрети президента Бенеша стали предметом австрійської критики напередодні вступу ЧР до ЄС. Перша згадка про «Декрети Бенеша» у рамках переговорного процесу була висловлена у квітні 1999 року в резолюції, яку ЄП прийняв у відповідь до звітів ЄК про стан підготовки країн-кандидатів 1998 року. В цій резолюції ЄП вимагав, щоб Чеська Республіка скасувала Декрети. З 2000 року суперечка щодо Декретів президента республіки перейшла значною мірою на загальноєвропейський рівень. У 2002 році дискусію щодо їх сумісності із законодавством ЄС розгорнула Угорщина. Щодо цієї проблеми на рівні ЄС було проведено два дослідження, в яких відзначалося, що «Декрети Бенеша» з точки зору законодавства ЄС не є перешкодою вступу ЧР до ЄС [238, с. 16].

На основі вищенаведеного матеріалу можна впевнено стверджувати, що Вацлав Гавел був прибічником високого ступеня інтеграції Європи. На запитання, якою чеський Президент бачить майбутню Європу у 2020 році, він відповів з побажанням: «Щоб Європа, якщо вона буде внутрішньо структурована на основі загальної згоди всіх країн, була і через 20, і через 50 років законним та рівноправним партнером для інших спільнот, котрі творять цей світ» [119]. Чеський президент також висував ідею, щоб ЄС мав свого спільного представника при Раді Безпеки ООН. Тому можна констатувати, що Гавел допускав також існування спільної європейської дипломатії на вищому рівні.

Підсумовуючи зовнішньополітичну діяльність Президента ЧР В. Гавела, можна констатувати, що він загалом не відхилився від лінії зовнішньої політики держави, визначеної Концепціями зовнішньої політики 1993 і 1999 років та відповідними програмами урядів. Незважаючи на євроскептичні погляди чеського уряду, президент залишався відчайдушним єврооптимістом, завдяки якому Чеська Республіка змогла досягнути своєї стратегічної мети – увійти до Європейського співтовариства і повноправно стояти на сторожі демократії. 1 травня 2004 року Чеська Республіка офіційно стала 1/25 Європейського Союзу, чим закріпила своє становище на міжнародній арені як стабільна, високорозвинена, демократична держава.

Вацлав Гавел надавав важливого значення побудові міцних партнерських взаємин з Україною. Він розумів важливість демократичного розвитку нашої держави, оскільки неодноразово наголошував, що нестабільність посткомуністичних країн може стати новою загрозою для всього демократичного світу. Негативно чеська сторона ставилася до позиції України щодо ядерної зброї, яка була розміщена на її території. Відлякувало відносно молоду країну з проєвропейськими західними орієнтирами і стан Чорнобильської АЕС, питання Криму в контексті російсько-українських відносин та величезна територія України з нестабільною політичною ситуацією. Президент Чеської Республіки особисто цікавився внутрішньополітичною ситуацією в Україні, особливо розміщенням політичних сил у новообраній Верховній Раді України [21, арк. 1]. Позицію чеського керівництва щодо України можна охарактеризувати як виважену позицію споглядання за політичними реформами в Україні. Чеський президент завжди підкреслював готовність його країни надавати підтримку Україні у створенні демократичних інститутів влади та передавати чеський досвід у питаннях щодо приватизації та трансформації економіки [6, арк. 3]. Однак В. Гавел не поспішав з офіційним візитом до України. Міждержавний діалог та співпраця велися до 1997 року на рівні працівників посольств та міністерств закордонних справ обох

країн. Після офіційного візиту Президента Чеської Республіки в Україну влітку 1997 року, в ході якого було підписано вісім між-державних та міжурядових угод, В. Гавел позитивно оцінив Україну: «Для мене Україна – країна цілковито європейська, яка дуже довго боролася за свою незалежність, національну та культурну самобутність, котрі нарешті здобула після падіння радянської імперії. Попри складну історію і не менш складний посттоталітарний період, який Україна переживає зараз, країна має винятковий шанс не бути тільки околицею, а стати міцною, самобутньою і шанованою складовою частиною світового демократичного устрою» [190].

Вацлав Гавел за роки своєї політичної діяльності зумів настільки укріпити коріння чеської демократії, що ніяка внутрішня чи зовнішня політична провокація не може загрожувати міцним демократичним інститутам Чеської Республіки. В. Гавел на відміну від більшості видатних політиків, відійшовши від влади, залишився ще й моральним авторитетом світового масштабу, одним із символів покоління ідеалістів. Євросеець з великої літери, він зумів повернути чеський народ та його країну у серце Європейської демократичної спільноти. Саме завдяки особистості Гавела з відносно маленькою Чехією рахуються великі провідні країни світу. Своєю харизмою та багатством душі він зумів наповнити прагматичну євро-американську цивілізацію на рубежі віків творчим та неординарним підходом до вирішення політичних питань на цінностях гуманізму, духовності та моральності.

Аналіз зовнішньополітичної діяльності В. Гавела доводить важливу, а іноді навіть визначальну, роль президента у реалізації зовнішньої політики Чеської Республіки. Як своїми виступами, так і конкретними діями Гавел неодноразово ставав безпосереднім творцем зовнішньої політики ЧР в напрямку її інтеграції до ЄС та НАТО. Він також був одним із ініціаторів створення Вишеградського об'єднання, яке відіграло важливу роль у реалізації зовнішньополітичної стратегії Чеської Республіки.

2.3. Роль Вишеградського об'єднання у зовнішньополітичній діяльності Чеської Республіки

На сьогоднішній день міжрегіональна співпраця є важливим аспектом в глобальній системі міжнародних відносин. Проте головним актором міжнародної політики та найважливішим суб'єктом міжнародного права і надалі залишається суверенна держава. Водночас держава перебуває під постійним тиском з вищих та нижчих рівнів суспільної організації. Згори процес глобалізації змушує окремі країни шукати на міжнародному рівні рішення багатьох проблем, які їм не під силу вирішити самостійно. Знизу процес регіоналізації обмежує автономію прийняття рішень окремими державами, коли держава передає частину вирішальних повноважень на нижчі адміністративні та організаційні рівні. Обидві ці тенденції проявляються безпосередньо і в зовнішній політиці Чеської Республіки.

Прикладом успішного співробітництва та інтеграції у міжрегіональному форматі Центральної Європи є Вишеградське об'єднання. Країни Центральної Європи об'єднались у форматі дорадчого форуму, де жодна з них не обтяжена жорсткими інституційними рамками і може відстоювати як свої власні, так і спільні регіональні інтереси. Головною метою створення Вишеградського об'єднання країнами Центральної Європи 15 лютого 1991 року було об'єднання зусиль тоді ще трьох країн – Польщі, Угорщини та Чехословаччини з метою виходу із сфери впливу СРСР та поступового спільного інтегрування до євроатлантичних структур. Головними мотивами такого об'єднання було бажання покінчити із залишками комуністичного блоку в Центральній Європі, подолати історичну ворожість між країнами регіону, успішно виконати соціальні перетворення та стати активними учасниками у процесі європейської інтеграції. Вишеградське об'єднання не створювалося як альтернатива європейській інтеграції, що завжди підкреслювалося лідерами спочатку трьох, а з 1993 року вже офіційними представниками чотирьох країн Вишеградського блоку [212, с. 113].

На початковому періоді своєї діяльності (1991 – 1993 рр.) Вишеградська група зіграла найважливішу роль в переговорному процесі країн-учасниць з НАТО і ЄС. У наступні роки інтенсивність співпраці між країнами Вишеградської четвірки послабшала через поширеність думки, що індивідуальні зусилля в інтеграційному процесі будуть більш ефективними. Вишеградська співпраця в повному обсязі була відновлена в 1998 році після проведення тристороннього саміту президентів Польщі, Угорщини та Чехії в Будапешті [164, с.4].

Регіон Центральної Європи відігравав в чехословацькій зовнішній політиці визначну роль як складова загального сприйняття щодо розміщення та значення країни в європейському просторі. За словами Вацлава Гавела, «центральноевропейська ідентичність та історичний досвід, набутий разом з Польщею та Угорщиною, мали б бути передусім своєрідним внеском цього регіону до загальноєвропейської та світової культури, з чим би цей регіон наближався до неї не як бідний родич, а як той, що також дещо приносить» [298, с. 127].

Інтеграція до політичних та економічних структур Європейського Союзу стала тривалою зовнішньополітичною концепцією чехословацької, а згодом чеської політики. Вже в грудні 1989 року голова федеративного уряду М. Чалфа висловив у своєму листі до голови Європейської комісії Ж. Делора зацікавлення ЧСФР щодо членства в ЄЕС. В травні 1990 року Чехословаччина підписала з ЄЕС торговельну та економічну угоду. Для Вишеградської трійки було вигідним, що представники ЄЕС розглядали саме ЧСФР, Угорщину та Польщу з погляду стабільності регіону Центральної Європи як найвигідніших партнерів для першого кола переговорів приєднання колишніх соціалістичних республік. Вже на першій зустрічі головних представників ЧСФР, Угорщини та Польщі було досягнуто домовленості, що Вишеградська співпраця буде крім іншого спрямована на членство в ЄЕС.

Уряд М. Чалфи з міністром закордонних справ Й. Дієнстбіром та президент В. Гавел належали до переконаних прибічників політичної та економічної співпраці в центральноевропейському

регіоні. На спільних зустрічах представники країн наголошували на важливості взаємодопомоги один одному на шляху приєднання до європейських інститутів. 15 лютого 1991 року на саміті у Вишеграді ЧСФР, Польща та Угорщина прийняли «Декларацію про співпрацю Чеської та Словацької Федеративної республіки, Республіки Польща та Угорської Республіки на шляху до європейської інтеграції» [63]. Країни наголошували, що «тотожність цілей та подібність шляхів до їх досягнення ставлять ці три країни в багатьох галузях перед однаковими завданнями. Координація їхніх зусиль – при врахуванні національних особливостей – збільшує шанси досягнути бажаних результатів та наближає до реалізації їх цілей» [63]. В Декларації чітко визначили мету та головні цілі Вишеградського об'єднання. У підписаній угоді країни-учасники також чітко зазначили конкретні практичні кроки для досягнення головних цілей Вишеградської трійки, а саме:

- на основі інтересів кожної з країн налагодити співпрацю та тісні зв'язки з європейськими інститутами та проводити консультації з питань заходів безпеки;
- намагатися створити безперешкодні зв'язки між громадянами країн, між їхніми установами, конфесіями та громадськими організаціями;
- розвивати економічну співпрацю на ринкових засадах для сприяння вільному рухові капіталу, робочої сили, товарів та послуг. Створювати сприятливі умови для безпосередньої співпраці між підприємствами для закордонних капіталовкладень;
- приділяти значну увагу розвитку транспортної інфраструктури для сполучення з іншими частинами Європи, зокрема в напрямку Північ-Південь. Налагодити енергетичну систему, розвиток телекомунікаційної мережі;
- розширити співпрацю у сфері екології;
- створити відповідні умови для безперешкодного обміну інформації, друкованих матеріалів, культурних надбань та цінностей;

- формувати багатосторонню співпрацю для забезпечення прав національних меншин, які проживають в країнах-членах об'єднання;
- сприяти вигідній співпраці зацікавлених місцевих органів самоврядування для створення субрегіональних контактів [63].

Важливим кроком на шляху до європейської інтеграції країн Вишеградського об'єднання стало підписання у кінці 1991 року асоціативних угод. Головним завданням цих угод було створення певних рамок для політичного діалогу між сторонами для розвитку тісних політичних зв'язків, для поступового створення зони вільної торгівлі на території обох сторін. Європейський Союз зобов'язався, що підтримає зусилля країн Вишеградського об'єднання протягом процесу трансформації досягнути ринкової економіки. Проте ці угоди передбачали довготривалий перехідний період протягом десяти років. Країни Вишеградського об'єднання досить швидко вийшли зі стану початкової ейфорії. В процесі переговорів країни Вишеграду наштовхнулися на прагматичні цілі Європейського Співтовариства. ЄС ставив перед ними тверді умови щодо єдиного внутрішнього ринку, причому в угодах не було остаточно гарантовано майбутнє членство в Європейському Співтоваристві. Вступ країн Вишеградського об'єднання так і залишився лише на декларативному рівні [272, с. 107].

Після періоду злету, піднесення та консолідації в умовах виблиску часу (1989 – 1992 рр.) для Вишеградського об'єднання настає період стагнації регіональної співпраці (1993 – 1998 рр.), що пояснюється втратою переконання країн щодо їх швидкої, майже автоматичної європейської інтеграції. Наявність проблем у внутрішніх системних трансформаціях країн та їх міжусобна конфронтація у рамках Вишеградського об'єднання призвели до проблем в організаційному плані, адже серйозні зустрічі стали відбуватися лише з питань безпеки, а все інше мало лише протокольний та формальний характер [168, с. 3-4]. Відбуваються структурні зміни Вишеградського об'єднання: 1993 року відбулася зміна

конфігурації країн Вишеграду з «трійки» в «четвірку» у зв'язку із утворенням двох незалежних держав: Чеської Республіки та Словацької Республіки.

Розпад Чехословаччини на дві незалежні держави 1 січня 1993 року мав визначний вплив на формування зовнішньополітичної концепції Чеської Республіки. Політичні сили, які прийшли до влади в Чеській Республіці, заявили про свій намір продовжити стратегічний курс зовнішньої політики, вироблений після Оксамитової революції і націлений на інтеграцію країни в європейські економічні та військові структури. Певне місце в загальному стратегічному курсі займала діяльність країни в рамках Вишеградської групи. Як відзначалося в Концепції зовнішньої політики ЧР, викладеної Міністром закордонних справ ЧР Й. Зеленьцом на засіданні Парламенту ЧР 21 березня 1993 року: «Чеська зовнішня політика в рамках Вишеградської групи має намір продовжувати існуюче співробітництво в тих конкретних галузях, де є очевидні спільні інтереси» [68, с. 97]. Погляди нового чеського керівництва на роль і характер співробітництва Вишеградської групи дещо відрізнялися від позиції колишнього уряду ЧСФР, а також від позиції Заходу. Насамперед у Празі не погоджувалися з тим, щоб це об'єднання діяло як блок держав з довготривалою політичною програмою. Тут не поділяли також поглядів на те, що ЧР є мостом між Сходом і Заходом. Чеські політики були переконані в тому, що Чехія після розділення федерації наблизиться до Заходу. На їх думку, вона стала складовою частиною зони стабільності в Західній Європі [6, арк. 3]. В Концепції зовнішньої політики також зазначалося, що Чеська Республіка і надалі підтримуватиме ініціативи, котрі сприятимуть дотриманню політичної та економічної стабільності в Центральній Європі та подальшій лібералізації взаємної торгівлі. Одночасно активність ЧР в цій співпраці не повинна гальмувати впровадження в життя головної мети – членства в ЄС та НАТО. «Тому ми будемо і надалі відкидати інституціоналізацію Вишеградської групи та будь-які наміри утворення паралельних інтеграційних структур поруч із ЄС та НАТО» [68, с. 98].

Критично сприймалося чеським керівництвом намагання ЄС не помічати різниці у рівнях розвитку країн, що входять до Вишеградської групи, і через те ставити перед ними однакові умови та визначати єдиний термін приєднання до співтовариства. У зв'язку з цим місцеві політики, економісти і журналісти систематично відзначали, що за існуючими демократичними цінностями, здійсненими ринковими перетвореннями, рівнем матеріального добробуту громадян та соціальною стабільністю Чеська Республіка значно випереджала Польщу, Угорщину, Словаччину і майже не відрізнялася від західних країн.

Чеські політики критикували Захід за те, що він хотів бачити на Сході спільний ринок, де були б ліквідовані торгівельні бар'єри, і водночас гальмував створення спільного ринку східноєвропейських і західноєвропейських країн. У Празі вважали, що майбутнє Вишеградської групи значною мірою залежатиме від Словацької Республіки, від словацько-польських та словацько-угорських відносин [6, арк. 4]. Незважаючи на певні критичні висловлювання чеських політиків щодо ролі і характеру Вишеградської групи, чеський уряд виявляв готовність виконати усі вимоги, висунуті ЄС, як умови приєднання до співтовариства. У Празі розуміли, що більше шансів матимуть ті держави, які здійснюватимуть вузьку кооперацію в рамках Вишеградської групи.

Ставлення Чеської Республіки до створення зони вільної торгівлі у рамках Вишеградської групи було також песимістичним. Чеський уряд побоювався, що коли він зв'яже собі руки на Сході, шлях на Захід затягнеться надовго. В тому випадку, коли чеська промисловість спрямує свої зусилля виключно на Польщу, то пристосується до менш важливого польського ринку. Захід завжди сприймав Центральну Європу як щось цілісне і єдине, і чеським політикам не вдавалося переконати його в тому, що між країнами Вишеградської групи є відмінності [6, арк. 7].

Визначальна переміна у сприйнятті Вишеградської співпраці відбулася після зустрічі американського президента Біла Клінтона з головами держав та урядів В4 у Празі в січні 1994 року. Клін-

тон презентував проєкт Партнерство заради миру, який був прийнятий на саміті НАТО у Брюсселі того ж місяця. Програма пропонувала країнам Вишеградського об'єднання можливість зміцнити зв'язки з НАТО, враховуючи власні військові можливості. Ця програма мала бути достроковою відповіддю на питання розширення Альянсу. Проте країни Центральної Європи сприймали проєкт, як намагання відкласти дату їх повноправного членства в НАТО. Перед зустріччю у Празі Чеська Республіка відмовилася координувати дії з іншими членами В4 і самостійно підготувала проведення саміту таким чином, що переговори з Клінтоном фактично вела чеська сторона, а спільний виступ країн Вишеграду обмежився лише завершальним актом. Вацлав Клаус охарактеризував підхід чеського уряду до саміту таким чином: «Що стосується вироблення якогось спільного комюніке Вишеградських країн, то я сумніваюсь, що для цього існує достатня злагожденість інтересів та поглядів» [269, с. 34]. Така позиція Чеської Республіки викликала критику з боку інших членів Вишеградського об'єднання. Лех Валенса погрожував, що Вишеград може обійтись і без «четвертого», якщо той не зацікавлений у співпраці. Критика надійшла також і від чеських опонентів правлячої ГДП, серед яких були Й. Дієнстбір та П. Пітгард. За їхніми словами, чеська ГДП вузько сприймає національні інтереси і занадто переоцінює економічні показники країни [270, с. 127].

Період прем'єрства Вацлава Клауса позначився мінімалістським підходом до Вишеградської співпраці. Занадто раціоналістичне бачення ГДП передбачало співпрацю тільки там, де виникала нагальна потреба. Уряд критикували за неусвідомлення важливості солідарності. Проте, за словами Вацлава Клауса, Чеська Республіка не потребувала жодної кооперації: «Період кооперації вже давно скінчився, Рада економічної взаємодопомоги вже давно розпалася» [96]. Вишеградська співпраця почала розхитуватися також через прийняття стратегії розширення ЄС та НАТО. Програма Партнерство заради миру була запропонована не тільки країнам В4, але також іншим країнам Східної Європи, що ставило

країни Вишеградського об'єднання на один рівень з усіма іншими аплікантами без огляду на ступінь їх трансформації [256, с. 150].

Прийняття методики індивідуального діалогу з країнами-кандидатами щодо їх членства в ЄС, ухваленого на саміті в Копенгагені у червні 1993 року, також означало втрату вирішальної позиції Вишеградського об'єднання. На саміті в Мадриді у грудні 1995 року знову велися дискусії щодо стратегії розширення ЄС. Поступово розгорнулася так звана стратегія регати, яка передбачала вільне змагання кандидатів. Після саміту в Гельсінкі в грудні 1999 року була остаточно скасована стратегія диференційованого ведення переговорів. Всі країни-кандидати цим самим були поставлені на спільну стартову лінію [256, с. 151].

Зовнішня політика Чеської Республіки почала потрохи змінюватися після закінчення другого терміну урядування Вацлава Клауса восени 1997 року. Відставка кабінету міністрів ГДП та розкол всередині партії призвели до вибору нового прем'єр-міністра – тодішнього губернатора Чеського національного банку Й. Тошовського. Пост міністра закордонних справ зайняв Я. Шедіві, який залишався вірним стратегічним пріоритетам зовнішньої політики Чеської Республіки. Він приділяв більшу увагу багатостороннім відносинам у зовнішній політиці, внаслідок чого послабив напрям білатеральних стосунків, які мали складати основу зовнішньої політики Чеської Республіки. Що стосується центральноєвропейської співпраці та Вишеградської четвірки, то і тут робився наголос на багатосторонність. Міністр Я. Шедіві говорив про повернення до вузької співпраці Чеської Республіки з Польщею та Угорщиною, оскільки вони спільно з Чехією вирішують подібні проблеми у відносинах з ЄС та НАТО, проте міністр відразу заперечував думки щодо можливого «воскресіння» Вишеграду. Він вважав це скоріше прагматичним кроком. Уже в кінці 1997 року відбулася зустріч міністрів закордонних справ Чехії, Польщі та Угорщини, на якій було узгоджено координацію зовнішньої політики. Проте міністр Я. Шедіві постійно наголошував на прагматичності такої співпраці і суто символічній цінності Вишеградського об'єднання [270, с. 129].

Словаччина була вилучена з переговорного процесу через внутрішньополітичну ситуацію у країні. У словацькому уряді правлячою на той час була коаліція на чолі з РЗДС (Рух за демократичну Словаччину), яку очолював В. Мечіар. За час його влади Словаччина не ввійшла до першої хвилі розширення ЄС та НАТО, хоча на перших етапах належала до головних кандидатів на вступ. Це сталося через невідповідну поведінку словацької влади у сфері зовнішньої політики. Деякі словацькі політики були переконані, що інтеграція до західних структур є автоматичною, і що вони можуть лавірувати між західним і східним напрямком зовнішньої політики, шукаючи для себе найбільшу вигоду посеред обох сторін.

На саміті ЄС в Люксембурзі наприкінці 1997 року було прийнято рішення про початок переговорного процесу з відібраними країнами-кандидатами. Процес розпочався 30 березня 1998 року з країнами так званої Люксембурзької групи, в яку входили Польща, Угорщина, Чеська Республіка, Естонія, Словенія та Кіпр. Словаччина – єдина з Вишеградського об'єднання не була включена до цієї групи через негативні наслідки внутрішньополітичного розвитку країни.

Починаючи з 1998 року можна чітко відмітити новий етап у співпраці Вишеградської четвірки. Зміна політичної ситуації у Центральній Європі, а саме парламентські вибори в Чехії та Словаччині дали поштовх до відродження Вишеградської співпраці. На саміті прем'єрів Чехії, Польщі та Угорщини в Будапешті 21 жовтня 1998 року була підписана Будапештська декларація, яка задекларувала відновлення співпраці між країнами Вишеграду. Важливим моментом даного документу було визначення пріоритетів оновленої співпраці, а саме: спільні та злагоджені дії країн в процесі їх інтеграції до НАТО та ЄС. В Декларації проголошувалась готовність країн Вишеградського об'єднання співпрацювати в широкому спектрі інтеграції та допомагати Словаччині у подоланні причин запізнення її темпів підготовки [58, с. 15].

У червні 1998 року в Чехії проходили дострокові парламентські вибори, перемогу в яких здобула ЧСДП (Чеська соціал-демо-

кратична партія) на чолі з М. Земаном. Посаду міністра закордонних справ зайняв Ян Каван. Цей уряд зобов'язався співпрацювати з Польщею та Угорщиною в рамках підготовки вступу країн до НАТО і ЄС та розширення угоди Центральноєвропейської асоціації вільної торгівлі (СЕФТА). Я. Каван також наголошував на важливості «відновлення деяких ідей, які дали початок так званому відродженню Вишеградської співпраці» [285, с. 12]. Зміни в зовнішній політиці Чехії відбувалися не лише завдяки міжнародному впливу, але й через ідейні основи ЧСДП. На відміну від ГДП, в програмах ЧСДП не містилися жодні євроскептичні настрої щодо євроінтеграції. Розуміння та тлумачення стратегії закордонної політики швидко проявилось у центральноєвропейській політиці уряду ЧСДП. В серпні 1998 року відбулася зустріч міністра закордонних справ Чехії Я. Кавана та міністра закордонних справ Польщі Б. Геремека. Вони наголосили на важливості співпраці країн крізь призму Вишеграду. У вересні цього ж року в Празі відбулася зустріч представників країн-учасниць СЕФТА. Прем'єр-міністр М. Земан закликав до «повернення забутої сьогодні ідеї вишеградської співпраці, до ідеї, яка давала центральноєвропейській регіональній кооперації новий та ширший масштаб» [271, с. 183].

У травні 1999 року зійшлися голови урядів вже чотирьох країн Вишеградського об'єднання. Саміт відбувався в час, коли у Вишеградській четвірці головувала Чеська Республіка. Ця зустріч офіційно започаткувала відродження співпраці Вишеградської четвірки в повному історичному вимірі. Було запропоновано цілий ряд проектів, які мали розширити співпрацю країн В4 і допомогти їм при виконанні критеріїв, поставлених ЄС. Прем'єр-міністри країн домовилися про співпрацю в таких питаннях як нелегальна міграція, організована злочинність; освіта, культура й наука; прикордонне співробітництво та утворення нових євrorегіонів [256, с. 152]. Для підтримки вищевказаних проектів урядові делегації у ході саміту 14 травня 1999 року ухвалили рішення про створення спільного Міжнародного Вишеградського фонду. Всі країни-учасники зобов'язались підтримувати діяльність фонду

щорічними внесками у розмірі 250 000 євро. Містом розміщення секретаріату фонду обрали Братиславу [96]. Таким чином виникла перша інституційна форма Вишеградського співробітництва.

У подальшій співпраці Вишеградської четвірки в рамках підготовки до вступу країн-членів до НАТО теж відбувалися позитивні зрушення. Після зміни уряду у Словаччині, в 1999 році почалася співпраця країн Вишеграду у форматі 3+1, в якому Словаччині передавався досвід підготовки вступу до НАТО. У річному звіті свого головування Чехія оцінює тристоронні консультації як такі, що підвищили ефективність підготовки вступу до Альянсу. Як конкретний приклад, Чехія наводить консультації Вишеградської четвірки в процесі підготовки прийняття Угоди про звичайні збройні сили в Європі (FCE)[102].

З 1999 року країни Вишеградської четвірки почали співпрацювати з питань зовнішньої політики, що було позитивно сприйнято західними партнерами. Важливу підтримку регіональній кооперації надавала Німеччина. Канцлер Німеччини Г. Шрöder кілька разів зустрічався з представниками країн Вишеградського об'єднання [283, с. 131]. Однак навіть у співпраці такого формату, яка була націлена на євроінтеграцію, не було однозначної згоди. Прикладом такого різного підходу була реакція країн Вишеграду на рішення ЄС щодо земельних фондів Європейського Союзу. Чеська Республіка також не знайшла підтримки, коли вона виступала проти обмежень на пошук роботи в ЄС (перехідний термін на вільний рух робочої сили) [137, с. 15].

За час свого головування у Вишеградській четвірці (травень 1999 – червень 2000) Чеська Республіка досягнула успіху в повному залученні контактів на усіх рівнях – від рівня президента та прем'єра до рівня парламенту та експертних груп. У своєму річному звіті про головування Чеська Республіка наголошувала, що країни Вишеградської четвірки можуть багато в чому допомогти одна одній на шляху до ЄС. Проте тут йшлося не про спільні позиції країн щодо ЄС, а про обмін інформацією та досвідом щодо переговорного процесу з ЄС. Прикладом такої співпраці в

інформаційно-технічному форматі стала зустріч представників прикордонної поліції країн В4 щодо роботи майбутньої прикордонної зони в рамках Шенгенського простору [102]. У період головування Чеської Республіки відбувся саміт Європейської Ради в Гельсінкі 10 – 11 грудня 1999 року, де було вирішено розширити групу країн для початку переговорів щодо їх членства в ЄС. Таким чином до Люксембурзької групи долучилися Словаччина, Литва, Латвія, Румунія, Болгарія та Мальта. Ця шістка країн дістала назву Гельсінська група. З цього часу переговорний процес щодо членства країн у ЄС вела вже вся Вишеградська четвірка.

Саміт у Празі в червні 2000 року офіційно завершив головування Чеської Республіки у Вишеградській четвірці. Країни-учасниці видали декларацію, яка оцінювала співпрацю за останній рік. В ній країни констатували, що співпраця була ефективною в багатьох сферах та на різних рівнях. Учасники зобов'язались надалі посилено продовжувати співробітництво, стимулом якого став досвід інших регіональних об'єднань, які успішно діють в різних частинах Європи. НАТО надалі сприймалась як найважливіша організація з безпеки в євроатлантичній зоні. Спільним інтересом країн В4 було намагання сприяти безпеці у регіоні Центральної Європи та поза її межами. Відкритим надалі залишався інтерес країн Вишеграду щодо вступу Словаччини до Альянсу [67].

Одним з найважливіших досягнень у зовнішньополітичній діяльності Чеської Республіки за 2001 рік було успішне завершення переговорного процесу щодо інтеграції Чехії до ЄС. На засіданні Європейської Ради в грудні 2001 року було підтверджено період завершення переговорного процесу до кінця 2002 року з найкраще підготовленими країнами-кандидатами, для того щоб вони могли взяти участь у виборах до Європейського парламенту 2004 року вже як повноправні члени ЄС. Для Вишеградської четвірки 2001 рік під головуванням Польщі став роком піднесення його міжнародного престижу. Започатковані були експертні консультації зі Словенією та консультації з ЄС щодо відносин з Україною. Започаткована була також співпраця у форматі Вишеград-Бені-

люкс. Значних успіхів за цей рік було досягнуто Вишеградським фондом, який був створений для підтримки наукової та культурної співпраці [98].

Важливою історичною подією для Чеської Республіки стало проведення саміту НАТО в Празі 21 – 22 листопада 2002 року, оскільки вперше саміт відбувався у посткомуністичній країні, яка нещодавно стала членом Альянсу. Чеська Республіка вміло використала свою гостинність та презентувала головні напрями у сфері безпеки та зовнішньої політики. На цій зустрічі відбулася важлива подія для країн В4: сім країн-кандидатів, між ними і Словаччина, були запрошені до наступного кола розширення Альянсу, яке мало завершитися 2004 року вступом цих країн до НАТО [99].

Період 2003–2004 років у зовнішній політиці Чехії та діяльності Вишеградського об'єднання відзначився активною кооперацією з ЄС. 22 – 23 травня 2003 р. прем'єр-міністр Словаччини М. Дзурінда здійснив візит до Праги, де окремо обговорював з чеським прем'єром В. Шпідлю перспективи Вишеграду після вступу Словацької Республіки і Чеської Республіки до ЄС. У заявках прем'єрів СР і ЧР за результатами переговорів у Празі з'явилися деякі нові моменти:

- Вишеград неодмінно діятиме і після вступу РП, ЧР, СР і УР в 2004 р. до ЄС, а Словаччина і Чехія докладуть максимум зусиль для подальшого розвитку Вишеградського співробітництва;
- словацько-чеське політичне та, особливо, економічне співробітництво і надалі матиме специфічний, тісний характер. Однак зі вступом країн до ЄС автоматично припиняється дія митної угоди між країнами, яка існувала з 1993 р.;
- майбутнє розширення ЄС у 2004 р. означатиме посилення слов'янського елемента в об'єднаній Європі [338, с. 124].

1 жовтня 2003 р. в чеському місті Дображш відбулася зустріч прем'єр-міністрів Вишеградської четвірки: Владіміра Шпідли (ЧР), Мікулаша Дзурінди (СР), Лешека Міллера (РП) та Пітера Медеші (УР). Основне питання, яке розглядалося на зустрічі голів уря-

дів – координація дій і вироблення спільної позиції країн Вишеграду щодо положень Конституції Європейського Союзу. Країни Вишеградської четвірки планували висунути і відстоювати спільні пропозиції щодо змін і доповнень до тексту Конституції ЄС на Римських переговорах, які починалися 4 жовтня 2003 р. Опозиція критикувала правлячу коаліцію Чеської Республіки за відсутність чітких вимог щодо змін до конституційних документів ЄС. Президент ЧР В. Клаус – відомий критик євробюрократії, який вимагав участі в складі чеської делегації на переговорах в Римі 1 жовтня 2003 р., дізнавшись, що для виступу національним делегаціям буде надано лише 3 хвилини, відмовився від поїздки [338, с. 125].

З 2003 по 2004 рік Чеська Республіка знову головувала у Вишеградській четвірці. Чехія представила свою програму, яка називалася «Безперервність та майбутнє». Безперервність означала продовження співпраці Вишеграду у всіх галузях, які протягом минулих років були успішними та мають право на майбутнє [103]. В 2003 році було реалізоване одне з головних завдань співпраці – підписана угода щодо прийняття 10 нових країн до ЄС, серед яких і країни В4 [89]. Вже 29 березня 2004 року Словаччина стала повноправним членом Північноатлантичного альянсу, а 1 травня 2004 року Чехія, Польща, Словаччина та Угорщина спільно вступили до Європейського Союзу. Тепер перед країнами поставало питання щодо подальшого існування Вишеградського об'єднання та формату його діяльності.

12 травня 2004 р. в замку Кромержжіж (Чеська Республіка) з ініціативи прем'єр-міністра ЧР Владіміра Шпідли відбулася зустріч прем'єрів Вишеграду. У зустрічі взяли участь – В. Шпідла (ЧР), М. Дзурінда (СР), М. Белка (РП), П. Медеші (УР). Представники країн-учасниць погодилися з тим, що головні завдання, які були закладені на початку створення Вишеградського об'єднання в 1991 році, можна констатувати як виконані. Країни задекларували зацікавлення щодо подальшої співпраці вже як повноправні члени ЄС та НАТО. Голови урядів країн заявили, що європейські та євроатлантичні структури відкривають нові можливості для подаль-

шої кооперації країн у напрямку спільних інтересів [101]. Вишеградське об'єднання безперечно й надалі повинно було продовжити свою діяльність. У складі ЄС воно могло б функціонувати за прикладом і взірцем інших міжнародних регіональних об'єднань країн-членів ЄС, як до прикладу Бенілюкс. На саміті були прийняті два документи, які роз'яснювали зміст та цілі майбутньої співпраці Вишеграду. Перший з них – «Декларація прем'єр-міністрів Чеської Республіки, Угорщини, Польщі та Словацької Республіки про співпрацю країн Вишеградського об'єднання після вступу до Європейського Союзу» і другий документ – «Путівник майбутньої Вишеградської співпраці» [64]. В Декларації країни зобов'язались спільно виконувати єдині цілі ЄС та успішно проводити подальшу інтеграцію. Країни також підтвердили готовність асистувати країнам, які прагнуть членства в ЄС. Так само вони готові використовувати регіональний та історичний досвід при імплементації політики ЄС щодо країн Східної та Південно-східної Європи. Уперше на переговорах прем'єрів Вишеградської четвірки у Кромержжі конкретно обговорювалося питання про можливість розширення складу країн-членів Вишеграду. Інтерес до вступу в це міжнародне регіональне об'єднання проявляли і деякі інші європейські держави, наприклад Словенія і Австрія. Однак, в Кромержжі голови урядів РП, ЧР, СР і УР прийняли рішення, що склад країн-учасниць Вишеграду надалі не буде розширюватися, щоб не втратити регіональну ідентичність об'єднання. Було визначено, що співробітництво з іншими державами буде проводитися у форматі «В 4+». Тобто здійснюватиметься співпраця цілісної Вишеградської четвірки з будь-якою країною, в тому числі і з Україною (В 4 + Україна) [338, с. 129].

«Путівник майбутньої Вишеградської співпраці» у першому розділі роз'яснює співпрацю виключно всередині об'єднання, а саме: у сфері культури, освіти, науки, Міжнародного Вишеградського фонду, транскордонного співробітництва, інфраструктури, навколишнього середовища, боротьби з організованою злочинністю. Другий розділ охоплює співпрацю країн В4 в рамках ЄС.

Йдеться про консультації, співпрацю та обмін досвідом в питаннях юстиції, шенгенської співпраці, оборони зовнішніх кордонів ЄС, візової політики. Країни також зобов'язалися спільно діяти при виникненні нових можливостей та форм економічної співпраці в рамках ЄС та проводити спільні консультації щодо підготовки приєднання до Європейського валютного союзу [64]. Перспективи Вишеградського співробітництва після вступу РП, СР, УР і ЧР до ЄС значним чином були пов'язані з економічними факторами та плинною інтеграцією центральноєвропейських країн до єдиного внутрішнього ринку, митного і торговельного союзу в рамках Євроспільноти.

Від заснування Вишеградського об'єднання до досягнення ним головних цілей минуло майже 13 років. Вишеградське об'єднання зарекомендувало себе на міжнародній арені як важливий суб'єкт міжнародних відносин на регіональному рівні і подальша його співпраця триває по сьогоднішній день, доводячи всупереч внутрішнім непорозумінням та багатьом скептичним поглядам свою актуальність та важливість. Багато політиків та аналітиків припускали, що зі вступом країн Вишеградського об'єднання до НАТО та ЄС воно втратить своє значення і що подальші зустрічі і декларації будуть лише проявом інертності та штучного підтримання існування Вишеграду. Проте представники країн В4 після досягнення головних цілей співробітництва погодилися на необхідності та значенні подальшої співпраці в рамках Вишеградського об'єднання. Регіональна співпраця в рамках діяльності НАТО та ЄС має сьогодні важливе значення, особливо в таких питаннях як інфраструктура, нелегальна міграція, транспортне навантаження, освіта та інші. Наприклад країни В4 не перебувають під спільним командуванням НАТО. На сьогодні успішно розвивається діяльність Вишеградського фонду. Ще одним доказом ефективної співпраці країн-учасниць Вишеградського об'єднання є економічна сфера діяльності в рамках угоди Центральноєвропейської асоціації вільної торгівлі (СЕФТА). На сьогоднішній день співробітництво в рамках Вишеградської групи розвивається у всіх на-

прямках, що входять в загальні інтереси, перш за все у системі внутрішніх справ (боротьба проти організованої злочинності, корупція), охорони довкілля, міжнародної політики та економіки (транспорт, інфраструктура, енергетика). Серед нових пріоритетів Вишеградського партнерства є допомога у розвитку євроінтеграційних ініціатив у країнах, що є кандидатами на членство в ЄС, та тих, чиї стратегічні інтереси скеровуються на посилену співпрацю із Європейським Союзом без чітко означених перспектив членства.

На співробітництво в рамках Вишеградського об'єднання значний вплив мають внутрішньополітичні ситуації в кожній з країн, зокрема правління урядової еліти та її ступінь зацікавленості у підтримці співпраці. За такими критеріями можна приблизно прогнозувати рівень співробітництва між країнами Вишеградського об'єднання. Якщо на виборах в Чеській Республіці перемогу здобуде знову ЧСДП, то можна впевнено говорити про поживлення Вишеградської співпраці. Якщо ж переможуть праві, то можливі Чехія послабить співробітництво в рамках В4.

Для України партнерство із державами Вишеградської групи є природним напрямком розбудови інтеграційної політики. З огляду на подібність історичних передумов, акцесійні приготування держав Вишеградської групи можуть стати цінним емпіричним матеріалом для європейських перспектив України. Важливо, що інтерес у багатоплановій співпраці між нашими державами є взаємним. Україні доцільно брати активну участь у найбільш важливих для реалізації власних національно-державних інтересів у пропонуваніх Вишеградською четвіркою напрямках, формах і видах співробітництва та, за можливості, приєднатися в тій чи іншій формі до цього об'єднання. З цього приводу важливо розглянути думку колишнього радника Посольства України в Чеській Республіці О. Зарицького: «Шанси України на вступ до Вишеграду в якості повноправного члена мінімальні, адже Європейський Союз навряд чи допустить розширення рядів Вишеградської четвірки і перетворення цього регіонального об'єднання в «дублікат» або

конкурента Центральноєвропейської Ініціативи (ЦЕІ). Українській державі краще впливати на це міжнародне об'єднання з середини, як своєрідний «асоційований» учасник, ніж ззовні» [125, с. 18]. Також він зазначав, що з іншого боку, Вишеградська група, «прив'язавши» Україну, прагне стати монопольним регіональним сегментом ЄС у стосунках об'єднаної Європи з українською державою. «Варто мати на увазі, що Україна для майбутнього Вишеграду має набагато вагомішу роль, ніж Вишеград для неї. Без підтримки або участі України у Вишеградському співробітництві сам Вишеград стане рядовим об'єднанням «регіональних неформалів» ЄС» [156, с. 19], – зазначав Зарицький.

Зрештою, якби Україні вдалося вступити до Вишеграду, то це означало б для держави стратегічний прорив із зони «сірої» ізоляції на європейську арену. Адже разом з Україною Вишеград складав би, наприклад, за чисельністю населення більше ніж 20 % всього населення ЄС. Навіть через механізми Вишеграду та регіональної співпраці Україна здатна була б певним чином впливати і на внутрішні процеси в ЄС. За умов Вишеградської підтримки Україні набагато швидше вдалося би перебороти пропонований Європейською Комісією статус «безпосереднього сусіда» ЄС. Перспективним видається також налагодження тіснішої взаємодії української дипломатії з дипломатією країн Вишеградської групи в міжнародних організаціях, причому не лише у ЄС, а й у ОБСЄ, Раді Європи, Організації Чорноморського економічного співробітництва та Балтійсько-чорноморсько-каспійській вісі. Зрештою, від ступеня ефективності такої співпраці значною мірою залежить самоідентифікація об'єднаної Європи в умовах розгортання процесу глобалізації. Отже, співробітництво між Україною та Вишеградською четвіркою й надалі ґрунтуватиметься на спільних зовнішньополітичних цілях, що сприятиме подальшому розвитку добросусідських відносин та ширшому співробітництву на багатосторонній основі.

На межі ХХ – ХХІ століть сталися фундаментальні зміни в системі міжнародних відносин, що дає підставу говорити про початок нового етапу їх розвитку. Прискорилося формування нової,

набагато складнішої в структурно-функціональному аспекті міжнародної системи, повноправним загальновизнаним суб'єктом якої стала Чеська Республіка. Варто зазначити, що зовнішня політика займає провідне місце в політиці кожної країни сучасного світу. Вона дає можливість державі просувати та поширювати свої інтереси за межі власної держави та створювати сприятливі зовнішні умови для її внутрішнього розвитку.

Чіткої межі між політикою зовнішньою та внутрішньою фактично не існує, оскільки зовнішні відносини формуються під впливом як зовнішніх так і внутрішніх політичних чинників та процесів. Зовнішня політика також тісно взаємопов'язана з політикою безпеки країни. Сучасний демократичний устрій Європи дає можливість зокрема і Чеській Республіці розвивати, втілювати та поширювати свої національні інтереси та цінності повною мірою, чого вона не мала в минулому. Після скинення комуністичної влади в 1989 році та після розпаду Радянського Союзу перед Чехословаччиною відкрилася можливість розпочати процес демократичного відновлення країни. Падіння тоталітарного режиму та кінець втілення війни відкрили перед чеським суспільством простір для заповнення його прагнень до свободи і демократії. Для позиції Чеської Республіки у міжнародному середовищі велике значення мав той факт, що розпад колишньої Чехословаччини відбувся мирним цивілізованим та організованим шляхом. Чеська Республіка посилалася в перших кроках своєї суверенності на позитивні здобутки чехословацької дипломатії в 1989 – 1992 роках. Ідейним натхненником та провідником чеської дипломатії періоду «повернення до Європи» став перший президент Чеської Республіки Вацлав Гавел. Аналіз зовнішньополітичної діяльності В. Гавела доводить важливу, а іноді навіть визначальну роль президента у реалізації зовнішньої політики Чеської Республіки. Хоча згідно з Конституцією ЧР, президент не є відповідальним за зовнішню політику держави, все ж його позиція та дії були важливим її елементом. Звичайно, президент мав і власне бачення зовнішньополітичного розвитку країни, однак в пріоритетних держав-

них питаннях його позиція завжди була злагоджена з урядом ЧР, відповідно цілеспрямованою та злагодженою була співпраця Канцелярії Президента з Міністерством закордонних справ Чеської Республіки. Вацлав Гавел також був одним із ініціаторів створення Вишеградського об'єднання, яке відіграло важливу роль у реалізації зовнішньополітичної стратегії Чеської Республіки. Співробітництво Чеської Республіки в рамках Вишеградської четвірки відіграло ж у свою чергу ключову роль у процесі європейської та євроатлантичної інтеграції країни. Протягом своєї діяльності Вишеградська четвірка стала такою собі маркою стабільності в Центральній Європі, адже ЄС та НАТО вважали країни-учасниці цього об'єднання найбільш підготовленими для поетапного процесу приєднання. Зі вступом країн Вишеградського об'єднання до НАТО та ЄС воно не втратило свого значення. Вишеградське об'єднання і надалі відіграє визначну роль у міжнародних відносинах завдяки новим імпульсам регіонального співробітництва.

РОЗДІЛ III.

СТРАТЕГІЯ ЄВРОАТЛАНТИЧНОЇ ТА ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ ЧЕСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ ТА ШЛЯХИ І МЕТОДИ ЇЇ РЕАЛІЗАЦІЇ

3.1. Процес набуття членства Чеської Республіки у НАТО

Центральна Європа є стратегічно важливим регіоном на європейському континенті. Регіон є сполучним містком між Західною, Східною та Південною Європою. Як свідчить історія, тут завжди зустрічалися інтереси провідних європейських держав, передусім Німеччини та Росії. Після Другої світової війни тут виросла залізна завіса і цілий регіон став буферною зоною між Західним світом та Радянським Союзом. Ці події впливали на ситуацію безпеки в регіоні, стабільність якої забезпечувалася у той час Варшавським договором. Після розпаду комуністичного блоку розпалася, відповідно, і система безпеки. Всі центральноєвропейські країни, які були членами Варшавського договору, прагнули його денонсації, яка відбулася в Празі у червні 1991 року. Проте, як наслідок, в регіоні Центральної Європи створився певний вакуум у сфері безпеки. Стара та неефективна система Варшавського блоку, хоча й була вже ліквідована, проте не була замінена жодною іншою. Забезпечення безпеки залишилося фактично справою окремих держав та їх урядів.

Імпульсом для нової динаміки у сфері оборонної політики Чеської Республіки після 1993 року стали зміни на європейському

просторі безпеки. У першу чергу це був негативний вплив тривалої громадянської війни у колишній Соціалістичній федеративній республіці Югославія. Чеські проєвропейські політики поступово виходили з ідеалістичних уявлень щодо безпечного світу після закінчення Холодної війни та щодо здатності і можливості Чехії захистити себе самостійно. Все чіткіше вимальовувалися реалістичні погляди та необхідність практичних кроків для створення реального оборонного комплексу країни, Ціль зовнішньої політики Чеської Республіки щодо інтеграції до західних політичних та військових структур, зокрема до НАТО, стала логічним завершенням цих пошуків.

Розподіл ЧСФР на дві демократичні держави дав новий імпульс для формування ефективних способів забезпечення безпеки та оборони країни. Навіть через досягнуті успіхи у період демократизації ставало дедалі очевиднішим, що необхідно буде приступити до вирішення нових виникаючих проблем, пов'язаних передусім з фінансуванням армії та оновленням умов для забезпечення довготривалої побудови її обороноздатності [313, с. 34].

Чеська дипломатія від самого початку своєї самостійності усвідомлювала ситуацію, в якій опинилася новоутворена Чеська Республіка, та пов'язані з нею загрози. На відміну від федеральної зовнішньої політики, яка не ставила собі за мету вступ до НАТО та вірила у можливість створення системи загальноєвропейської безпеки в рамках ОБСЄ, уряд Чеської Республіки вже від початку свого мандату був готовий зробити у сфері зовнішньої безпеки рішучий крок – стати повноправним членом Північноатлантичного альянсу. Таке рішення задекларував тодішній Міністр закордонних справ Й. Зеленец при представленні Концепції закордонної політики Чеської Республіки на засіданні Палати депутатів Парламенту Чеської Республіки у квітні 1993 року: «Оскільки Чеська Республіка поділяє такі ж демократичні цінності, котрі поділяють країни НАТО і вона готова ці цінності обороняти та захищати, то ми ставимо своєю довготривалою і незмінною метою повноправне членство в Альянсі [68, с. 97]».

Даному курсу зовнішньополітичної стратегії Чеської Республіки сприяла інтенсивна підтримка та безпосередня участь президента Вацлава Гавела у процесі інтеграції до НАТО. Вже у 1993 році він означив бажання країни вступити до Альянсу «константою чеської дипломатії». На думку Президента, після закінчення Холодної війни НАТО мало взяти на себе виконання трьох головних обов'язків: бути гарантом внутрішньої стабільності демократичної Європи; стати засобом спільної оборони Європи від потенціального нападника та (наприклад спільно з ООН) служити як засіб захисту демократії, свободи та права у безпосередній близькості країн НАТО (локальні конфлікти). Розширення НАТО В. Гавел вважав життєво необхідним кроком не лише для нових демократій, але власне і для самого Альянсу: «Без розширення НАТО втратило б свій зміст» [105].

Зважаючи на ряд об'єктивних обставин, вступ Чеської Республіки до ЄС був можливий лише у віддаленій перспективі, тому вступ до НАТО розглядався як першочергове завдання для країни. Сам Альянс був єдиною структурою безпеки, що здатна була реально забезпечити територіальну цілісність, незалежність, гарантувати демократичний розвиток Чеської Республіки у напрямку до ЄС. Переважна більшість політичних партій Чехії, за винятком комуністів та республіканців, виступали за вступ до Північноатлантичного альянсу. Така підтримка влади на перших порах була прямопропорційною підтримці населення, котре, керуючись стереотипами, вороже й з недовірою ставилося до НАТО.

Наслідком єдності політичних партій у цьому питанні були реальні кроки на зближення. Ще з 1993 року починають проводитися реформи у сфері оборони та безпеки. Надзвичайно важливим кроком для проведення реформ було прийняття офіційних документів, а саме: Закону про Армію Чеської республіки від 01.02.1993 року, «Концепція побудови Армії ЧР до 1996 року від 02.03.1996 року», «Біла книга» від 03.05.1995 року та Військова стратегія ЧР від 21.04.1999 року. Ці документи визначали для армії головні завдання та орієнтували її на оборону території від

зовнішніх нападів з усіх можливих сторін при залученні союзників та виконанні власних міжнародних зобов'язань [93]. Таке розуміння політичної орієнтації та зовнішньополітичних завдань було відображенням тогочасного історичного етапу, який все ще був обтяжений процесом перебирання світових дивідендів (обмеження видатків на оборону, кількісне скорочення персоналу, обмеження кількості збройних систем та розвитку інфраструктури) [313, с. 34]. Це чітко проявлялося у формуванні сил двох рівнів: сил, які були призначені для оборони території країни, і реакційних сил для участі у закордонних операціях. Наслідком такого підходу була зміна пріоритетів з погляду модернізації, тренувань та загального забезпечення на користь реакційних сил.

Невпевненість та вагання при пошукові найвигіднішої оборонної стратегії країни, які значною мірою були спричинені негативним історичним досвідом у певності союзних відносин, поступово починають перетворюватись на однозначну орієнтацію на західні політичні та військові структури [313, с. 35]. На прийняття рішень з цих питань впливали геостратегічне розташування країни, її економічні можливості та ліміт ресурсів. Забезпечення безпеки та оборони Чеської Республіки стало справою комплексного характеру, де використовувався потенціал успішної дипломатії, армії, засоби забезпечення внутрішньої безпеки та прогресуючої економіки.

У зв'язку з розпадом федерації свою діяльність завершила Рада оборони Чеської Республіки. Цей орган та його статус не були включені до нової Конституції ЧР 1993 року. Відсутність центрального керуючого органу, на який покладалася відповідальність за координацію всіх питань національної безпеки, залишила в цій сфері порожній простір. Зміни відбулися тільки 1998 року, коли, у зв'язку з актуальною можливістю членства країни в Альянсі, був знову створений аналогічний орган під назвою Рада безпеки на чолі з головою уряду [308, с. 23].

Залучення парламенту, міністерства закордонних справ, політичних партій, наукових інститутів та неурядових організацій

Чеської Республіки до процесу вироблення політики оборони і безпеки можна відмітити вже в період інтенсивної підготовки країни до вступу в НАТО, розпочатої за два роки до фактичного розширення Альянсу. До цього часу в парламенті жодного разу не доходило до прийняття важливих рішень щодо чеської політики безпеки та оборони. МЗС ЧР, яке не було залучене до підготовки та розробки Національної стратегії з безпеки, значно підвищило свою активність в галузі національної безпеки тільки в 1997 році. Після відставки Міністра закордонних справ Йозефа Зеленеца у вересні 1997 року на його місце був призначений колишній посол при НАТО Ярослав Шедіві, який добре розумів необхідність ширшої координації політики оборони та безпеки та усіляко підтримував її реалізацію. В цей час відбувалися також позитивні зміни у вирішенні питань щодо політики безпеки у Комітеті оборони та безпеки Палати депутатів внаслідок залучення до його діяльності декількох політиків з досвідом роботи при міжнародних організаціях [267, с. 27]. Ярослав Шедіві у своїх промовах акцентував увагу на майбутньому розвитку НАТО та місці Чеської Республіки в Альянсі: «В дискусіях щодо майбутнього НАТО постійно говорилося і говориться про конкретні історичні передумови виникнення Альянсу як організації, що об'єднує певну групу країн проти чітко визначеної зовнішньої загрози. Але у випадку НАТО йшлося тоді і йдеться сьогодні про щось більше ніж прагматичне об'єднання для забезпечення безпеки за певних історичних умов. Йдеться насамперед про ідею колективного захисту цінностей та принципів демократії і свободи у світі. Саме цей фундамент, спільно з ефективно інтегрованою військовою структурою та достатньою військовою силою країн-членів, дозволяє Альянсу не тільки дієво реагувати на зміни, які пройшли в Європі після закінчення Холодної війни, але й роблять з нього ключовий елемент нової захисної архітектури» [307, с. 5]. Також міністр закордонних справ підкреслював, що розширення НАТО є процесом, який сьогодні фундаментально сприяє створенню системи безпеки в Центральній Європі. Розширення має визначне політичне, економічне, моральне

та історичне значення. Йдеться про розширення зони стабільності та процвітання, що вперше в історії Європи створює підґрунтя для будівництва нероздільного континенту на цінностях свободи, демократії та ринкової економіки.

Щодо діяльності виконавчої влади Чеської Республіки, то тут очевидні позитивні зміни у сфері національної безпеки, які відбуваються теж з 1997 року. Протягом 1993 – 1997 років за прем'єрства В. Клауса посаду міністра оборони змінили три політики – Баудиш А., Голан В. та Виборний М. В період діяльності голови уряду Тошовського Й. від січня до червня 1998 року міністром оборони був Локовіч М. з новоутвореної Унії свободи. Жодний з наведених політиків до того часу ніколи не займався справами армії та оборони. На ситуацію негативно впливали також тодішня нестабільність урядового апарату, який готував фундаментальні матеріали для винесення їхніх рішень, що призвело до ряду не концептуальних кроків, зокрема в період 1993 – 1995 років було укладено декілька пізніше критикованих контрактів (зокрема щодо дорогої модернізації танків Т-72 та закупівлі 72 надзвукових літаків L-159) [252, с. 117]. Із закінченням діяльності уряду В. Клауса та достроковим призначенням соціал-демократичного уряду на чолі з Мілошем Земаном, міністром оборони був призначений Владімір Ветхий, викладач Військової академії у Брно.

Вартим уваги є погляд та позиція щодо євроатлантичної інтеграції Чеської Республіки директора Департаменту політичного аналізу та планування МЗС ЧР, радника Міністра закордонних справ ЧР Яна Вінклера. Чеський дипломат зазначав, що у Чеській Республіці також існують політичні сили, які виступають проти вступу країни до НАТО та проти розміщення на її території ядерної зброї, проте більшість все ж підтримує приєднання Чехії до Альянсу без будь-яких винятків. На його думку: «Чеська Республіка не може сьогодні ставити перед НАТО якісь вимоги і повинна приймати ті умови вступу до Альянсу, які зараз існують» [29, арк. 1]. Однак він наголосив, що на нещодавніх консультаціях американська сторона висловила запевнення, що сьогодні не існує

причин для розміщення в регіоні Центральної та Східної Європи ядерної зброї НАТО. Ян Вінклер наголошував, що Чеська Республіка виступає за створення стабільного поясу в регіоні Центральної та Східної Європи: «Чехія хоче бути частиною механізму, який вирішуватиме проблеми європейської безпеки і саме НАТО здатне вирішити ці проблеми» [29, арк. 2]. Щодо внутрішньополітичної ситуації Чеської Республіки, то тут Ян Вінклер зазначив: «...позиція Чеської соціал-демократичної партії має певні відмінності щодо деяких зовнішньополітичних проблем, зокрема, соціал-демократи вважають, що з питання приєднання до НАТО необхідно провести загальнонародний референдум» [29, арк. 3]. Однак, на думку дипломата, результати такого референдуму було важко передбачити, оскільки майже половина чеських громадян згідно з соціологічними опитуваннями, не визначилась щодо цього питання.

Виконуючи свої зобов'язання, уряд ЧР в 1997 р. схвалив такі концептуальні документи в галузі оборони і безпеки країни, як «Національна стратегія безпеки», «Конституційний закон про безпеку Чеської Республіки» та Проект «Концепції розбудови армії Чеської Республіки та повітряних сил до 2005 року» [35, арк. 1-4]. 22 квітня 1998 року був прийнятий конституційний Закон про безпеку Чеської Республіки, згідно з яким вводився новий інститут державного управління ЧР – Рада безпеки Чеської Республіки. Стаття 9 даного закону формулювала наступні положення щодо складу і повноважень Ради, а саме: головою Ради є Голова уряду, членами Ради є заступники голови уряду, Міністр закордонних справ, Міністр оборони, Міністр внутрішніх справ, Міністр фінансів. Для здійснення координації планування заходів по забезпеченню оборони Чеської Республіки та охорони внутрішньої безпеки країни були створені відповідно два комітети: Комітет з оборонного планування та Комітет з цивільного кризового планування [35, арк. 4-5].

Згідно з «Національною стратегією безпеки» оборона та захист країни є справою визначених державних інститутів і кожно-

го громадянина Чехії. Оборонна здатність країни визначається не лише силою армії, а й можливостями суспільства щодо створення економічних ресурсів, проведення мобілізаційних заходів у господарстві та створення умов для виживання населення у загрозливий період. «Національна стратегія безпеки» визначає також рамки компетенції Міністерства оборони ЧР і Генерального штабу АЧР, порядок взаємодії між ними та співпрацю військового відомства з іншими міністерствами і державними інститутами [313, с. 40].

Загалом, головною метою політики національної безпеки ЧР, яка була сформована з урахуванням даних аналізу і прогнозу розвитку ситуації в Європі й у світі та пов'язаних із нею факторів ризику (зокрема, внутрішньополітичної нестабільності у Центрально-Східній Європі, на Балканах, невирішеність етнічних та територіальних питань, загострення яких може викликати нові конфлікти в окремих регіонах Європи, намагання Росії відтворити та посилити вплив на терені колишнього СРСР), було визначено розвиток напівпрофесійної, високо функціональної, позапартійної армії, яка матиме звичайне озброєння і буде здатна брати участь у миротворчих процесах ООН і НАТО, як рівноправна й рівноцінна частина військ Альянсу [268, с. 30].

Одним з перших результатів внутрішньої переміни НАТО було виникнення програми Партнерство заради миру (ПЗМ), яка була ініційована США та проголошена на початку 1994 року президентом Клінтоном. Чеська Республіка приєдналася до цієї програми 10 березня 1994 року і як одна з перших країн колишнього східного блоку zorganizувала свою суміжну канцелярію для командування НАТО у Брюсселі. Проте, ще перед приєднанням до програми ПЗМ, Чеська Республіка стала вже у день свого утворення 1 січня 1993 року членом Північноатлантичної Ради по співпраці. Також у 1993 році Армія ЧР вперше брала участь у білатеральних тренуваннях з арміями Нідерландів, Великої Британії та Франції [237, с. 58]. Участь у ПЗМ представляла для Чеської Республіки зацікавлення для здійснення стратегічної мети – членство в організації, яке

гарантувало забезпечення колективної оборони. В рамках цього проєкту Чеська Республіка налагодила тісні контакти з Альянсом та здобувала цінний досвід у сфері політики та військової справи. Окрім спільних військових тренувань з арміями країн Альянсу, чеські військовослужбовці взяли участь у першій бойовій висадці в рамках операції IFOR / SFOR на території Боснії, за що, власне, були високо оцінені Альянсом. Також в рамках проєкту ПЗМ поступово вимальовувалися три найбільш підготовлені кандидати до вступу в Альянс: Чехія, Польща та Угорщина.

У вересні 1995 року на основі виданого НАТО проєкту розширення Альянсу, Міністерство оборони та Міністерство закордонних справ ЧР підготували спільний документ «ad memoire», який коментував кожен його пункт. Щодо документу велися дискусії з асистентом НАТО Г. фон Мольтке і, таким чином, був розпочатий діалог щодо можливого членства ЧР в НАТО [240]. Надзвичайно цікавим для аналізування політичних рішень НАТО є виступ колишнього помічника Генерального секретаря НАТО з політичних питань Г. фон Мольтке на конференції «Тристоронні зв'язки: зміцнення діалогу і співробітництва» 10 листопада 1997 року. У доповіді Мольтке висвітлив ряд проблем та викликів, з якими зіштовхнулося НАТО на тодішньому етапі, зокрема питання необхідності участі військових сил США у захисті території Європи: «Європейці хоча й мають достатньо збройних сил та солдатів, аби захиститись, однак сучасна війна передбачає наявність таких компонентів, яких у Європі немає. Це сучасні засоби розвідки, в т.ч. космічної, які на 95 % належать США, це засоби швидкого авіаційного транспортування військ, а вони виключно американські. Серйозною небезпекою для майбутньої оперативності і дієвості може стати технологічний розрив між США і Європою, тому Європа мусить схаменутися, здійснювати спільні проєкти виробництва сучасної зброї, збільшити військові бюджети» [31, арк. 3].

На відносно гладкому наближенні ЧР до НАТО восени 1996р. з'явилася перша серйозна перепона, коли у запропонованому на 1997 р. державному бюджеті не було, як це передбачалося, під-

вищено витрати на реформу чеської армії. Не менш серйозна проблема, однак, полягала у буквально катастрофічному падінні підтримки громадськістю Чеської Республіки вступу країни до НАТО. Згідно з результатами дослідження американського агентства ЮСІА, в 1996 р. громадська підтримка приєднання до НАТО в Чехії значно відстає від аналогічних показників в Угорщині, Польщі і навіть в Румунії. Вагомим показником у цьому опитуванні стало те, що лише кожний 15-й громадянин Чехії погодився б зі збільшенням бюджету армії за рахунок видатків на охорону здоров'я та освіти. Згідно з опитуванням громадської думки, проведеним чеським агентством «Фактум» у 1997 р., вступ Чеської Республіки до НАТО підтримували лише 37 % респондентів (для порівняння: 1994 – 56 %, 1995 – 53 %, 1996 – 39 %), 38 % – проти, решта – не визначилися [304, с. 26]. У зв'язку з такою ситуацією особливо гостро в урядових колах ЧР постала необхідність проведення цілеспрямованої роз'яснювальної роботи з громадськістю з метою забезпечення ширшої підтримки населенням ЧР вступу країни до НАТО. Така робота, без сумніву, проводилася і раніше, проте переважно силами журналістів та політичних оглядачів, у той час, як аргументація офіційних кіл ЧР була малопереконливою.

У періодичних виданнях, які своєю позицією схилилися до правоцентристських партій тодішньої урядової коаліції (а це переважна більшість центральних ЗМІ), протягом кількох останніх років перед Мадридським самітом проводилась широка інформаційна кампанія, спрямована на те, щоб не лише переконати громадськість країни у необхідності вступу Чеської Республіки до НАТО, а й довести Заходу, що в Чехії вже дозріли всі політичні, економічні й соціальні передумови для такого кроку. Їх головними аргументами на користь вступу Чехії до НАТО були наступні:

- НАТО є одним з основних гарантів безпеки і стабільності в Європі;
- Альянс не має альтернативи з огляду на пропоновані ним гарантії;

- це єдина організація, здатна до ефективних військових дій;
- НАТО є єдиною протидією поверненню країн Центрально-Східної Європи до сфери впливу Росії;
- членство в НАТО вимагатиме менше коштів, ніж вимагали б видатки на самостійну оборону;
- НАТО заснована не лише на спільних економічних та політичних інтересах, але також на інтересах безпеки та спільних демократичних цінностях західної цивілізації;
- вступ до НАТО є складовою частиною європейської інтеграції, важливим кроком до членства в інших європейських організаціях, зокрема в ЄС;
- членство в НАТО зміцнить демократичні сили в державі;
- НАТО є прикладом організації, яка не пов'язана стереотипами та яка усвідомлює своєрідність розвитку кожної держави;
- вступ до НАТО стане актом історичної справедливості, відновленням факту належності Чехії до західної цивілізації [240].

Роз'яснювальна робота з громадськістю, яка мала проводитися насамперед Міністерством закордонних справ і Міністерством оборони, піддавалась у Чеській Республіці гострій критиці на всіх рівнях – від політичних партій до президента. В інтерв'ю чеським журналістам Президент ЧР В. Гавел висловив думку, що в Чехії мало роз'яснюється про сенс вступити до Альянсу. Він висловив занепокоєння тим, що в Чеській Республіці відсоток прихильників вступу до НАТО є значно меншим, ніж у Польщі та Угорщині. Звертаючись до тих, хто недооцінює вступ ЧР до НАТО, В. Гавел наголосив, що їх позиція є надзвичайно недалекоглядною, звинувативши при цьому в бездіяльності тих, хто усвідомлює важливість цього кроку [240].

Важливою подією для позитивного зовнішньополітичного статусу Чеської Республіки на міжнародній арені та престижу країни для її громадян стала заява Президента США Б. Клінтона щодо прийняття першої групи «посткомуністичних» країн Цен-

тральної та Східної Європи до НАТО в 1999 році під час виступу 22 жовтня 1996 року в м. Детройт: «Немає жодних сумнівів, що до першочергових кандидатів на вступ до Альянсу разом з Польщею та Угорщиною відноситься і Чеська Республіка» [26, арк. 10]. Практично всі представники усіх гілок чеської влади із задоволенням сприйняли проголошення Б. Клінтона. «Я звичайно дуже радий, що від Президента США ми почули визначений термін. Це дуже добре чітке доповнення до волі НАТО розширюватися» [26, арк. 10], – сказав Президент ЧР В. Гавел. Міністр закордонних справ ЧР Й. Зеленец також привітав проголошення американського Президента і висловив переконання, що у 1999 році Чехія безперечно стане членом НАТО. Позитивно оцінили виступ Б. Клінтона і такі ключові постаті Парламенту ЧР, як Голова закордонного комітету В. Голань та Голова комітету з питань оборони та безпеки П. Нечас. Однак Голова Парламенту М. Земан, який також був на той час головою найсильнішої опозиційної соціал-демократичної партії, висловився у відповідному дусі: «Партія підтримує вступ країни до НАТО, але ми, однозначно, за без'ядерний статус, а також вважаємо, що громадяни мають право висловити свою волю з цього питання» [26, арк. 13]. Таким чином, СДП не відступилася від своєї позиції щодо проведення референдуму перед вступом ЧР до НАТО. Характерними є дані соціологічного опитування: 54 % опитуваних громадян згодні зі вступом Чехії в НАТО, але за умови, що на її території не будуть розміщені іноземні війська та ядерна зброя. 72 % – категорично заперечує розміщення іноземних військ на території ЧР, 92 % – проти розміщення ядерної зброї [165, с. 65].

Щодо питання розміщення ядерної зброї, то тут, як змістовне пояснення цієї проблеми, можна навести висловлення директора Департаменту політики безпеки МЗС ЧР Г. Файмона: «Керівники країн НАТО наголошують, що сьогодні жодної необхідності щодо розміщення ядерної зброї в країнах Центральної Європи, які бажають вступити до Альянсу, немає. Це підтверджує і опубліковане в 1995 році відоме Дослідження НАТО щодо розширення, в якому

відображена досить чітка позиція Альянсу стосовно відсутності необхідності розміщення в майбутньому якихось нових баз або арсеналів ядерної зброї в країнах ЦСЄ» [28, арк. 22]. Він також зазначив, що сьогодні тільки Російська Федерація звертає увагу на питання про розміщення в регіоні ЦСЄ ядерної зброї, в той час, як скорочується ядерний потенціал НАТО на Європейському континенті. Чеський дипломат заявив, що в період з 1989 року і по сьогоднішній день в Європі де-факто розширюється без'ядерна зона, а в тих західноєвропейських країнах, що мають ядерну зброю, її арсенали постійно зменшуються. Він навів дані, які свідчать про те, що, в цілому, починаючи з 1989 року, в країнах Альянсу арсенали ядерної зброї було зменшено на 75%.

Важливі рішення щодо інтеграції Чеської Республіки в НАТО були прийняті в ході засідання РПАС на рівні міністрів закордонних справ 16-ти країн НАТО, що відбулося в Берліні 3 – 4 червня 1996 року. Важливим результатом перемовин було те, що учасники дійшли згоди у питанні про більш гнучкі шляхи реагування європейських членів Альянсу на майбутні регіональні кризи, які не вимагатимуть залучення американської військової могутності. Було вироблено компроміс стосовно участі в миротворчих операціях за підтримку миру в Європі, до яких залучається до 30000 військових збройних сил тільки європейських держав-членів Північноатлантичного альянсу [28, арк. 24].

Перед самітом НАТО у Мадриді уряд ЧР прийняв комплексну програму поглиблення внутрішньої підготовки держави до членства в НАТО. Виконання цієї програми було поділене на три фази. Найперше, уряд в червні 1997 року на основі індивідуального діалогу ЧР – НАТО ідентифікував конкретні сфери підготовки країни та призначив відповідні відомства. Потім у вересні 1997 року уряд провів порівняльний аналіз результатів у цих областях зі станом тождних в країнах-членах НАТО. Третім етапом вже була безпосередня підготовка країни до вступу в Альянс, забезпечена роботою відповідних відомств в ідентифікованих сферах. Такий комплексний підхід вимагав звичайно дієвого координаційного

механізму. Вже в червні 1997 р. був створений Комітет уряду з питань інтеграції ЧР до НАТО. Таким чином сформувалася структура, яка діяла на трьох рівнях. Найвищим рівнем був Комітет уряду, який очолював голова уряду. При цьому він не мав вирішальних повноважень, а служив як дорадчий орган влади. На другому рівні знаходився Робочий комітет при Комітеті уряду, який очолював заступник міністра закордонних справ. Його склад був на відміну від Комітету уряду універсальним, оскільки в ньому представлені всі відомства влади та Канцелярія Президента ЧР. На третьому рівні знаходилися робочі групи, яких загалом було дев'ять, рівно стільки, у скількох сферах була зосереджена державна підготовка вступу до НАТО [307, с. 19].

Наступним важливим завданням підготовки вступу країни до Альянсу було завершення реформи Армії ЧР та її адаптації до стандартів збройних сил Альянсу. Важливим було досягнення ефективної співпраці військових частин АЧР з військовими частинами країн-членів НАТО. Уряд вважав, що основним кваліфікаційним кроком у підготовці АЧР до інтеграції в структури Альянсу є поступове залучення чеської сторони до процедури планування безпеки НАТО. Заповнення Опитувальника оборонного планування (Defence Planning Questionnaire), а також підготовка збройних сил створювали солідну основу для майбутнього раціонального розвитку АЧР як повноцінної складової інтегрованої до військової структури НАТО.

В липні 1997 року на Мадридському саміті НАТО Чеська Республіка разом з Польщею та Угорщиною отримала офіційне запрошення приєднатися до Альянсу. З цього приводу в Чеській Республіці запрацювало Відомство оборони та був розроблений «Графік заходів відомства оборони щодо інтеграції до структур НАТО», який містив, крім іншого, 14 стратегічних пунктів з визначенням термінів їх виконання. У період від вересня по листопад 1997 року в Брюсселі делегація Чеської Республіки взяла участь в п'яти колах переговорів щодо приєднання до НАТО. Протягом останнього кола цих переговорів чеська сторона передала офіційний лист «а

letter of intent», в якому висловила своє бажання приєднатися до НАТО [241]. Після офіційного запрошення Чеської Республіки розпочався безпосередній процес приєднання до НАТО, при якому актуальними були практичні аспекти входження ЧР до Альянсу. Заступник міністра закордонних справ Ц. Свобода зазначив, що процес приєднання до НАТО є складним та надзвичайно багатограним, оскільки Альянс є великою військово-політичною організацією. За його словами, на той час актуальними завданнями Чеської Республіки були: «По-перше – забезпечення ратифікації Угоди про приєднання ЧР до НАТО парламентами країн-членів Альянсу. По-друге – забезпечення підтримки громадськістю ЧР вступу країни до НАТО. В роботі по забезпеченню вступу Чехії до НАТО повинні були брати участь всі міністерства (можливо, за винятком Міністерства культури), які повинні були вносити відповідні пропозиції, проводити роз'яснювальну роботу відповідно до цілей і пріоритетів, визначених урядом ЧР. Для забезпечення координації роботи всіх відомств по забезпеченню вступу ЧР до НАТО передбачається створення подібної міжвідомчої структури, яка існує в Чехії з питань приєднання до ЄС» [30, арк. 2-3]. Важливим завданням, на думку заступника міністра, було також проведення роботи в Парламенті ЧР з метою забезпечення політичної підтримки вступу країни до НАТО та проведення ним необхідних змін у військовому законодавстві.

Варто також приділити увагу результатам зустрічі міністрів оборони країн НАТО та керівників оборонних відомств Чехії, Польщі та Угорщини в м. Маастрихт в жовтні 1997 року. Виступаючи на зустрічі, Міністр оборони ЧР М. Виборний зазначив, що Чехія готова підпорядкувати 90% своєї армії об'єднаному командуванню Альянсу в разі військового конфлікту на території ЧР, а 10 % збройних сил готуватимуться для дій за межами Чехії. В кулуарах Маастрихтського засідання часто наголошувалося на «кадровій неготовності» чеської армії до вступу в НАТО. Міністр оборони ФРН В. Рюе ключовими називав: «Інвестиції в підготовку офіцерів армій майбутніх членів НАТО для того, щоб сучасну

зброю не обслуговували «офіцери минулого», які не вміють спілкуватися» [32, арк. 11]. Також представники країн НАТО висловили незадоволення рівнем підтримки громадськістю вступу ЧР до НАТО, яка в Чехії була найнижчою серед трьох кандидатів на приєднання до Альянсу. В Маастрихті обговорювалося питання фінансування будівництва на території нових країн-членів спільної інфраструктури НАТО для забезпечення інсталяції систем зв'язку, протиповітряної оборони та нафтопроводів. Міністр оборони США У. Коген заявив: «При розширенні видатки понесуть всі країни НАТО, проте найбільшу частину будуть мусити заплатити три країни-кандидати» [32, арк. 12]. В новій командній структурі НАТО Чехія і Польща потрапили під регіональне командування «Північ» (зі штабом в голландському Брунссумі під керівництвом німецького генерала), в той час як Угорщина – під командування «Південь» (зі штабом в Неаполі під командуванням американського адмірала) [246, с. 25].

21 січня 1998 року Уряд ЧР однозначно вирішив, що Чеська Республіка приєднається до Вашингтонської Угоди. При приході до влади уряду М. Земана питання щодо референдуму про вступ до НАТО було закрито, оскільки воно не входило до програмної заяви уряду від 18 серпня 1998 року [87]. Влада намагалася якнайшвидше завершити ратифікаційний процес. В кінці березня вступ до НАТО був схвалений двома палатами Парламенту ЧР. Вже в грудні 1998 року завершився десятимісячний ратифікаційний процес країнами Альянсу, що означало де-факто прийняття рішення щодо членства трьох країн-кандидатів до НАТО. На початку 1999 року Міністерство закордонних справ Чеської Республіки розробило та представило нову Концепцію закордонної політики Чеської Республіки. В ній зазначалося: «Чеська Республіка в березні 1999 року стане членом Північноатлантичного альянсу, що, власне, означатиме реалізацію однієї з її основних зовнішньополітичних цілей, які Чеська Республіка визначила ще при своєму виникненні. Вона вступить до найвизначнішої організації колективної оборони і звільниться від небезпеки стати об'єктом імпер-

ської політики. Вступ Чеської Республіки, Республіки Польща та Угорської Республіки до НАТО є складовою трансформаційного процесу, який ця організація проходить після Холодної війни» [69].

12 березня 1999 року відбулося офіційне передання ратифікаційних документів міністрами закордонних справ Чеської Республіки, Польщі та Угорщини Міністру закордонних справ США М. Олбрайт у Вашингтоні [246, с. 35]. З цього моменту, при нагоді святкування визначної дати – 50-річчя заснування Північноатлантичного альянсу, три країни Центрально-Східної Європи стали повноправними його членами.

При аналізі процесу інтеграції Чеської Республіки до НАТО, необхідним є досконале розуміння структурної організації та діяльності Альянсу. Зміни підходів та методів забезпечення безпеки та оборони проходили не лише в окремих країнах, але й у самому Альянсі, який намагався виробити гнучку реакцію на геополітичні зміни та розвиток міжнародних відносин. Альянс пройшов шлях свого внутрішнього розвитку від організації, що була зосереджена виключно на колективній обороні перед чітко визначеним ворогом, до організації комплексного характеру глобальної безпеки. Така трансформація була підтверджена на засіданні найвищих представників країн та урядів Північноатлантичної Ради у Вашингтоні з нагоди п'ятдесятиріччя НАТО, на якому було зроблено заяву щодо майбутнього бачення Альянсу XXI століття: «Північноатлантичний альянс, оснований на принципах демократії, свободи громадян та верховенства права, залишається основою нашої колективної оборони та скріплює трансатлантичні зв'язки. Наша організація витримала перевірку своєї дієздатності протягом 50 років та уможливила для громадян країн-союзників безпечний період миру, свободи та процвітання. Тут, у Вашингтоні, ми віддали честь успіхам минулого та створили новий Альянс, який відповідає завданням майбутнього. Цей новий Альянс буде більшим, успішнішим, дружлюбнішим, націленим на колективну оборону та здатним взяти на себе нові місії, сприяти запобіган-

ню конфліктів та активно залучатися до кризового управління. Альянс буде співпрацювати з іншими народами та організаціями для поширення безпеки, процвітання та демократії на цілому євроатлантичному просторі. Сьогоднішня присутність трьох нових союзників – Чеської Республіки, Угорщини та Польщі доводить те, що ми подолали розділення Європи. НАТО XXI століття починається тут і зараз – НАТО, яке залишає при собі могутність минулого та додає нові місії, нових членів та нових партнерів. Згідно з цими принципами ми схвалили нашу актуалізовану Стратегічну концепцію» [95]. Чеську Республіку на ювілейному саміті представляв Президент Вацлав Гавел. Основні напрямки чеської зовнішньої політики визначались згідно з новою стратегічною концепцією НАТО, яка була проголошена на саміті. Йшлося насамперед про ставлення до політики розширення НАТО, про створення єдиної системи європейської оборони та безпеки та про розвиток партнерства з Росією та Україною. Чеська Республіка виявила готовність передавати свій досвід з процесу вступу до НАТО наступним країнам Центрально-Східної Європи, які виявляють бажання набуття членства в Альянсі.

Відразу після офіційного приєднання до Альянсу в травні 1999 року Чеська Республіка прийняла важливі документи: Концепцію збройних сил Чеської Республіки до 2009 року [314, с. 50] та Військову стратегію Чеської Республіки [93], які визначила подальші дії у сфері оборони країни. Міністерство закордонних справ ЧР у своєму щорічному звіті про зовнішню політику Чеської Республіки за 1999 рік дало аналіз першим наслідкам вступу країни до НАТО, де позитивно оцінювало досягнення у євроатлантичному напрямі країни. У звіті зазначалось: «Зі вступом до НАТО була втілена одна з пріоритетних цілей чеської закордонної політики. Представники Чеської Республіки висловили готовність країни виступати як відповідальний та надійний союзник та продовжувати процес глибшого та ефективнішого включення до діяльності Альянсу. Чеська Республіка приєдналася до інтегрованої військової структури НАТО та до всіх його політичних та військових ор-

ганів, інститутів та агентств. Членство в НАТО внесло до системи зовнішніх зносин ЧР деякі важливі зміни. Білатеральні відносини з вісімнадцятьма країнами Європи та Північної Америки перейшли у союзні відносини. Їх інтегральною складовою став фактор спільних інтересів та спільної відповідальності, передусім у сфері безпеки» [96]. Важливим успіхом Міністерства закордонних справ можна вважати те, що за короткий період йому вдалося створити функціональне представництво Чеської Республіки при НАТО у Брюсселі.

Після вступу до НАТО уряд Чехії продовжував проводити політику адаптації країни до євроатлантичних структур. На країну чекало проведення цілого ряду реформ, що викликало неоднозначну реакцію суспільства. Вступ до НАТО виділив потребу пришвидшити трансформацію чеської армії. Після вступу також розширилися можливості співпраці Чехії у військовій промисловості та інших похідних сферах. З дня вступу до НАТО країна приєдналася відразу до трьох бюджетів НАТО часткою в 0,9 % цивільного бюджету, військового бюджету та Програми інвестицій безпеки НАТО [96].

Наприкінці 1999 року Міністр закордонних справ Чеської Республіки Ян Каван виступив з промовою про стан та перспективи чеської зовнішньої політики після вступу країни до Північноатлантичного альянсу. Він підкреслив, що для Чеської Республіки членство в НАТО насамперед означає значне зміцнення її міжнародної позиції і що на даний час не має іншого кращого способу забезпечення зовнішньої безпеки Чеської Республіки ніж членство в Альянсі. Чеська Республіка дістала можливість брати участь у формуванні та здійсненні політики, яка забезпечує безпеку та стабільність на європейському континенті. Міністр наголосив: «Зовнішня безпека Чеської Республіки буде забезпечена на якісно вищому рівні, ніж перед вступом до Альянсу. Це, водночас, створить сприятливі умови для вирішення актуальних проблем, перед якими стоїть Чеська Республіка, передусім, економічних. Чеська Республіка ввійшла до пасма європейської стабільнос-

ті, що також ставить перед країною певні вимоги до виконання взятих на себе зобов'язань» [267, с. 18]. Ян Каван також наголосив на важливості посилення кооперативної безпеки в рамках НАТО, використовуючи потенціал не тільки країн-членів НАТО, але й існуючих міжнародних організацій. У першу чергу це ООН, ОБСЄ, ЄС, Ради Європи та регіональні організації, котрі створені з ініціативи декількох країн-членів, таких як Вишеградське об'єднання та Центральноевропейська ініціатива.

Членство Чеської Республіки у НАТО, хоча і означало завершення реалізації однієї зі стратегічних цілей її зовнішньої політики, проте стало тільки початком їх удосконалення, збільшення вимог до їх професійного та системного проведення. Членство в Альянсі вимагало проведення активнішої політики країни в усіх інших організаціях, які займаються питаннями безпеки та співробітництва в Європі. Після вступу до НАТО Міністерство закордонних справ ЧР також активно зосередило свою діяльність на наступній стратегічній цілі країни – євроінтеграції. Вже за рік членства в НАТО, 8 лютого 2000 року на міжнародній конференції було підтверджено успішність цього кроку: «Вступ ЧР до Північноатлантичного альянсу створив для нас зовсім нове міжнародне середовище. Це був один з перших успіхів постлистопадової зовнішньої політики, яка визначила своєю головною ціллю інтеграцію у західні структури» [234].

Після приєднання Чеської Республіки до НАТО почався новий етап розвитку оборонної системи усіх країн ЦСЄ. Автор даного дослідження виділяє аргументи на користь переваг, які випливають із членства ЧР в НАТО, а саме: підвищення оборонної здатності країни; посилення авторитету в міжнародному середовищі; можливість впливати на політику безпеки не лише на регіональному рівні, але й у світовому масштабі; широкі можливості співпраці в рамках Альянсу, що сприяє регіональній стабільності; посилення інститутів безпеки у Чеській Республіці. В процесі виконання умов членства в Альянсі Чеській Республіці довелося розробити та прийняти ряд важливих документів і конституційних законів, які

створювали правові рамки для політики безпеки, що, відповідно, посилювало їх дію та забезпечувало їх дотримання і виконання. Приклад Чехії багато в чому є повчальним для України. З держави, про можливе членство якої в НАТО на початку 90-х говорили до-сить стримано, Чехія трансформувалася в повноправного її члена. Чітко окресливши зовнішньополітичні завдання та виявивши політичну волю, керівництво країни за неповних десять років досягло поставленої мети, подолавши більшість пов'язаних із вступом проблем та зуміло позитивно позиціонувати НАТО в суспільстві. Сьогодні у світі Чехія розглядається як надійний та передбачуваний партнер, є авторитетною державою на міжнародній арені. Досягнення Чеською Республікою членства в НАТО стало однією з найвизначніших подій в сучасній чеській історії. Членство в цій міжнародній організації забезпечує чеській державі найвищий рівень безпеки та створює всі передумови для мирного розвитку та процвітання. Водночас НАТО являється для Чеської Республіки та всіх її громадян серйозним викликом гідно нести обов'язки, які вони взяли на себе підписанням Вашингтонської угоди, та брати активну участь у творенні безпечної Європи XXI століття.

Проте чеська історія атлантичної інтеграції може бути для України лише скромним внеском до триваючої української дискусії, а не автоматичним рецептом. У кожній країні є свої як внутрішні, так і зовнішні специфічні особливості, історія, політична культура і кожна країна являє собою індивідуальний суб'єкт міжнародних відносин.

3.2. Інтеграція Чеської Республіки до Європейського Союзу

Зміни, які відбувалися у Чехії після подій листопаду 1989 року, призвели до необхідності створити цілком нову концепцію зовнішньої політики країни відповідно до вимог сучасних трансформаційних процесів у Європі. Закордонну політику Чехословацьки протягом трьох років її федерального існування формували та

реалізували передусім міністр закордонних справ Їржі Дієнштбїр та Президент Вацлав Гавел з допомогою свого радника Олександра Вондри. На переламі 1989 – 1990 років загальноновизнаним у чеському суспільстві стало гасло «повернення до Європи», яке яскраво визначало цілі майбутнього чехословацького зовнішньополітичного напрямку. Вже в 1989 році голова уряду ЧССР Маріан Чалфа надіслав голові Комісії ЄС Ж. Делорсу ноту, у якій висловив інтерес ЧССР до членства в ЄС.

Інструментом, який мав забезпечити здійснення інтеграції країн колишнього східного блоку до Європейських співтовариств, стала так звана Європейська угода або Угода про асоціацію. Чехословаччина розпочала переговори з ЄС щодо укладення такої угоди ще 20 грудня 1990 року. Наприкінці наступного 1991 року була підписана Європейська угода про асоціацію ЧСФР, Угорщини та Польщі з Європейськими співтовариствами.

Новою основою відносин між ЄС та Чехословаччиною стала Угода між Чеською та Словацькою Федеративною Республікою, Європейським економічним співтовариством та Європейським товариством з атомної енергії, часто означувана як кооперативна угода, яка була підписана 7 травня 1990 року в Брюсселі. 1 січня 1991 року ЄС зробив на прохання ЧСФР важливий крок, який виходив за рамки угоди та вносив певною мірою асиметрію на користь ЧСФР тим, що вона дістала переваги, які випливали з її Загальної системи митних преференцій. Таким чином чехословацькій дипломатії вдалося хоча б частково полегшити шлях свого експорту, який потерпав від значних економічних проблем. Насамперед проблеми були пов'язані з розпадом РЕВ, що закінчила свою діяльність у вересні 1991 року та призвела до занепаду великих східноєвропейських ринків збуту.

Переговори між ЧСФР та ЄС в другій половині 1992 року були зосереджені передусім на наслідках розпаду ЧСФР та умовах виникнення суверенних Чеської Республіки і Словацької Республіки. У період розпаду федерації ЄС призупинила ратифікаційний процес Європейської угоди. Проте представникам федеральної влади

вдалося в жовтні 1992 р. домовитися про продовження чинності Тимчасової угоди, яка мала закінчуватися вже 31 грудня 1992 р. Відразу було зрозуміло, що ЄС не збирається визнати автоматичну заміну Угоди про асоціацію з ЧСФР на угоду з самостійними Чеською Республікою та Словацькою Республікою [253, с. 21]. На більшості переговорів з представниками ЄС Чеську Республіку презентували прем'єр-міністр Вацлав Клаус або міністр закордонних справ Й. Зеленец. Вони намагалися «вивести у світ» чеську дипломатію перед розпадом ЧСФР та підготувати тим самим простір для закордонної політики вже суверенної Чеської Республіки.

Дипломатична діяльність попередньої федеральної влади була протягом короткого існування ЧСФР дійсно особливою та створила хороші передумови для розвитку відносин з головними європейськими та євроатлантичними інститутами [289, с. 21]. Це стало основним фактором, який уможливив першому чеському уряду Вацлава Клауса успішно продовжувати формування відносин з Європейськими співтовариствами, НАТО та США.

Наприкінці 1992 р. все ж стало очевидним, що вступ до ЄС не буде таким швидким та однозначним, як це спочатку передбачали країни ЦСЄ. З одного боку, представники ЄС оцінювали та підтримували країни ЦСЄ у їх намаганні приєднатися до інтеграційного процесу, який супроводжувався реалізацією обтяжливих та складних реформ. Та з іншого боку, країни ЦСЄ так і не домоглися отримання чіткої офіційної підтримки та конкретного терміну щодо початку процесу інтеграції. Як наслідок, уряди цих країн зосередилися на лібералізації ринку та економічних відносинах між країнами-членами Вишеградського об'єднання, результатом чого і було власне підписання Угоди про зону вільної торгівлі країн Центральної Європи 22 грудня 1992 року. Центральноевропейська співпраця не мала в жодному випадку замінити інтеграцію до західноєвропейських економічних структур, а мала, навпаки, полегшити цей процес та переконати країни Західної Європи у готовності Центральної Європи до інтеграції [272, с. 107-108].

Зовнішня політика суверенної Чеської Республіки в 1993 році опинилася перед цілим рядом нелегких завдань, які були основою для її подальшого розвитку. З виникненням самостійної держави також логічно виникла потреба визначення своєї позиції на міжнародній арені та необхідність декларувати свої стратегічні державні пріоритети і напрями розвитку. З цього приводу уряд ЧР розробив та представив стратегічний документ, який визначав та формулював подальший напрям розвитку держави та цілі її закордонної політики – Концепцію закордонних справ Чеської Республіки. 21 квітня 1993 р. міністр закордонних справ представив перед Парламентом ЧР пропозицію цієї концепції, яка чітко визначала стратегічні завдання держави на майбутні роки. Міністр у своєму виступі наголосив, що принципів розбіжності між партіями в поглядах на закордонну політику та бурхливі дискусії послаблюють позицію країни у світі, тому метою уряду було сформувати чеську політичну доктрину щодо закордонної політики на основі консенсусу. Особлива увага в Концепції приділялась процесу поступового приєднання та майбутньому членству Чеської Республіки в головних європейських економічних, політичних та оборонних об'єднаннях, зокрема в НАТО та ЄС. В документі зазначалось: «Довготривалою метою і важливим пріоритетом є членство Чеської Республіки в Європейському Союзі. Головним завданням Чеської Республіки є всесторонньо підготувати передумови для того, щоб вона могла бути легко і швидко прийнятою до повноправних членів ЄС. Першочерговими завданнями будуть: гармонізація законодавства із законами і нормами ЄС; поступове створення зони вільної торгівлі; правильний політичний діалог і співпраця у сфері закордонної та оборонної політики у вирішенні декотрих конкретних проблем європейської компетенції» [68, с. 96]. Також міністр запевнив, що економічні проблеми, які супроводжують процес інтеграції, є лише його епізодами і що зусилля щодо адаптації економіки мусять бути покладені на сторони по обидва боки колишньої залізної завіси.

1993 рік в чеській закордонній політиці був наповнений передусім активним приєднанням Чеської Республіки до угод та міжнародно-правових актів, які були укладені ще ЧСФР. По відношенню до ЄС йшлося передусім про запевнення, що ЧР і надалі залишає своєю стратегічною метою прагнення до повного членства в організації. Наступним важливим завданням Чеської Республіки було відновити переговорний процес щодо укладення Європейської угоди про асоціацію. Для виконання поставлених цілей чеська влада ще на початку 1993 р. відкрито задекларувала основи самостійної чеської закордонної політики. 18 січня 1993 року прем'єр Вацлав Клаус надіслав голові Комісії ЄС Ж. Делору листа, в якому визначив інтеграцію Чеської Республіки до ЄС як один з основних пріоритетів чеської закордонної політики [254, с. 22]. Його позицію пізніше підтвердив президент ЧР Вацлав Гавел, який у своїй промові у Парламенті ЧР 23 лютого проголосив, що країна однозначно прагне вступу до НАТО та ЄС: «Важливою на сьогодні є співпраця Центральної та Східної Європи, яка не означає віддалення від Заходу, а навпаки – наближення до нього» [240]. Вже з початку формування пріоритетів та завдань зовнішньої політики ЧР між президентом та урядом, зокрема особисто між Гавелом та Клаусом, вимальовувалась розбіжність поглядів, що, звичайно, не сприяло доброму іміджеві закордонної політики країни.

Важливим викликом для Чеської Республіки стала фундаментальна зміна ставлення ЄС до можливості розширення за рахунок країн ЦСЄ, яка була представлена на саміті в Копенгагені в червні 1993 р. Важливо відмітити, що 1993 рік був важливим рубежем не тільки для чеської сторони, але й для розвитку Європейських співтовариств, які трансформувалися у Європейський Союз. В квітні 1993 року проходила інтенсивна підготовка до саміту в Копенгагені. Європейська комісія була переконана, що необхідно виробити чітку стратегію для країн ЦСЄ і з огляду на це розробила документ під назвою «У напрямку до ближчої співпраці з країнами ЦСЄ». Він складався з чотирьох частин: 1. У напрямку до Європейського

політичного простору. 2. Полегшення вступу на спільний ринок. 3. Надання більш ефективної допомоги. 4. Підтримка економічної інтеграції [61]. За декілька днів до саміту в Копенгагені Вацлав Клаус презентував свою позицію та очікування: «Саміт стане для нас надзвичайно важливим та дуже потрібним сигналом, який означатиме завершення періоду півстолітнього європейського роз'єднання, продовження якого не може бути в інтересах жодної сторони. Тим паче, це не може бути в інтересах країни, яка історично знаходиться рівно посередині між Маастрихтом та Сараєвом, яка хоче бути активним учасником європейського простору та яка має що йому сказати» [269, с. 31].

Очікуваний саміт проходив 21 – 22 липня у Копенгагені і став історичним проривом у процесі східного розширення, оскільки на ньому було прийнято пропозиції Комісії ЄС щодо кроків розширення. Цим рішенням Європейський Союз де-факто вперше підтвердив реальну можливість для країн ЦСЄ досягнути повноправного членства за умови виконання визначених умов, які ввійшли в історію під назвою Копенгагенські критерії. Від 1 листопада 1993 року вступила в дію Угода про ЄС, і замість назви Європейські співтовариства почала вживатися назва Європейський Союз. У зв'язку з цим змінилися, відповідно, характер і умови майбутнього членства, які мусила виконати чеська сторона. Приєднання країни до організації мало відбуватися настільки швидко, наскільки вона буде здатна прийняти обов'язки членства та приступити до виконання необхідних економічних та політичних умов [256, с. 154]. Так звані Копенгагенські критерії поділяються на політичні та економічні. До перших належать стабільність та функціональність інститутів, які забезпечують демократію, дотримання прав людини та громадянина, повагу та захист національних меншин. До економічних – відносяться забезпечення функціонування ринкового господарства, конкурентоспроможність та здатність прийняти обов'язки, які випливають з членства, включаючи цілі економічного та валютного союзу та підтримки політичних цілей ЄС. Крім цього, на основі Копенгагенського са-

міту ЄС зобов'язався пришвидшити лібералізацію ринку з Чеською Республікою на 2 роки [286, с. 44].

Протягом 1993 року чеська дипломатія домоглася остаточної домовленості з ЄС щодо нової Угоди про асоціацію. 23 червня угода була парафрована і 4 жовтня в Люксембурзі була урочисто підписана як Європейська угода про асоціацію між Чеською Республікою з одного боку та членами ЄС – з другого [54]. З чеської сторони угоду підписав Міністр закордонних справ Йозеф Зеленец. 27 жовтня Угода про асоціацію була ратифікована Європарламентом, а 8 листопада Парламентом Чеської Республіки. Вступила в дію – з 1 січня 1995 року.

Європейська угода, або Угода про асоціацію, визначала, що кінцевою метою ЧР є прийняття її до ЄС і що співдружність мала б допомагати ЧР у досягненні цієї цілі шляхом поступового політичного та економічного зближення. Для ефективного виконання угоди було організовано декілька спільних органів. Угода про асоціацію заклала інституціональні рамки на двох рівнях: міністерському та парламентському. На рівні міністерства закордонних справ таким органом стала Рада асоціації, яка засідала один раз на рік. Раді в її діяльності допомагав Комітет асоціації, який займався переважно технічними питаннями. На парламентському рівні був створений Парламентський комітет, який слугував платформою для дискусій між членами Європейського Парламенту та Парламенту ЧР [255, с. 26].

Важливим та цікавим моментом також є те, що тип асоційованої угоди, укладеної з країнами ЦСЄ, являє угоду про співдружність з перспективою майбутнього повноправного вступу. ЄС укладала асоційовані угоди й іншого характеру, які не були гарантією майбутнього членства [309, с. 175]. Одним з основних принципів, на яких будувалася Європейська угода, був принцип асиметрії. Це означало, що ЄС відкривала свої ринки для товарів Чехії швидше, ніж це робила Чехія для товарів з ЄС. Асиметрія в укладеній угоді була поставлена вигідною для Чеської Республіки так, щоб країна мала більше часу на підготовку своїх виробників до

конкурентних потоків товару з ЄС і, водночас, щоб чеські експортери не були обмежені при вході на європейський ринок. Угода також зобов'язувала Чеську Республіку до поступової гармонізації національного законодавства з *Acquis communautaire* (Доробок спільноти) – правовою системою Європейського Союзу [54].

Чеська закордонна політика в напрямку європейської інтеграції у 1994 році реалізовувалася в рамках європейських самітів. З точки зору відносин ЧР-ЄС важливим кроком стало створення нового інституційного забезпечення чеської інтеграційної політики. 9 листопада 1994 р. уряд Чеської Республіки прийняв рішення щодо створення Комітету уряду з європейської інтеграції, який очолив голова уряду. Головним завданням Комітету було керувати та наглядати за втіленням Європейської угоди, підготовлювати інструкції для делегацій в Раді співтовариства та гармонізувати діяльність окремих відділів в напрямку до ЄС. В листопаді 1994 р. уряд також уклав та опублікував графік інституційного забезпечення інтеграції ЧР до ЄС, який передбачав подання заявки про вступ на 1996 рік [236, с. 47].

Найвизначнішою подією другої половини 1994 року був грудневий саміт Європейської ради в Гессені, на якому була представлена стратегія розширення щодо країн ЦСЄ [87]. Як найпроблематичніше завдання на саміті розглядалась адаптація законодавства країн ЦСЄ до *Acquis communautaire*. З огляду на це було вирішено розробити документ, який би слугував інструкцією для країн-кандидатів. Основним результатом саміту в Гессені стало прийняття рішення про те, що для реалізації стратегії розширення будуть використані чотири основні інструменти: 1. Європейська угода. 2. Структурований діалог. 3. Програма PHARE. 4. Біла книга правил приєднання до внутрішнього ринку. Чеську Республіку на саміті репрезентували Йозеф Зеленец та Вацлав Клаус.

Розвиток країни в напрямку євроінтеграції протягом 1994 року був оцінений Міністром Й. Зеленецом та опублікований у статті під назвою «Чеська Республіка на шляху до європейської інтеграції» [321, С. 4-7] в журналі Міжнародна політика. Міністр

зосередився на періоді, коли було нарешті пройдено процес декларування окремих цілей і розпочато діалог на визначеному просторі. Про це свідчив, зокрема, грудневий саміт в Гессені, на який були вперше запрошені і представники асоційованих країн. Зеленец також акцентував увагу на необхідності виконання так званих домашніх завдань, завдяки яким країна підготується до вступу. Важливо відмітити реалістичність та неупередженість виступу міністра, в якому він не обмежувався тільки виділенням успіхів, але й проаналізував та показав складність цілого процесу, який тягнув за собою ряд обмежень та проблем, з якими Чеська Республіка мала впоратись.

Наступною важливою подією на шляху ЧР до ЄС була зустріч Ради ЄС в Люксембурзі 10 квітня 1995 року. Чеську Республіку на переговорах, де йшла мова передусім про підготовку Білої книги, представляв Й. Зеленец. Він наголосив, що зміст Білої книги є лише підтвердженням готовності Чеської Республіки до інтеграції в ЄС, і що з виконанням умов Чеська Республіка не буде мати жодних ґрунтовних проблем [319, с. 28]. Ставлення ЄС до переговорів з ЧР підтвердило, що в політичному форматі він буде продовжувати розвивати структурований діалог. Загалом ЄС позитивно оцінював досягнуті результати Чехії в галузі економічних та політичних реформ.

3 травня 1995 року Європейська Комісія схвалила Білу книгу, яка визначала необхідні кроки для поступової інтеграції країн ЦСЄ до ЄС і пізніше була прийнята на саміті ЄС в Каннах 26–27 червня під назвою «Підготовка асоційованих країн ЦСЄ до інтеграції у внутрішній ринок Союзу» [88]. Окрім презентації *acquis* («Надбання спільноти») внутрішнього ринку, у книзі була запропонована логічна послідовність відповідних заходів. Наголос був зроблений на вимоги належної імплементації та моніторингу національного законодавства, яке мало відповідати законодавству ЄС, а також виділені ключові законодавчі, регуляторні та інституційні положення, що забезпечували функціонування єдиного внутрішнього ринку без кордонів та управління ним. Біла книга

слугувала додатковим текстом до європейських угод, особливо у сферах економічного співробітництва та імплементації законодавства. Вона навіть дещо виходила за межі цих угод, оскільки визначала пріоритети у встановленні послідовності адаптації національного законодавства в рамках двадцяти трьох відібраних секторів та рекомендувала урядам країн-кандидатів ЦСЄ створити відповідні інститути. Однак визначення пріоритетів та узгодження заходів у часі цілком залишалось в компетенції країн-кандидатів. Даний підхід був змінений лише із початком програми партнерства заради вступу, у межах якого були запроваджені детальні плани наближення, відомі як «Національна програма адаптації до *acquis*». Після саміту в Каннах Вацлав Клаус підтвердив, що Чеська Республіка готується до вступу в ЄС. Уряд ЧР підготував та видав документ під назвою «Пріоритети виконання основ Білої книги в Чеській Республіці» [86].

26 травня 1995 року в Празі відбувся круглий стіл на тему «Сучасний стан перетворень у країнах ЦСЄ на перехідному етапі до ринкової економіки». Засідання відбулося за участі прем'єр-міністра ЧР В. Клауса, міністра промисловості і торгівлі Чехії В. Длугого, міністра економіки ЧР К. Диби, керівника чеського Національного банку Й. Тошовського, віце-президента Всесвітнього банку М. Бруно, головного економіста Європейського Банку Реконструкції та Розвитку (ЄБРР) Н. Стерна та директора Гарвардського інституту економіки Д. Сакса. В ході дискусії Вацлав Клаус зазначив: «Неможливо відразу створити нову економічну модель в суспільстві, необхідно поступово здійснювати ряд зважених кроків на шляху трансформації економіки в країнах ЦСЄ» [25, арк. 3]. Прем'єр заперечив «спонтанну еволюцію» в економіці та спинився на науково обґрунтованому підході, котрий враховував би всі фактори і обставини, що можуть впливати на економічну трансформацію. Він, зокрема, спинився на трьох питаннях, які необхідно було ґрунтовно проробити під час впровадження економічних реформ – макроекономічних, мікроекономічних та додаткових. При формуванні макроекономічної політики, на думку

В. Клауса, необхідно враховувати історичні традиції кожної країни, політичний фактор, стан економіки та доцільність реалізації багатоступеневої системи здійснення реформ. «На мікроекономічному рівні, – продовжував чеський прем'єр, – багато залежить від швидкості рішень, які приймаються урядом країни, зокрема запровадження справедливої конкуренції» [25, арк. 4]. Серед додаткових факторів В. Клаус назвав також необхідність готовності різних верств суспільства сприяти реформам, політичну розстановку сил у країні тощо. Прем'єр назвав процес входження в європейські економічні структури поступовим та зазначив, що для Чеської Республіки стратегічною метою є вступ до Європейського Союзу.

Вартим уваги є також виступ міністра промисловості та торгівлі ЧР В. Длоугого, який зазначив: «Важливим фактором здійснення економічних реформ в Чехії були сприятливі стартові умови, оскільки не було розірвано економічні зв'язки з сусідніми державами, як це відбулося між республіками колишнього Радянського Союзу. Чехія не має свого «Чорнобиля», було практично відсутнє безробіття й у цілому країна мала збалансований бюджет. Нам вдалося уникнути «шокової терапії», в короткі строки провести приватизацію, домогтися безперебійного постачання енергоресурсів» [25, арк. 5].

Важливо відмітити також позицію закордонних представників щодо стану перетворень у країнах ЦСЄ на перехідному етапі до ринкової економіки. Зокрема головний економіст ЄБРР Н. Стерн зазначив: «Три країни ЦСЄ (Чехія, Угорщина та Польща) успішно вирішують проблеми свого економічного розвитку, що дає їм право сподіватись на вступ до ЄС вже найближчим часом» [25, арк. 5]. Віце-президент Всесвітнього Банку М. Бруно виділив Чеську Республіку як безумовного лідера серед країн ЦСЄ. Він зазначив: «У Чехії вдалось провести трансформацію економіки на різних рівнях швидко і продумано за підтримки світового співтовариства як у політичному, так і фінансовому аспектах» [25, арк. 5].

Перша половина 1996 року була переломним моментом на

шляху Чеської Республіки до Європейського Союзу, коли після майже шести років складних, довготривалих переговорів дійшло до офіційної подачі заявки на вступ до ЄС. Ця подія фактично стала кульмінацією чеських прагнень до так званого «повернення до Європи». Європейський Союз сприймався як гарант стабільності, безпеки, процвітання і як певний ідеал зрілої демократії, до якої Чехія з самого початку хотіла належати.

Після засідання урядового Комітету з європейської інтеграції 22 вересня 1995 року прем'єр В. Клаус заявив, що Чеська Республіка подасть заявку на вступ до ЄС вже у лютому наступного року. Його слова втілились в реальність і вже 17 лютого 1996 року Вацлав Клаус передав італійському прем'єрові Л. Діні офіційну заяву на вступ до ЄС. До заяви додавався супровідний меморандум, який роз'яснював чеські аргументи на користь подання заявки. У меморандумі уряд ЧР констатував: «Уряд Чеської Республіки розуміє переваги та незворотність процесу економічної інтеграції та її унікальне втілення в нинішньому проекті європейських інститутів. Уряд усвідомлює перспективи та майбутній потенціал такого членства. Чеський народ нещодавно знову здобув повний державний суверенітет. Однак уряд Чеської Республіки дійшов до таких самих висновків, до яких у свій час дійшли уряди сьгоднішніх країн-членів. А саме: заміна частини власного державного суверенітету на наддержавний і спільну відповідальність є необхідною як для блага своєї країни, так і для всієї Європи» [70]. Заявка була прийнята Радою ЄС 29 січня і, відповідно, Рада дала запит Європейській Комісії щодо підготовки нею висновків про готовність країни до вступу в ЄС. 26 квітня 1996 р. керівник делегації Комісії в ЧР Й. Гаар передав міністру закордонних справ ЧР Й. Зеленецові опитувальник ЄК з підзаголовком «Необхідна інформація для підготовки висновків щодо заявки на членство в ЄС».

Визначним фактором для консенсусного сприйняття чеської інтеграції до ЄС була й позиція громадськості. Соціологічні дослідження громадської думки проведені, одразу після подан-

ня офіційної заявки країни до вступу, показали значну перевагу прихильників інтеграції. Питання в соціологічному дослідженні було поставлене таким чином: «Чи має Чеська Республіка прагнути до вступу в ЄС?». 52 % опитуваних дали позитивну відповідь, 21 % опитуваних відповіли «ні», а 28 % відповіли «не визначилися з відповіддю» [123].

У червні 1996 року в Чеській Республіці проходили парламентські вибори, результати яких привели до влади другий коаліційний уряд В. Клауса. На виборах перемогла найсильніша партія урядової коаліції ГДП, яка у своїй виборчій програмі виділяла повне членство в ЄС як головну зовнішньополітичну ціль. При цьому ГДП робила ставку передусім на вигоду інтеграції економічної, і аж ніяк не на поглиблення політичної інтеграції. На їх думку, останнє могло призвести до обмежень національних інтересів ЧР. Вже у своїй програмній заяві уряд означив членство в ЄС як логічне завершення прагнень Чеської Республіки до повної інтеграції у європейський демократичний простір [75].

Свою офіційну відповідь на опитувальник Європейського Союзу схвалив урядовий Комітет з європейської інтеграції 19 липня 1996 року. 26 липня її схвалив Уряд ЧР, а посол ЧР при ЄС Й. Кройтер повернув заповнений опитувальник представникам Комісії. Ці відповіді стали основою для висновків Комісії щодо стану підготовки ЧР, які були згодом опубліковані як складова документу Agenda 2000 (План дій 2000) [53].

Протягом перших місяців 1997 року передусім вирішувалося питання приблизної дати вступу ЧР до ЄС. Європейська комісія 22 січня у своєму основному матеріалі про розширення повідомила, що жодна зі східноєвропейських країн не зможе стати членом ЄС до 2002 року. У квітні під час візиту до Брюсселю прем'єр-міністр ЧР В. Клаус мав зустріч з головою ЄК Ж. Сантером. Прем'єр інформував співрозмовника про прийняті урядом ЧР заходи щодо вирішення економічних проблем. Ж. Сантер відзначив їх досить відважними і підкреслив, що такий спосіб їх вирішення свідчить про готовність Чехії до вступу в ЄС. Голова ЄК також зазначив, що

переговорний процес щодо вступу ЧР мав би початися на початку 1998 року [294, с. 41].

На засіданні Європейської ради в Амстердамі 16–18 червня дійшло до підтвердження плану Амстердамської угоди, що стало передумовою для початку переговорного процесу. Після конференції представники країн-членів ЄС зійшлися на зустрічі з прем'єрами та міністрами закордонних справ 12 країн-кандидатів для того, щоб офіційно інформувати останніх про висновки міжурядової конференції та запевнити, що розширення залишається й надалі одним з головних цілей ЄС [96]. 11 липня ЄК оприлюднила першу пропозицію щодо початку переговорного процесу про приєднання країн-кандидатів у першій хвилі з Польщею, Угорщиною, Чеською Республікою, Естонією, Словенією та Кіпром. 16 липня голова Комісії Ж. Сантер представив Раді ЄС та Європейському Парламенту документ Agenda 2000 (План дій 2000), який вирішував два головні завдання – фінансове забезпечення (бюджет на 2000 – 2006 роки) та проблему розширення (висновки щодо оцінки окремих країн-кандидатів). Висновки містились у третій частині документу під назвою Висновки Комісії щодо заявки на вступ до ЄС [81]. Їх Комісія виробила на основі інформації з опитувальника, який раніше заповнювався урядами країн-кандидатів, звітів представництва Комісії у Празі, а також на основі наданої інформації від різних міжнародних організацій (МВФ, СБ, OECD) [53].

Перша частина висновку була присвячена виконанню політичних критеріїв, які були найважливішою передумовою для подальшої інтеграції. Тут зазначалося: «Чеські політичні інститути функціонують добре та у стабільних умовах, які забезпечують функціонування правової держави та дотримання прав людини і захисту нацменшин» [81]. Значні недоліки знайшла Комісія у ситуації з ромською меншиною, у роботі судів та у законодавстві щодо захисту свободи друку. В галузі економічних критеріїв у висновку зазначалося, що у Чеській Республіці, в принципі, існують рамки для дієвої ринкової економіки. Як доказ цьому є те, що

ЧР стала першою серед країн ЦСЄ членом OECD. Однак висновок зазначав і недоліки в цій сфері: «Недостатня приватизація банків, непевна позиція деяких економічних інститутів на фінансовому ринку та ринку капіталу» [81]. При оціненні процесу імплементації законодавства внутрішнього ринку ЄС висновки щодо ЧР в окремих сферах були дуже різними. В основному позитивну оцінку отримала сфера вільного руху товарів, капіталу та людей. Комісія критикувала регіональну політику, а точніше, її фактичну відсутність у Чеській Республіці. Найбільші застереження у висновку стосувалися адміністративної та судової системи ЧР, де Комісія вимагала проведення основної реформи, котра б покращила ефективність цілої системи. У завершенні висновку Комісії зазначалось: «Чеська Республіка має ознаки демократичної держави зі стабільними інститутами, які забезпечують дотримання законів, прав людини та захист нацменшин. Її можна вважати країною з функціонуючою ринковою економікою, яка б мала бути здатною через невеликий проміжок часу впоратися з конкурентними натисками та дією ринкових сил в рамках Союзу. Якщо країна буде продовжувати імплементацію *acquis* (правова система ЄС) у такому ж ритмі, то через деякий час вона зможе втілити їх у повній мірі» [81]. На основі висновку Комісії щодо прийняття заявки на вступ до ЄС країнам-кандидатам першої хвилі розширення було доручено розпочати переговорний процес. Чеський уряд був задоволений тим, що їм вдалося потрапити до групи країн першої хвилі розширення ЄС (так званий варіант 5+1).

13 – 14 грудня 1997 р. в Люксембурзі відбувався саміт Європейської Ради, на якому було прийнято рішення про початок переговорного процесу з шістьма країнами, які були запропоновані Комісією в документі *Agenda 2000* – з так званою першою хвилею розширення. Європейська Рада доручила Європейській Комісії розроблення регулярних звітів про прогрес, досягнутий у підготовці країн-кандидатів до вступу [264]. Чеську Республіку на саміті представляли Президент Вацлав Гавел та вже новий Міністр закордонних справ ЧР Ян Шедіві. На саміті було запропоновано

розпочати переговори з цими країнами вже весною 1998 року у вигляді двосторонніх міжурядових конференцій. В Люксембурзі також було схвалено посилену вступну стратегію, яка складалася з Партнерства заради вступу та вищої фінансової допомоги країнам-кандидатам. Фактично Люксембурзьким самітом та за прошенням до переговорів про вступ був успішно закінчений основний етап інтеграції ЧР до європейських структур.

В 1998 році відбувалися внутрішньополітичні зміни в Чеській Республіці. 2 січня був сформований новий уряд ЧР, який очолив Йозеф Тошовський. 21 січня була прийнята нова урядова програма, в якій йшлося про намір продовжувати інтеграцію ЧР до ЄС. Діяльність нового уряду у сфері європейської інтеграції надалі проводив Міністр закордонних справ та заступник прем'єр-міністра Ян Шедіві. Головними цілями Міністерства стало визначення графіку підготовки та забезпечення успішного функціонування Постійної місії ЧР при ЄС у Брюсселі [306, с. 5].

12 березня 1998 р. в Лондоні відбулася перша Європейська конференція, де Чеську Республіку представляли прем'єр Й. Тошовський та міністр закордонних справ Я. Шедівий. Європейська конференція представляла собою платформу для дискусій найвищих представників країн-членів ЄС та країн-кандидатів.

Правові засади вступних умов з країнами-кандидатами схвалив Європейський Парламент 11 березня в документі під назвою «Партнерство заради вступу». В даному документі були сформульовані короткострокові та довгострокові цілі – пріоритетами були економічні реформи, зміцнення інституційного та адміністративного потенціалу, вдосконалення законодавства в галузі внутрішнього ринку, спільна оцінка пріоритетів економічної політики. В другій частині були детально розписані головні фінансові та технічні засоби, якими ЄС допомагав країнам-кандидатам в процесі підготовки до членства [85].

Процес підготовки вступу до Європейського Союзу був урочисто розпочатий 30 березня в Брюсселі за участі міністрів закордонних справ країн-членів ЄС та країн-кандидатів. Наступного

дня відразу розпочалися міжурядові двосторонні переговори з окремими країнами-кандидатами. Того ж дня, 31 березня 1998 року, Чеська Республіка представила в Брюсселі остаточну версію «Національної програми підготовки Чеської Республіки до членства в Європейському Союзі» [73]. При підготовці Національної програми Чеська Республіка не обмежилася тільки виробленням графіку прийняття «Доробку спільноти», але й намагалася визначити всі інші кроки у процесі гармонізації чеського законодавства із законодавством співтовариства, тобто не тільки подальшу імплементацію узгодженого законодавства, але, й у разі необхідності, його застосування. Національна програма являла собою гнучкий документ, який постійно оновлювався та доповнювався згідно з процесом підготовки ЧР до членства в ЄС і відповідно до рішень уряду, які стосувалися конкретних питань інтеграції. Так згодом були розроблені та прийняті Національні програми ЧР в 1999, 2000 та 2001 роках.

28 квітня в Брюсселі розпочався перший етап переговорів про вступ ЧР до ЄС – так званий «скринінг» (відбір, просіювання), тобто аналітичне порівняння законодавства країн-кандидатів з законодавством країн-членів. Для потреби проведення скринінгу *Acquis communautaire* («Доробок спільноти») було розділено на 31 розділ. Першою аналізувалася тема науки, досліджень, телекомунікаційного та інформаційного суспільства. Головою чеської переговорної команди 14 січня 1998 року був призначений заступник міністра закордонних справ ЧР Павел Телічка. Він неодноразово коментував складний переговорний процес: «Це були переговори безпрецедентні, з точки зору складності у матеріальному і технічному плані та з точки зору політичного значення, що важко зрівняти з будь-чим у нашій минулій історії. Нічого не змінює навіть факт, що в деяких питаннях ЄС нам значно звузив переговорний простір та значною мірою не визначив умови» [283].

Одночасно з початком переговорів Уряд Тошовського посередництвом урядового Комітету з європейської інтеграції почав працювати над підготовкою так званих позиційних документів,

тобто закладати фундамент для ділових переговорів з відповідними органами ЄС [273, с. 56]. Позиційні документи були необхідною умовою для початку реальних переговорів, які почалися фактично тільки у вересні 1998 року. В листопаді розпочалися переговори на рівні міністерств.

У липні 1998 року в Чеській Республіці формується новий уряд, який очолив Мілош Земан. Міністром закордонних справ був назначений Ян Каван. Уряд ЧСДП тримався стратегічної лінії зовнішньої політики держави. В новій програмі уряду робився наголос при необхідності розроблення стратегії вступу до ЄС, посиляючись на минулу Національну програму підготовки ЧР до членства в ЄС. Прем'єр-міністр М. Земан спільно з міністром закордонних справ ЧР Я. Каваном 29 вересня мали зустріч в Брюсселі з головою Комісії ЄС Ж. Сантером, де останній наголосив на необхідності пришвидшити процес розширення.

Процес підготовки країни до вступу в ЄС регулярно контролювався Європейською Комісією, яка щороку видавала Регулярні звіти про прогрес країн-кандидатів у підготовці до членства в ЄС. Перший звіт Комісії, який оцінював досягнення та перспективи країн-кандидатів на їх шляху інтеграції, був виданий 4 листопада 1998 року. У звіті Чеська Республіка оцінювалася дуже критично, передусім у сферах державної служби та судочинства. Загалом при оцінюванні політичних критеріїв Комісія констатувала: «Дві зміни уряду ЧР з часу видання Висновку не призвели до зміни політики країни відносно ЄС. Країна виконує політичні критерії, проте мусить постійно присвячувати увагу реформі судочинства, ефективніше боротися з корупцією та працювати над покращенням ситуації з ромським населенням» [82]. У підсумку звіту вказувалося, що Чеська Республіка зможе взяти на себе зобов'язання пов'язані з членством, якщо країні вдасться пришвидшити процес імплементації *acquis* (правова система ЄС) та зміцнити відповідні адміністративні структури. Уряд позитивно відреагував на даний звіт і почав пришвидшувати процес імплементації законодавства ЄС. Однак зрозуміло, що у зв'язку зі змінами урядів ЧР

та не цілком стабільною політичною атмосферою в країні аж до виборів 1998 року процес прийняття та імплементації європейського законодавства ускладнювався та затримувався. На основі звіту міністерство закордонних справ ЧР підготувало документ під назвою «Заходи щодо Регулярного звіту Європейської комісії». Тут містився графік виконання окремими міністерствами завдань, що були необхідними для ліквідації відставання, про які йшла мова у звіті.

14 січня 1999 р. був створений новий Комітет Сенату ЧР з європейської інтеграції, який очолила сенаторка ГДП Яна Філіпова. В лютому в Сенаті ЧР виступив головний посередник переговорного процесу з ЄС Павел Телічка, який наголосив, що Чеській Республіці загрожує можливе відсунення до другої хвилі прийняття країн-кандидатів, якщо країна не пришвидшить процес впровадження європейського законодавства та реформу державного управління. Подібні побоювання незабаром висловив і міністр закордонних справ Ян Каван, який наголошував на необхідності докласти всіх зусиль, щоб наприкінці року отримати від Європейської Комісії кращу оцінку в її регулярному звіті [153, с. 239-240]. З огляду на запізнення прийняття європейського законодавства, 17 травня відбулося спеціальне засідання уряду ЧР, на якому було схвалено нову актуалізовану версію «Національної програми підготовки ЧР до членства у ЄС». Програма була сформована фактично з середньотермінової економічної стратегії інтеграції, враховуючи попередні результати скринінгу законодавства, і вийшла під назвою *Hospodářská strategie vstupu do Evropské unie* («Економічна стратегія вступу до Європейського Союзу») [66]. У другому звіті Комісії 1999 року було позитивно оцінено прийняття даного урядового документа. Однак, висновок щодо виконання Чеською Республікою Партнерства заради вступу ЄК означила як незадовільний. Головні зусилля, згідно зі звітом ЄК, Чеська Республіка мала докласти до реформування судочинства, пришвидшення процесу реструктуризації і приватизації економіки та процесу прийняття європейського законодавства [81]. Причинами тако-

го розвитку реформ у Чехії Комісія вважала меншість в уряді та повільні парламентські процедури при прийнятті законодавства. Комісія доводила, що опозиційна угода між ГДП та ЧСДП паралізує прийняття політичних рішень, і передусім, на рівні парламенту. Цим самим Комісія дала зрозуміти, що опозиційна угода сповільнює підготовчий процес. На їх думку, більш дієздатним був би уряд, сформований за підтримки парламентської більшості [258, с. 9]. Загалом звіт Комісії за 1999 рік був не набагато кращий, ніж минулорічний. Уряд і опозиція відзначили цей документ цілком об'єктивним, однак, все ж зазначали, що Комісія під час оцінювання вдалася до неточностей і не встигла розглянути всю інформацію, надану урядом до кінця року.

З огляду на необхідність створення ширшої підтримки в парламенті ЧР для пришвидшення процесу прийняття європейського законодавства, дві найсильніші партії – провладна ЧСДП та опозиційна ГДП підписали 26 січня 2000 року Угоду про підготовку Чеської Республіки до вступу в ЄС, так звану «Угоду опозиції». ЧСДП та ГДП домовилися на необхідності пришвидшення гармонізації чеського правового поля для отримання позитивної оцінки Європейською Комісією. Дві сторони домовилися, що будуть проводити двічі на рік зустрічі для консультації урядового списку законодавчих завдань, а також брати до уваги при прийнятті законів дійсний зміст відповідних правових норм ЄС. Сторони також пообіцяли, що не будуть застосовувати правові норми ЄС для проштовхування власних програмних засад, які не пов'язані з європейською політикою [97]. Цей зустрічний крок привітали як Європейська Комісія, так і Європейський Парламент. Угода також увійшла в історію євроінтеграції Чехії як «Патент толерантності». Німецькі джерела називають її «Угодою цільової законодавчої співпраці між депутатами в цілях підготовки до вступу в ЄС» [299]. Також зазначають, що в період Уряду соціал-демократів (з угодою опозиції чи без неї) були реалізовані певні заходи, які Комісія визначала як передумови для вступу в ЄС. До їх числа відносяться давно запланована адміністративна реформа, поправки до кон-

ституції ЧР в рамках прийняття європейського законодавства та приватизація банків і великих державних підприємств [171].

31 травня 2000 р. уряд ЧР ухвалив розширену та актуалізовану версію «Національної програми підготовки ЧР до членства в ЄС 2000». Програма зосереджувалася на проблемах, які були визначені Європейською Комісією як пріоритетні – це пришвидшення прийняття законодавства ЄС та покращення можливостей його застосування, підготовка реформи судочинства та пришвидшення трансформації банківського сектору. Загалом протягом 2000 року головну роль у відносинах ЧР з ЄС відіграло передусім питання щодо АЕС Темелін та вирішення суперечки щодо її функціонування. Питання вирішувалось на засіданні Ради асоціації ЄС-ЧР 20 вересня [237, с. 55]. Рада вказала на необхідність дотримання високих стандартів в галузі ядерної безпеки та зобов'язала Чеську Республіку надавати регулярну інформацію про АЕС Темелін.

8 листопада 2000 р. ЄК опублікувала новий звіт про прогрес країн-кандидатів у підготовці до членства в ЄС. У сфері політичних критеріїв було оцінено передусім ефективну співпрацю між урядом та парламентом, критику дістали недостатня реформа судочинства та ситуація з ромською меншиною. Чеська Республіка не погоджувалася у даному звіті передусім з оцінкою свого економічного розвитку, згідно з розробленим Комісією рейтингу готовності країн до вступу. До першої групи потрапили Кіпр та Мальта як «функціонуючі ринкові економіки», до другої – Угорщина, Польща та Естонія як «ринкові економіки» і в третій групі опинилися ЧР та Словенія як «країни з відносно функціонуючою ринковою економікою» [84].

З 7 по 11 грудня 2000 року у Ніцці відбувався саміт ЄС, на якому вирішувалось питання реформи інститутів організації, необхідної для підготовки та завершення процесу розширення на Схід. За підсумками саміту ЧР мала отримати після вступу до ЄС 11 голосів у Раді ЄС та 20 місць в Європейському Парламенті. Результати саміту означали збереження ролі малих країн в ЄС і не призвели до зміцнення наднаціонального виміру великих держав членів унії [144, с. 216].

18 січня 2001 року уряд ЧР ухвалив новий «План дій по приєднанню», який розроблявся на основі оцінки звіту Комісії попереднього року. План складався передусім із завдань для всіх міністерств, які мали наблизити країну до стандартів ЄС. В лютому уряд звернувся до Комісії з проханням про скасування вимоги щодо відстрочки лібералізації ринку електроенергії до 2005 року, домігся тимчасового застосування більш низької ставки податку на додану вартість та інших невеликих вимог для полегшення. Мотивацією таких дій було намагання зайняти найвигіднішу позицію у порівнянні з іншими країнами в період, коли буде вирішуватись питання про термін вступу. 9 травня уряд ЧР знову прийняв актуалізовану Національну програму підготовки Чеської Республіки до членства в Європейському Союзі на 2001 рік, у якій, передусім, йшлося про пришвидшення імплементації європейського законодавства, політику регіонального розвитку та реформу державного управління і судочинства [76]. На саміті в Гьотеборзі 15–16 червня 2001 року Європейська Рада підтвердила, що процес розширення є безповоротний, і в її інтересах є завершити його у такий термін, щоб нові країни змогли вже взяти участь у виборах до Європейського Парламенту в 2004 році.

Свій четвертий регулярний звіт про готовність країн-кандидатів Комісія опублікувала 13 листопада 2001 р. Оцінка Чеської Республіки у порівнянні з минулими звітами значно покращилася, передусім в економічній сфері, де Чеська Республіка визначалась вже як «функціонуюча ринкова економіка». Комісія також зафіксувала відновлення економічного зростання, який, однак, був пов'язаний зі зростанням інфляції. Виконання політичних критеріїв Комісія теж оцінила позитивно. Проблемним залишалося питання ромської нацменшини [85]. Влада та опозиція дійшли згоди в тому, що звіт 2001 року відносно Чеської Республіки був реалістичнішим ніж попередні. 14–15 грудня відбувався саміт ЄС в Лакені, на якому Європейська Рада вирішила за якими критеріями можна вважати країни готовими до завершення переговорного процесу. Згідно з ними це були: Польща, Угорщина, Словенія,

Чеська Республіка, Словаччина, Естонія, Литва, Латвія, Мальта та Кіпр. Таким чином, було вперше названо всі десять країн, з якими завершувався переговорний процес у 2002 році.

Протягом 2002 року між ЧР та ЄС відбувалося вирішення спірного питання щодо декретів Бенеша. 1 березня в Брюсселі мали зустріч міністр закордонних справ ЧР Ян Каван та комісар Гюнтер Ферхойген. Обидва погодилися, що декрети не були й не будуть предметом переговорів про передумови вступу ЧР до ЄС. Спірне питання фактично було вирішене 17 жовтня, коли Європейська Комісія оприлюднила доповідь, що декрети Бенеша з позиції *acquis* (правова система ЄС) не є перешкодою для вступу Чеської Республіки до ЄС [290, с. 26]. Це підтвердив і Європейський Парламент на своєму засіданні 20 листопада 2002 року. 15–16 березня 2002 року в Барселоні проходив саміт ЄС, на якому вперше взяли участь представники всіх країн-кандидатів [296, с. 60].

В червні 2002 року в Чеській Республіці сформувався новий коаліційний уряд на чолі з Владіміром Шпідлюю, котрий представляв ЧСДП. Міністром закордонних справ було призначено Ціріла Свободу. Своім пріоритетним завданням уряд ставив вступ країни до Європейського Союзу. Прийнята нова урядова програма виходила з урядової комунікаційної стратегії, котра ставила собі за ціль провести широку інформаційну кампанію щодо ЄС, заохотити громадян висловити свою думку на референдумі про вступ Чеської Республіки до ЄС та переконати їх, що це принесе для країни багато переваг [79].

Останній звіт Європейська Комісія оприлюднила 9 жовтня 2002 року. На прохання Ради ЄС Комісія підготувала у своєму регулярному звіті пропозиції, за якими країни-кандидати можуть завершувати переговорний процес в кінці 2002 року. Найкраще серед кандидатів були оцінені Кіпр та Словенія, потім йшли Мальта, Угорщина та Чеська Республіка. У висновку щодо Чеської Республіки зазначалось, що: «Комісія вважає Чеську Республіку здатною взяти на себе зобов'язання членства відповідно до передбачених термінів. У період перед вступом для Чеської Респу-

бліки необхідним є продовжувати підготовку відповідно до зобов'язань, прийнятих країною під час переговорів про вступ» [86].

На засіданні Ради ЄС 18 листопада, де Чеську Республіку представляли прем'єр-міністр Владімір Шпідла та міністр закордонних справ Ціріл Свобода, було прийнято рішення, що прийняття нових країн до ЄС відбудеться 1 травня 2004 року [264]. Саміт у Копенгагені, де були завершені переговори щодо умов приєднання Чеської Республіки до ЄС, відбувся 12–13 грудня 2002 р. На саміті також йшлося про розподіл фінансових засобів серед нових країн-членів та було схвалено дату і місце підписання Договору про приєднання – 16 квітня 2003 року в Афінах.

Зміст Договору про приєднання країн-кандидатів до ЄС ухвалив Комітет постійних представників (COREPER) 5 лютого 2003 року. 9 квітня приєднання десяти нових членів схвалив також і Європейський Парламент. За вступ Чеської Республіки до ЄС голосувало 489 з 565 депутатів, тобто найменше з усіх країн-кандидатів [210]. Такі результати були наслідком позиції євродепутатів до чеського питання відносно АЕС Темелін та декретів Бенеша. 16 квітня 2003 року в Афінах все ж відбулося урочисте підписання договору представниками п'ятнадцяти країн-членів та десяти країн-кандидатів. Зі сторони Чеської Республіки Договір про приєднання ЧР до ЄС підписали Президент Вацлав Клаус, Прем'єр Владімір Шпідла, Міністр закордонних справ Ціріл Свобода та головний посередник переговорного процесу Павел Телічка. Перша частина Договору про приєднання до ЄС є фактично вступом, де підтверджується дійсність договору для всіх сторін. Друга частина під назвою «Акт приєднання» відрізняється для кожної країни, де розписані конкретні умови членства в ЄС. Договір містить також безліч винятків, перехідні періоди і тимчасові обмеження, які були прийняті на саміті в Копенгагені [91].

25 квітня 2003 р. Президент ЧР Вацлав Клаус призначив референдум щодо вступу країни до ЄС на 13 – 14 червня 2003 року. Референдум пройшов успішно – виборці підтвердили вибір вступу країни до ЄС, хоча явка громадян лише трохи перевищила по-

ловину населення – 55,2 %. З них 77,3 % проголосували за вступ і 22,3 % проголосували проти [125]. На основі схвальних результатів референдуму та ратифікації Договору про приєднання президентом, 30 вересня Чеська Республіка передала Італії, країні головуючій на той час в ЄС, ратифікаційні папери до договору.

Європейська Комісія опублікувала 5 листопада 2003 р. звіт моніторингу по десяти країнах-кандидатах. У звіті йшлося передусім про прогрес, досягнутий країнами до кінця вересня 2003 року в імplementації потрібних реформ та виконання обов'язків. Головними проблемними питаннями, над якими потрібно працювати, Комісія назвала неприйнятий закон про взаємне визнання професійної кваліфікації, транспортні шляхи та законодавство у сфері виконання стандартів ЄС на підприємствах обробки продуктів харчування [100].

Першим важливим рішенням Уряду ЧР на початку 2004 року було призначення на пост Комісара колишнього посередника між ЧР і ЄС П. Телічки. В квітні чеський комісар взяв участь у представленні нової тимчасової Комісії в Європейському Парламенті і 1 травня 2004 року заступив на свій пост.

Урочиста церемонія вступу Чеської Республіки разом з десятима країнами так званої п'ятої хвилі до Європейського Союзу відбулася 1 травня 2004 року. Розширення Європейського Союзу у 2004 році було найбільшим розширенням Європейського Союзу, з огляду на величину території, кількість країн і населення. Вацлав Клаус в переддень офіційного приєднання Чеської Республіки до Європейської спільноти виступив перед чеськими громадянами з промовою: «Це не є для нас чимось несподіваним. Вступ готувався протягом тривалого часу і мав багато етапів, що супроводжувалися постійними та регулярними реформами. Вже в листопаді 1989 року, сотні тисяч з нас – майже підсвідомо і, отже, абсолютно спонтанно – висловили гасло «повернення до Європи», яке стало одним з найважливіших символів нашого майбутнього розвитку. Як буває в житті людини, так і в людському суспільстві взагалі, сьогодні в день ми отримуємо щось, але в той же час ми

щось і втрачаємо. Сьогодні ми не вступаємо до Європи, тому що ми давно вже в ній є і були завжди, навіть за часів нашого найбільшого рабства. Сьогодні ми входимо до Європейського Союзу і наше завдання тому ще більш прозаїчніше: вміти орієнтуватися і пересуватися в структурах Брюсселя та в утвореній ними складній багатонаціональній спільноті, що не має нічого спільного з поезією. Ми не повинні загубитися там. Ми повинні забезпечити, щоб не дійшло до розмиття нашої ідентичності і втрати фундаментальних атрибутів держави, яких всі – я твердо вірю – цінують і поважають» [118].

Вступ Чеської Республіки до Європейського Союзу був результатом успішного завершення переговорного процесу, в ході яких були обговорені умови і подальші перспективи членства. 18 червня 2004 р. прем'єр-міністр ЧР В. Шпідла та міністр закордонних справ ЧР Ц. Свобода взяли участь у переговорах Європейського Союзу в Брюсселі, на яких було прийнято Проект Європейської Конституції. Обидва представники ЧР назвали прийняття Проекту величезним успіхом для ЄС та Чеської Республіки. Проте натхненний погляд влади не розділяла опозиція. ГДП не погоджувалася з тим, що питання про справи такого фундаментального значення коаліційний уряд не узгоджував з іншими партіями і що прийняття Конституції має вирішуватись на референдумі [255, с. 49].

11–12 липня 2004 року в Чеській Республіці проходили вибори до Європейського Парламенту. На виборах перемогу здобула ГДП, яка дістала 30 % голосів. Однозначна перемога ГДП і, відповідно, яскрава поразка провладних партій, призвела до послаблення уряду В. Шпідли. Після втрати підтримки всередині ЧСДП і в коаліції прем'єр подав у відставку 30 червня 2004 р. Однак внутрішньополітичні зміни не завадили зовнішньополітичному курсові держави і всі наступні уряди діяли в рамках Концепції закордонної політики Чеської Республіки на 2003 – 2007 роки.

Таким чином, в середині 2004 року успішно завершився багаторічний процес інтеграції Чеської Республіки до Європейського

Союзу. В різні періоди цей процес відзначався різною інтенсивністю та специфікою проведення. Однак можна з впевненістю зазначити, що вступ до ЄС однозначно не був заслугою якоїсь однієї політичної сили. Приєднання Чеської Республіки до ЄС означало реалізацію європейської зовнішньополітичної стратегії та завершення процесу входження країни в демократичну європейську спільноту. Проте із завершенням даного етапу входження, який тривав близько десяти років, відразу розпочався новий і не менш складний етап виконання взятих на себе зобов'язань членства в Європейському Союзі. Підбиваючи підсумки чеської політики євроінтеграції протягом 1993 – 2004 років, можна зробити декілька ключових висновків:

1. Чеська Республіка цілеспрямовано і без великих втрат та зусиль здолала підготовку до членства в ЄС і підтвердила на референдумі бажання стати повноправним членом ЄС. В рамках інститутів ЄС країна діє конструктивно і належить до групи країн, з якими можна вести стабільну і довготривалу співпрацю.
2. Чеська Республіка вела переговорний процес щодо членства в ЄС в рамках своїх зовнішньополітичних пріоритетів. При цьому досить важко було одночасно перенести таку динаміку на внутрішньополітичний розвиток країни. В кінцевому результаті Чехії вдалося уникнути такого розвитку, коли внутрішньополітичні рішення суперечать зовнішньополітичним цілям та зобов'язанням щодо ЄС.
3. Ідеологічні розходження урядової політики щодо євроінтеграції ніколи серйозно не загрожували реальній підготовці країни до вступу в ЄС. Хоча Чеська Республіка і надалі сприймається як країна з великим потенціалом невизначеності та непевності з огляду на велику кількість антиєвропейських сил на її політичній сцені.
4. Політика уряду Чеської Республіки забезпечила відносно спокійний перебіг підготовки до членства в ЄС. Проте й надалі найбільшим викликом для чеської інтеграційної

політики залишалася проблема низького рівня координації між окремими міністерствами та потреба стабілізації державної служби.

Членство в Європейському Союзі має для Чеської Республіки три виміри: економічний, політичний та моральний. В економічному вимірі воно проявляється передусім посиленням економічного зростання, поступовим покращенням життєвого рівня та приєднанням до процвітаючих європейських країн. З політичної точки зору членство в ЄС представляє можливість значно покращити становище Чеської Республіки в міжнародній політиці та зайняти гідне місце на міжнародній арені. Моральний вимір членства наповнений метою відновлення чеської належності до розвинених країн Західної Європи. Беручи участь у механізмі колективного прийняття рішень на базі демократичних інститутів та передаючи частину своїх повноважень органам Європейського Союзу для досягнення спільної мети, Чеська Республіка відстоює таким чином власні державні інтереси, національну та культурну самобутність. Чеський уряд розглядає процес європейської інтеграції бажаним і вигідним для усіх сторін: не лише для Чеської Республіки, але й для інших країн-членів ЄС. Європейську інтеграцію сприймають у країні як явище, що сприятиме зміцненню матеріальних і духовних цінностей.

Сучасна міжнародна політика відбувається шляхом взаємодії між суб'єктами міжнародних відносин – суверенних держав, об'єднань держав з різним ступенем інтеграції в міжнародних організаціях та інституціях. Роль міжнародних організацій значно зросла після закінчення Холодної війни. Це є наслідком інтенсифікації глобалізаційних процесів, лібералізації світової економіки, зростання взаємозалежності держав та швидкого розвитку науки і техніки. Відповідно збільшуються рівень і кількість проблем, рішення яких не є у компетенції окремих держав. Ряд міжнародних організацій у період після Холодної війни успішно адаптувалися у новому міжнародному просторі та розширили поле своєї діяльності. Досліджуючи зовнішню політику Чеської Республіки, можна

зазначити, що країна завжди орієнтувалася на ті чинники та сили, які підтримують мир, стабільність, порядок, передбачуваність, далекоглядність та безперервність. Багатостороння співпраця та членство в міжнародних організаціях чи об'єднаннях є для Чеської Республіки інструментом для вирівнювання відносної силової та економічної асиметрії у відносинах з великими державами. Політика європейської та євроатлантичної інтеграції Чеської Республіки стала головним рушієм трансформації політичної системи країни і мала вирішальний вплив на формування її зовнішньополітичної стратегії. Загалом, зовнішньополітичну кампанію можна вважати успішною, а в деяких моментах вона навіть перевершила сподівання та вийшла за рамки планованих моделей її проведення. На початку визначення своїх зовнішньополітичних орієнтирів Чеська Республіка розглядала НАТО в основному як політичний, а ЄС – як економічний вимір інтеграції до демократичного Заходу. Проте, вже в процесі реалізації зовнішньополітичної стратегії, Чеська Республіка зазнала кардинальних змін у всій державній політиці. Членство в НАТО внесло зміни до галузі безпеки, оборони та зовнішньої політики. Підготовка до членства в ЄС розпочала безперервний процес перетворення всіх сфер державної політики Чеської Республіки.

РОЗДІЛ IV.

ПРІОРИТЕТИ ДВОСТОРОННІХ ВІДНОСИН ЧЕСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ ЗІ СЛОВАЧЧИНОЮ ТА УКРАЇНОЮ

4.1. Формування та розвиток чесько-словацьких міждержавних відносин

Розпад Чехословаччини негативно вплинув у перші роки на розвиток регіональної співпраці та політики сусідства, що, відповідно, ускладнило вихідні умови для утвердження Чеської Республіки як надійного партнера в білатеральних та мультилатеральних відносинах. Проте мирне, послідовне розходження чехів і словаків та розвиток кооперативних відносин між ними згодом подолали головні негативні аспекти розпаду Чехословаччини.

Одне з основних завдань та пріоритетів закордонної політики Чеської Республіки було задекларовано в Концепції закордонних справ 1993 року: «Домагатися врівноважених, безконфліктних та партнерських стосунків із сусідніми державами Німеччиною, Польщею, Австрією а також з Угорщиною; особливу увагу при цьому надавати зв'язкам із Словацькою Республікою, створювати умови для їх стабільності та коректності, втілювати в життя норми, прийняті у міжнародних відносинах» [68, с. 95]. Згідно з концепцією зовнішньої політики Чеської Республіки здійснювалася у вигляді білатеральних та мультилатеральних зв'язків, адже відносини із сусідніми країнами належать до першочергових життєвих інтересів кожної держави. Щодо Чеської Республіки, на той час як

нової держави, то це положення стосувалося її вдвічі. Чеська Республіка була зобов'язана шукати елементи спільних інтересів і уникати рішень, котрі могли б поставити під сумнів її бажання залучення до європейської спільноти. Чеська закордонна політика була добре навчена міжвоєнним періодом, коли зв'язки з цими країнами були у край поганому стані, і через те намагалася розвивати їх на основі партнерства та дружби.

Особливу увагу Чеська Республіка приділяла відносинам зі своїм найближчим сусідом – новоутвореною Словацькою Республікою. Хороші білатеральні взаємовідносини беззаперечно сприяли зростанню довіри до Чехії. Кожне важливе оперативне рішення у закордонній політиці, котре торкалося Словацької Республіки, розглядалося з точки зору довготермінових надбань та втрат. Основна увага була зосереджена на співпрацю зі Словацькою у тих сферах, де вона була вигідною для громадян обох країн і не суперечила інтересам Чехії. Двосторонній намір зберігати високий рівень відносин був кодифікований Угодою між Чеською Республікою та Словацькою Республікою про добросусідство, дружбу та співпрацю від 23 листопада 1993 року [90]. Як зазначав тодішній Міністр закордонних справ Чеської Республіки Йозеф Зеленец: «Треба рахуватися з тим, що особливості взаємовідносин між ЧР та СР впливають зі спільного життя у федерації та характеризуються спорідненою культурою, густою мережею особистих й родинних зв'язків, спільним економічним простором. Такі фактори хоча і можуть бути вигідними для інтенсивності майбутніх відносин, проте можуть також ускладнити процес здійснення норм, прийнятих у міжнародних відносинах. Зменшення взаємної торгівлі, що очікується, може погано вплинути на економіки обох країн, тому треба це явище мінімізувати, тобто спробувати розкласти його наслідки по часово і тим самим виграти простір для потрібної адаптації» [68, с. 97-98]. З точки зору швидкоплинності часу необхідно було рахуватися з такою дивергенцією в обох республіках, що впливала з реального положення та оцінки ситуації.

Важливим питанням постфедеральних чесько-словацьких взаємин була проблема побудови спільного функціонального кордону. У Концепції закордонної політики Чеської Республіки зазначалось: «Чеська Республіка наражається на небезпеку в економічному плані та у плані нелегальної, неконтрольованої міграції через її територію у напрямку до ФРН. При відсутності чехословацького державного кордону, у зв'язку із прийняттям у Німеччині закону про біженців, Чеській Республіці загрожує повернення осіб, що раніше просили там притулку і не отримали його. Неупорядковані східні кордони можуть також негативно відзначитися при вирішенні західноєвропейськими державами питань щодо правонаступництва Чеською Республікою безвізових угод ЧСФР. Кордон є важливим також з міркувань боротьби з організованою злочинністю, тероризмом, контрабандою наркотиків, зброї тощо» [68, с.98]. Метою Чеської Республіки було досягнути європейського стандарту міграційної політики та безпеки. У відносинах зі Словаччиною треба було домовитися про режим на спільному кордоні, який би, з одного боку, залишив високу перепускную здатність для чеських та словацьких громадян, але з іншого боку – обмежив переселення громадян третіх країн до Чеської Республіки.

Найбільшою проблемою, яка обтяжувала розвиток постфедеральних відносин зі Словацькою Республікою, була проблема майнового та фінансового порядку. Чеський міністр закордонних справ після переговорів зі словацькою стороною наголосив: «На основі переговорного процесу останніх тижнів, а особливо позиції, яку обрала словацька сторона, ми дійшли висновку, що теперішнє словацьке політичне представництво не має наміру підписувати справедливу угоду. Постійні зміни у складі словацької делегації гальмують переговорний процес. Наступні переговори скоріш за все не приведуть до мети, а тільки будуть поглиблювати атмосферу напруженості. В інтересах майбутніх добросусідських відносин ми повинні були б ці переговори перервати. Повернутися до цієї проблеми Чеська Республіка могла б за кілька років,

коли вже, я твердо вірю, у Словаччині буде більше політичної волі до прийняття угоди» [237, с. 67].

Після розпаду федерації для означення чесько-словацьких взаємин, у зв'язку з бажаним характером їх майбутнього розвитку, на дипломатичному рівні двох вже суверенних держав найчастіше вживалося визначення «надстандартний». Проте першому чеському уряду (липень 1992 р. – липень 1996 р.) у ряді аспектів, зокрема на початковій фазі, не вдавалося достатньо наповнити зміст поняття «надстандартний». Перший уряд Вацлава Клауса передусім орієнтувався на питання, пов'язані зі швидкою інтеграцією країни до європейських та євроатлантичних структур. Через це уряд часто не мав достатньо потужності, а інколи й політичної волі, щоб задекларований інтерес пріоритетного розвитку сусідських відносин реалізувати у щоденній практиці. Внаслідок цього протягом тривалого часу залишалися відкритими питання щодо поділу спільного майна та ряд інших питань щодо покращення умов життя громадян двох республік, що постраждали внаслідок розпаду ЧСФР [237, с. 66].

В уряді новоствореної Чеської Республіки вирішальне слово мала Громадянсько-демократична партія та група економістів, які вітали розділення республіки з таких міркувань, що без «словацького тягаря» Чехія швидше приєднається до розвиненішої частини Європи. Зовнішньополітичним питанням уряд присвячував мінімум уваги. З огляду на те, що представники ГДП були лібералами, вони вважали, що як ринок керує світовою економікою, так буде і у сфері міжнародної політики. Дуже яскраво таку позицію представив сам голова уряду Вацлав Клаус у січні 1993 року: «Вишеградська група є витвором Заходу і Праги не стосується» [4, арк. 9].

В економічній сфері перший чеський уряд проводив прагматичну лінію, яка полягала у послідовному виконанні умов договору про митну унію. При цьому одночасно уряд працював над тим, щоб якнайшвидше скасувати валютну унію зі Словацькою Республікою від 1992 року [4, арк. 10]. Головним питанням початкової

стадії чесько-словацьких відносин були спроби щодо вирішення поділу майна колишньої федерації та завершення побудови інституційних елементів суверенних держав. Прем'єр-міністр ЧР скористався внутрішньополітичною ситуацією у Словаччині та падінням рівня довіри уряду Володимира Мечіара для фактичного замороження міжурядових контактів на початку 1994 року. Перший офіційний візит міністра закордонних справ ЧР Йозефа Зеленеца до Братислави відбувся аж через три роки.

Між Чеською Республікою та Словацькою Республікою тривали суперечки з приводу державного кордону, які вдалося призупинити підписанням Договору про визначення державних кордонів у січні 1996 року між міністрами внутрішніх справ обох республік. Міністр внутрішніх справ ЧР Ян Румл та очолюване ним міністерство тиснули на словацьку сторону відразу після поділу федерації, щоб та погодилася на спільній обороні кордону між двома республіками [286, с. 200]. Договір вступив у дію 25 липня 1997 р. і з цього моменту анулював Угоду між Чеською Республікою та Словацькою Республікою від 29 жовтня 1992 р. про генеральне визначення спільних державних кордонів.

Відносини зі Словацькою Республікою формувалися також крізь призму центральноєвропейської співпраці. Чеська закордонна політика була спрямована на продовження багатостороннього співробітництва у цьому регіоні в тих конкретних сферах, де існували очевидні інтереси або регіональні проблеми, що потребували спільного рішення. «Щоб співпраця у рамках Вишеградської групи мала сенс, це угруповання повинно вміти стати обличчям до конкретних, практичних проблем нашого регіону – до ліквідації бар'єрів у взаємоторгівлі, до проблеми міграції і т.д. У майбутньому не повинно дійти до того, щоб одна країна цієї групи завела односторонні обмеження щодо інших» [10, арк. 2], – зазначав Вацлав Клаус.

Різноманітні підходи до процесу трансформації з боку політичних еліт Чехії та Словаччини спричинили подальше збільшення та поглиблення відмінностей у внутрішньополітичному та

зовнішньополітичному напрямках обох республік. Це проявилось передусім у поступовому охолодженні чесько-словацьких відносин на міжурядовому рівні [191, с. 72].

На чеську зовнішню політику та характер чесько-словацьких взаємин у першому десятилітті після виникнення самостійних держав найбільше впливали внутрішньополітичні відносини в обох республіках. Із зовнішньополітичних факторів найбільший вплив мав стан інтеграційних процесів – європейського та євроатлантичного. З огляду на це, ми пропонуємо розділити розвиток чесько-словацьких відносин на дві фази: постфедеральну фазу та фазу інтенсивної кооперації. Межею між ними став 1998 рік, у якому відбулися парламентські вибори. До влади в обох країнах прийшли політичні сили, представники яких займали відмінні позиції від політиків, які ще брали безпосередню участь у розділенні федерації. З приходом до влади 4 липня 1996 року Уряду Мілоша Земана, характер відносин зі Словацькою Республікою кардинально не змінився. Це був період апатії та взаємного ігнорування, який яскраво ілюструвала програмна заява уряду від 23 липня 1996 р., де білатеральні відносини зі Словаччиною були віднесені лише до категорії «відносин з іншими сусідами». В заяві йшлося: «Уряд вважає своїм пріоритетним завданням утримання і подальший розвиток добрих та партнерських відносин, зокрема з нашими сусідами, як і зі всіма демократичними народами і країнами» [77]. Акцент у програмі уряду був поставлений на економічній співпраці у регіоні: «Велика увага буде надаватися взаємній вигідній економічній співпраці у рамках СЕФТА» [77].

Представники ЧР та СР, з огляду на внутрішньополітичні проблеми в своїх країнах, не мали достатньо політичної волі, щоб нарешті вирішити проблеми з розподілом майна, які тягнулися протягом п'яти років. Хоча охолодження відносин на урядовому рівні впливало на роботу між міністерствами та відомствами обох країн, все ж протягом 1996 – 1997 рр. було підписано 11 міждержавних білатеральних угод, розробка яких проходила

майже при кожній зустрічі на рівні експертів та відповідних міністерств. Загалом відбулося 14 переговорів на рівні міністрів обох країн [96].

Двосторонні зустрічі на рівні прем'єр-міністрів не відбувалися протягом чотирьох з половиною років. Планований візит Владіміра Мечіара до Праги в квітні 1997 року був відкликаний словацькою стороною. Чеська сторона була готова до двосторонньої зустрічі прем'єрів з нагоди проведення саміту країн СЕФТА 12 – 13 вересня 1997 р. Однак словацька сторона зазначила, що надає перевагу окремим двостороннім зустрічам. Дві сторони домовилися тоді про візит В. Клауса до Словаччини на 10 – 11 жовтня 1997 р. [276, с. 56].

Протягом візиту В. Клауса до словацьких Пештян два прем'єри обговорювали внутрішньополітичний та економічний розвиток країн, міжнародні відносини та питання спільного майна. Відкрите питання щодо поділу федерального майна було причиною відкладення візиту на довгий час. Під час зустрічі була укладена Угода про взаємний обмін банківських акцій між чеським Комерційним банком та словацьким Банком загального кредитування, яка була зумовлена поверненням словацького золота [276, с. 57].

Чеська Республіка пильно слідкувала за внутрішньополітичним розвитком Словаччини та переймалася її інтеграційною політикою. Інтеграційне фіаско Словаччини викликало сильне розчарування чеської сторони та ще більш заглибило проблемність двосторонніх відносин. Це також засвідчило, що в трансформаційних процесах та на шляху асоціації з демократичними країнами центральноєвропейські держави зробили один крок назад. Підтримки надстандартних чи ексклюзивних чесько-словацьких відносин у постфедеральну фазу їх розвитку домагався президент Вацлав Гавел, який знайшов підтримку своїм ініціативам у словацького президента Міхала Ковача [277, с. 68].

Чеська закордонна політика у напрямку відносин зі Словаччиною протягом 1996 – 1997 рр., тобто в період уряду В. Клауса, визначалася, передусім, сконцентрованістю на економічній

співпраці, митній унії та діяльності СЕФТА. Відносини зі Словаччиною не розглядалися як пріоритетні, свідченням чого є фактична відсутність у програмних документах ЧР стратегії та перспективи розвитку відносин зі Словаччиною. Така політика була наслідком переконань В. Клауса у винятковості та привілейованості Чеської Республіки поміж іншими посткомуністичними країнами та переконань, що співпраця зі Словаччиною чи з іншими країнами Вишеградського об'єднання буде гальмувати Чеську Республіку на її шляху до НАТО та ЄС.

Значний особистісний вплив на чесько-словацькі відносини постфедерального періоду мав Владімір Мечіар. Контакти на найвищому двосторонньому рівні були мінімальними, про що свідчив лише один візит Вацлава Клауса до Словаччини. Після відставки другого Уряду В. Клауса 30 жовтня 1997 р. та створення тимчасового Уряду Й. Тошовського, можна говорити про короткий період повернення до забезпечення основ Угоди між Чеською Республікою та Словацькою Республікою про добросусідство, дружбу та співпрацю. Через те, що ця угода вступила в дію з 1 липня 1993 р. підписанням Протоколу про обмін ратифікаційних документів, деякі її положення почали виконуватися аж через п'ять років. Однак піврічна діяльність тимчасового Уряду була занадто короткою для того, щоб радикально змінити чесько-словацькі відносини на урядовому рівні. Владімір Мечіар дипломатично ігнорував Уряд Йозефа Тошовського, позаяк, на його думку, тодішній чеський уряд був нелегітимним. Словацький прем'єр висловив бажання вести переговори з новим чеським урядом, який вже мав бути сформований після парламентських виборів. Чеські ж демократичні парламентські партії у відповідь вимагали зміну уряду у Словаччині. Уряд Й. Тошовського задекларував інтерес у добрих відносинах зі Словаччиною та у збереженні митного союзу, але час його діяльності був обмеженим. Також несприятливим фактором було небажання словацької сторони, а саме уряду Мечіара, контактувати з тимчасовим урядом. За цей період була укладена всього одна двостороння угода.

Фаза інтенсивної чесько-словацької співпраці розпочинається після приходу до влади М. Земана (22 липня 1998 – 12 липня 2002). Політична констеляція, яка утворилася після парламентських виборів в ЧР та СР 1998 року, полегшила подолання стану відчуження та сприяла інтенсивності діалогу між політичними представниками обох країн [273, с. 56]. Політики, які не несли пряму відповідальність за розподіл федерації, набагато легше знаходили спільне вирішення проблем, ніж їх попередники. Закордонна політика уряду Земана багато в чому зверталася до ліберально-ідеалістичного мислення дисидентських кіл – на розвиток дружніх відносин із сусідами.

Щодо періоду відновлення інтенсивної чесько-словацької співпраці, то тут необхідно зазначити, що передумовою його були, насамперед, внутрішньополітичні зміни у Словаччині. З 1998 року у Словаччині відбувається важливий поворот у свідомості громадян та, відповідно, у політичному середовищі. На наступних виборах до парламенту словацькі виборці чітко дали зрозуміти, що вони бажають змін та справжнього «повернення до Європи». Зміна внутрішньополітичного режиму означала і зміну пріоритетів словацької закордонної політики.

Уряд ЧР вважав, що інтеграція Словаччини до ЄС та її швидке приєднання до НАТО є серед стратегічних інтересів країни. Втілення такого напрямку діяльності уможливлювала близькість зовнішньополітичних поглядів кабінетів міністрів обох країн. Все це створювало надзвичайно сприятливі передумови для відновлення активності на платформі Вишеградської четвірки [277, с. 68]. Зміну дипломатичних відносин між двома країнами засвідчило формулювання програмної заяви нового уряду ЧР: «Уряд надає велике значення добрим відносинам зі всіма сусідніми країнами. Уряд зосереджується на розвитку «надстандартних» відносин зі Словаччиною, з якою нас поєднують спільна історія, спільні інтереси та економічні взаємозв'язки» [78]. Позитивні зрушення у напрямку відносин зі Словаччиною засвідчила також нова Концепція закордонної політики Чеської Республіки від 1999 року:

«Чеська Республіка надає особливого значення усесторонньому розвитку відносин зі Словаччиною і намагається досягнути над-стандартного рівня» [69]. У Концепції також зазначалося, що Чеська Республіка активно підтримуватиме намагання Словаччини якнайшвидше приєднатися до європейських та євроатлантичних структур. Особлива увага приділялася Вишеградській співпраці. У документі зазначалося: «Уряд хоче розвивати всебічну співпрацю у сфері спільних інтересів та допомагати створенню інститутів для ширшої громадської та культурної співпраці. Уряд рекомендує, щоб контакти між країнами Вишеградської четвірки розвивалися на всіх рівнях державної служби та самоврядування» [67].

Мотивуючим елементом нової фази розвитку Вишеградської співпраці був, передусім, життєвий інтерес всіх країн-членів у збереженні стратегічної компактності регіону. Чеська Республіка з історичних, культурних, економічних та інших причин доклала зусилля, щоб до країн, які вже інтегрувалися до європейських та євроатлантичних структур, повноцінно приєдналася і Словаччина. Чеські дипломати були ініціаторами прийняття Будапештської декларації, яку підписали прем'єри Чеської Республіки, Угорщини та Польщі 21 жовтня 1998 р. Ця декларація засвідчувала, що пріоритетом оновленої співпраці у рамках Вишеграду були передусім питання, пов'язані з інтеграцією країн до НАТО та ЄС. Таким чином країни, які підписали дану декларацію, задекларували свою підтримку Словаччини на її шляху повернення на інтеграційну траєкторію. Таку позицію засвідчує текст Будапештської декларації: «Словаччина є інтегральною частиною Вишеградської ідеї. Демократична Словаччина має своє місце між країнами, яких об'єднує ідея Вишеграду. Маємо надію, що після нещодавніх виборів почнеться новий етап демократичного розвитку, який допоможе Словацькій Республіці повною мірою взяти участь як в європейському інтеграційному процесі, так і в оновленій Вишеградській співпраці» [60, с. 15].

Завершенням етапу невирішених проблем з минулого у чесько-словацьких відносинах стала історична подія – перший візит

чеської урядової делегації до Словаччини 28 листопада 1998 року. Найвизначнішим результатом переговорів стала обіцянка, що уряди ЧР та СР до кінця року закриють проблему майнового поділу. Чеський прем'єр Мілош Земан втілює цей задум під час візиту до Братислави 24 листопада 1999 р., де підписав з прем'єром Словаччини М. Дзуріндою протокол про передачу та прийняття залишкових частин золота та Договір між ЧР та СР про спільні дії під час поділу майна ЧСФР [91]. Довготривалі переговори про завершення делімітації майна колишньої федерації закінчилися 22 травня 2000 року, коли обидва прем'єри у Празі обмінялися ратифікаційними документами. Угода, укладання якої відбулося завдяки зусиллям чеської сторони, матеріалізувала позитивні зміни в чесько-словацьких відносинах в ширшому контексті. У звіті Міністерства закордонних справ ЧР за 1998 – 1999 роки зазначалося: «Чесько-словацькі відносини досягнули надстандартного рівня. Побудова нових якісних взаємних відносин була досягнута укладенням Договору між ЧР та СР про спільні дії під час поділу майна ЧСФР. Договір ліквідував останній серйозний історичний тягар з минулого і заклав основу розвитку майбутніх відносин» [96].

Якщо розглянути перебіг чесько-словацьких відносин крізь призму словацької сторони, то тут варто виділити період Уряду Мікулаша Дзурінди (1998 – 2002), який відзначився позитивною та продуктивною діяльністю у рамках двосторонніх відносин з Чеською Республікою. Загалом протягом цих років між ЧР та СР було підписано п'ятдесят п'ять міждержавних угод, виконання яких відповідно формувало рівень чесько-словацьких взаємин. Відбулося десять взаємних зустрічей прем'єрів на найвищому рівні (чотири рази М. Земан відвідав Словаччину та шість разів М. Дзурінда відвідав Чеську Республіку) [99]. Однозначно, можемо стверджувати, що при уряді Мікулаша Дзурінди чесько-словацькі відносини набрали позитивного змісту.

Велику дипломатичну підтримку Чеська Республіка надавала Словаччині у її підготовці до вступу в НАТО. У рамках підготовки саміту НАТО у Празі 2002 року Чеську Республіку відвідав Гене-

ральний секретар НАТО лорд Робертсон. Під час візиту обговорювалося питання подальшого розширення НАТО на Схід. Чеська сторона наполягала, що між країнами наступного етапу розширення має бути обов'язково Словаччина [99]. До дипломатичної підтримки Словаччини безпосередньо долучився Президент ЧР Вацлав Гавел під час наради десяти європейських країн-кандидатів на вступ до НАТО, що проходила 11 – 12 травня 2001 р. у Братиславі. Вацлав Гавел виступив з промовою щодо питання безпеки в Європі і зазначив, що Чеська Республіка готова зробити все, що в її силах, аби НАТО включило до свого складу Словаччину, Словенію та країни Балтії [100]. Міжнародна спільнота прислухалася до чеських політиків та дипломатів, оскільки вважала їх добрим знавцями словацького політичного розвитку. Наприклад, згаданий вище виступ Гавела, де він фактично першим запропонував включити Словаччину до групи країн-кандидатів другої хвилі розширення, взяли до уваги й інші члени Альянсу.

Зміни у чесько-словацьких відносинах протягом 1998 – 2002 років можна однозначно назвати революційними. Після падіння режиму Мечіара та зникнення негативного відлуння щодо поділу Чехословаччини у питаннях, які раніше ускладнювали відносини між двома державами, почали знаходитися компроміси. А саме: було прийнято законодавство, яке уможливило подвійне громадянство, чеські вищі школи відкрилися для тисяч словацьких студентів, завершився вже згадуваний поділ федерального майна, вирішилося питання взаємного страхування здоров'я, розпочалася тісна співпраця у військовій сфері.

У 2003 році проводився інтенсивний політичний діалог між двома республіками щодо розвитку їх майбутніх відносин після вступу до ЄС. Недалеке майбутнє членство двох країн у ЄС та Словаччини в НАТО спричинило поглиблення співпраці двох країн у сфері економічної, військової та безпекової регіональної політики. Був розпочатий інтенсивний діалог щодо проблеми міграції ромів зі Словаччини до Чехії, для чого була створена експертна комісія заступників голів урядів двох країн. Важливою диплома-

тичною подією для обох країн став офіційний візит Вацлава Гавела до Словаччини, протягом якого було підписано сім міждержавних двосторонніх угод [100].

Політика четвертого уряду ЧР щодо Словаччини заперечувала намагання досягнути короткотривалих успіхів методом сольної гри без тісної співпраці з сусідами. Егоцентризм перших урядів ЧР не відповідав справжнім національним інтересам Чехії і спричинив багато помилок у розвитку двосторонніх відносин.

Прийняття Словаччини до НАТО 2 квітня 2004 року та спільний вступ разом з Чеською Республікою до ЄС у травні 2004 року стали достатніми доказами того, що політика взаємної підтримки при виконанні інтеграційних вимог є важливою складовою стабільності і безпеки Центральноєвропейського регіону. Зі вступом Чеської Республіки та Словацької Республіки до Європейського Союзу попередні «надстандартні» відносини двох країн набули нового виміру. Членство в цих організаціях відкрило простір не лише для поглиблення співпраці у сфері економічної, військової та безпекової регіональної політики, але й для розвитку цілком нових областей. Конкретним виявленням інтересу обох країн до взаємної інтенсивної співпраці стало підписання Меморандуму Уряду ЧР та Уряду СР 20 травня 2004 р., в якому прем'єри обох країн висловили свою готовність зберегти високий рівень чесько-словацьких відносин і на майбутнє [101].

Одним із найбільш стабільних видів чесько-словацького співробітництва періоду 1990-х – початку 2000-х років стала інтенсивна взаємодія територіальних громад і влади на регіональному рівні, передусім транскордонна співпраця. Позитивну роль у становленні сучасної цивілізованої системи транскордонних відносин між ЧР і СР зіграли мирний конституційний характер ліквідації спільної федеративної державності і попереднє погоджене вирішення всіх складних питань «розлучення», включаючи делімітацію і демаркацію чесько-словацького державного кордону [128, с. 97-98].

Підбиваючи підсумки на сьогодні ще відносно короткої історії чесько-словацьких відносин як двох суверенних держав,

можемо зазначити наступне. Рівень та якість двосторонніх відносин у більшості залежали від внутрішньополітичного розвитку в обох країнах. Це спричинено, з одного боку, спільним історичним корінням та наслідком довгого співжиття двох республік у складі федерації, а з другого боку – недостатньо глибоким утвердженням демократичних традицій політичної еліти та відносно низьким рівнем розвитку свідомості їх громадян. Для розвитку відносин між двома країнами завжди мало значення, яка сила знаходилася при владі у Празі, а ще більше – яка в Братиславі. Новий етап інтенсивного розвитку чесько-словацьких двосторонніх відносин дав поштовх до тіснішої співпраці двох країн на шляху їх стратегічної мети – входження до європейських та євроатлантичних структур. Чехія та Словаччина по-різному проходили процес трансформації, однак незмінними залишались їх стратегічні пріоритети. Власне бачення спільної мети – повернення та залучення до західних демократичних цінностей – і стало наріжним каменем зовнішньої політики обох республік в перше десятиліття становлення їх двосторонніх відносин.

4.2. Становлення та розвиток українсько-чеського міждержавного співробітництва

Посткомуністичний світ на зламі епох здригався від глибокої політичної, етнічної та економічної кризи. З огляду на це, багато держав Центральної та Східної Європи, зокрема Україна та Росія, відігравали у європейських політичних та економічних процесах важливу роль. Однак, водночас, ці країни несли з собою непередбачувані зміни. Чеська влада розуміла, що не можна ігнорувати ризики, пов'язані з кризовим розвитком на території колишнього Радянського Союзу. Чеські політики усвідомлювали важливість значення відносин із Російською Федерацією та Україною. Фактично чехословацька дипломатія розглядала свої відносини з Україною, навіть вже й незалежною, крізь призму колишнього Радянського Союзу. Новий рівень українсько-чеських самодостатніх

відносин почався вже з 1993 року, коли Чеська Республіка вийшла на міжнародну арену як суверенна держава і почала будувати нову концепцію своєї зовнішньої політики.

Політичними факторами, що сприяли становленню двосторонніх відносин між Україною та Чеською Республікою, стали взаємне визнання незалежності між країнами, встановлення дипломатичних відносин та відкриття посольств у столицях обох країн. Україна одна з перших держав у світі встановила дипломатичні відносини з Чеською Республікою – 1 січня 1993 року, в перший день існування її як суверенної держави. 2 лютого 1993 р. відбулася інавгурація першого Президента ЧР Вацлава Гавела. Надзвичайний і Повноважний Посол України в ЧР Роман Лубківський передав привітання від Президента України Леоніда Кравчука [2, арк. 12].

Оцінка білатеральних відносин між Україною та Чехією з української сторони була і є сьогодні досить високою. На офіційній сторінці Посольства України у Чеській Республіці зазначено: «Широкі можливості для всебічної та вигідної співпраці між Україною та Чеською Республікою спричинені багатьма факторами: це глибокі історичні та культурні зв'язки, відсутність територіальних претензій, традиційні дружні та партнерські відносини, торгівельні контакти, спільні цілі у реалізації курсу європейської та євроатлантичної інтеграції, спільні регіональні інтереси, існування української національної меншини в Чехії та чеської нацменшини – в Україні» [150].

Чеська Республіка розглядала Україну в контексті свого східного вектору зовнішньої політики. Основні принципи східного вектору зовнішньої політики Чеської Республіки були розроблені та представлені у Концепції закордонних справ Чеської Республіки 21 березня 1993 року. У документі зазначалось, що важливе місце у чеській закордонній політиці будуть і надалі займати відносини з країнами Східної та Південно-Східної Європи: «Їх потреба визначається, зокрема, економічними та торгівельними інтересами, а також історичною традицією» [68, с. 99]. Головним

принципом для Чеської Республіки у відносинах до Росії та України була розважливість та обережність: «Російська Федерація залишається для Чеської Республіки визначальним джерелом стратегічної сировини, Україна ж є важливою транзитною територією. Чеська закордонна політика буде підтримувати на міжнародних форумах мирний розвиток Росії, України та Білорусії в напрямку демократії та ринкової економіки» [68, с. 99].

У період становлення своєї зовнішньої політики Чеська Республіка не розглядала співробітництво з Україною як пріоритетне. Чехія однак була змушена рахуватися із залежністю своєї економіки від східних ринків, зокрема від постачання української сировини, а також зі стабілізуючою роллю України у Східній і Південній частині Європи. Все це об'єктивно спонукало Чеську Республіку посилювати інтенсивність співпраці з Україною. Взаємні зацікавлення чеської та української сторін у добрих та рівноправних відносинах підтвердили візити міністрів, які відбулися на початку квітня 1993 року.

Україна, як відносно нова незалежна держава на європейському демократичному континенті, також розуміла необхідність вироблення власної концепції розвитку держави та своєї зовнішньополітичної стратегії. Важливе місце в даному документі займали білатеральні відносини. Зокрема 4 червня 1993 року була розроблена та представлена Пропозиція Концепції політики України щодо Чеської Республіки. У цьому документі визначалася офіційна позиція України щодо розбудови українсько-чеських відносин. У Концепції зазначалось: «Чеська Республіка є і буде для України країною першочергового значення. Україна має інтерес до встановлення з Чеською Республікою врівноважених, безпечних і безконфліктних відносин і дружнього співробітництва в усіх галузях господарства, науки, культури, в одержанні безпосередньої допомоги від Чехії для реформування української економіки, залучення до цього процесу країн Вишеградської групи, де вплив ЧР – визначальний. Одночасно Україна зацікавлена у підтримці Чехією своїх зусиль у здійсненні окремих спільних проектів з

державами Центральної європейської ініціативи» [1, арк. 2]. Підставою дружнього українсько-чеського співробітництва були безконфліктні відносини двох країн у минулому. Зокрема, у Концепції зазначалися історичні чинники у спільних відносинах: «Допомога демократичних кіл Чеської Республіки українській еміграції в післявоєнний період, спільність слов'янських коренів» [1, арк. 3]. Згадується і проблема Підкарпатської Русі, що викликала політичні дискусії в країні і сіяла недовір'я до України. Однак після роз'єднання федерації ця проблема втратила свою актуальність, а саме через зникнення спільного чесько-українського кордону.

Щодо міжнародно-правової сфери українсько-чеських відносин, то тут найважливішим питанням було правонаступництво угод, підписаних між СРСР і ЧСФР. Україна і Чеська Республіка взяли на себе обов'язки і права, що випливали з певних підписаних ними раніше угод, які, за словами Президента України Леоніда Кравчука: «Матимуть юридичну силу у відносинах між ЧР і Україною доти, доки сторони не запропонують чогось іншого» [1, арк. 3]. Україна була зацікавлена у розширенні правової бази, що дало б можливість вести співробітництво з Чеською Республікою в різних галузях. Актуальними на той час для України були співпраця з ЧР в галузі економіки, транспорту, освіти і науки, культури й охорони здоров'я, захисту прав національних меншин, використання робочої сили. Україна розглядала Чеську Республіку не тільки як безпосереднього партнера, але й як посередника між Сходом і Заходом. Саме за підтримки Чехії Україна декларувала свої наміри приєднатися до демократичної Європи.

Основна спрямованість українсько-чеських відносин визначалася в період їх формування у першу чергу українсько-чехословацьким Договором, який був парафований у Києві у травні 1992 року. Дві сторони готували до укладення новий договір, який мав враховувати сучасні міжнародні реалії і особливості розвитку двох країн. Новий документ мав передбачити організацію консультацій на урядовому рівні, спрямованих на поглиблення і розвиток взаємовідносин і координацію позицій з міжнародних

питань (обмін візитами прем'єр-міністрів, міністрів закордонних справ, функціонерів МЗС). 2 червня 1993 року відбулася зустріч посла України в Чеській Республіці Романа Лубківського з делегацією Чеської Республіки на чолі з головою Чеської національної ради Міланом Угде. Чеська сторона підкреслила зацікавленість Чехії розвивати відносини з Україною, звернувши увагу на те, що Україна була третьою країною, з якою Чехія, після проголошення незалежності встановила дипломатичні відносини [8, арк. 12].

Відносини Чеської Республіки та України з часом набували конкретного послідовного характеру. Про це свідчили міждержавні візити на офіційному рівні. 14 червня 1993 року відбулася зустріч посла України в Чеській Республіці Р. Лубківського із завідуючим третім відділом МЗС ЧР І. Калашниковим. Останній підкреслив, що: «Чеська зовнішня політика зазнає певних змін. Поступово вона позбавляється ілюзій щодо орієнтації країни лише на Захід. Приходить розуміння необхідності більш тісного співробітництва зі Сходом – з Україною і Росією» [7, арк. 4]. Також Калашников заявив, що чесько-українські відносини мають добру перспективу, особливо в економічній сфері. На його думку, Україна могла б використати чеський досвід приватизації, трансформації економіки. Наголошено було на важливості розвитку співробітництва між окремими господарськими об'єктами. Пан Калашников зауважив: «Україна могла б грати активну роль не лише в Східній, але й у Центральній Європі» [7, арк. 5]. Дана зустріч і бесіда з Калашниковим засвідчила, що в Празі відбувалася переоцінка політики щодо України. Чеське керівництво на власному досвіді пересвідчилося, що Захід не поспішає надати фінансову та іншу допомогу молодим демократіям і відкладає на невизначений термін їх прийняття до ЄС та інших структур. У зв'язку з цим Чехія змушена була шукати розв'язання своїх економічних проблем у тому числі і на Сході. У Празі зрозуміли, що Захід не готовий був відразу прийняти ЧР до своєї сім'ї, а на Сході вона може запізнитись і не знайти свого місця.

Важливою для формування дипломатичних відносин між обома державами була зустріч міністрів закордонних справ ЧР

та України Йозефа Зеленьца та Анатолія Зленка, яка відбулася 16 червня 1993 року. Міністр закордонних справ Чехії підкреслив, що керівництво його держави розглядає стосунки з Україною як взаємовідносини політичного партнерства. Важливе значення для співробітництва двох країн мають також географічна близькість їх кордонів, давні дружні зв'язки, спільність культур і традицій. Рамкова угода між обома країнами знаходилася на останній стадії розробки. Розглядалася також ініціатива Президента України Леоніда Кравчука щодо східноєвропейської зони стабільності і безпеки. Наголошувалось, що створення зони безпеки не має на меті санітаризацію кордонів Росії, як це інтерпретувалося окремими ЗМІ Чехії. Під час зустрічі Зеленець заявив: «Україна і Чехія повинні разом шукати вихід зі становища, в якому опинились – з одного боку гігантською і непередбачуваною Росією, з другого – з цивілізованим Заходом, який не поспішає налагоджувати інтеграційні процеси. Ми більше сподіваємось на підтримку Заходу в цій багатоваріантності» [9, арк. 3]. Та згодом міністр досить різко висловиться про тогочасну ситуацію в Україні. В газеті «Ганацке новіни» від 30.08.1993 р. вийшла замітка про перебування міністра у Моравії, де він, відповідаючи на питання щодо ситуації в Україні, зазначив: «Україна є новою державою без традицій державності і борсається в посткомуністичній безпорадності» [2, арк. 20]. Він порівняв Україну із Чехословаччиною одразу після революції, коли обиралися треті шляхи і ставилась під сумнів приватизація: «Якщо до всього додамо ще ядерну зброю, не дуже добрі стосунки з Росією та інші аспекти, цілком ймовірно, що у цій великій країні нестабільність триватиме ще досить довго» [2, арк. 20].

Продовжуючи аналіз першого року становлення білатеральних відносин України та Чеської Республіки як двох суверенних держав, вважаємо за необхідне звернути увагу на важливі двосторонні зустрічі дипломатичних працівників та політиків обох сторін. У листопаді 1993 р. в Празі перебувала парламентсько-урядова делегація України. Скориставшись перебуванням у Празі Посла Чеської Республіки в Україні Павела Маші, 25 листопада Роман

Лубківський запросив його на зустріч. Пан Маша підкреслив, що: «Чесько-українські відносини розвиваються в цілому успішно і в міру динамічно. Особливої активності вони досягли у сфері міжпарламентських контактів, свідченням чого є активний взаємний діалог між депутатами в рамках комісій та обмін візитами на найвищому рівні» [12, арк. 4]. У процесі формування українсько-чеських політичних відносин на офіційному рівні важливо відмітити також зустріч посла України в ЧР Р. Лубківського з директором Євроатлантичної секції МЗС ЧР І. Бушняком та завідувачим міжнародно-правовим відділом міністерства М. Доуфеком, яка відбулася 7 липня 1993 р. [6, арк. 4]. Під час бесіди пан Лубківський проінформував співрозмовників про бажання і зацікавленість України стати членом ЦЄІ, включитися в багатостороннє співробітництво держав Центральноєвропейського регіону і висловив прохання до МЗС ЧР підтримати і сприяти вступу України до ЦЄІ. І. Бушняк у своєму виступі дав зрозуміти, що Чеська Республіка виступає проти розширення ЦЄІ за рахунок нових членів. На його думку, приєднання України чи іншої держави до об'єднання порушуватиме територіальний принцип його діяльності. Директор секції зазначив також, що Чеській Республіці, котра визначила пріоритетним напрямком політики західний вектор, «важко повертатися обличчям на Схід» [6, арк. 4]. Водночас він відзначив, що Україна може брати участь в окремих програмах об'єднання. Важливою була також реакція чеської сторони на рішення українського парламенту про ядерну зброю, що знаходилася на території України. Директор Євроатлантичної секції МЗС ЧР І. Бушняк заявив, що зі співчуттям ставиться до намагання України створити необхідні умови для своєї безпеки. Відсутність реакції Чеського Уряду на рішення Верховної ради України співрозмовник характеризував як своєрідну позицію його країни [6, арк. 5]. Щодо ставлення Чехії до Єврорегіону «Карпати» І. Бушняк повідомив, що ЧР ставиться до подібних об'єднань з обережністю і що будь-яка участь його країни в єврорегіонах є не актуальною, оскільки в республіці ще не визначилися з власним адміністративно-те-

риторіальним устроєм. Разом з тим, Бушняк відмітив, що Євро-регіон «Карпати» є витвором певних політичних сил Угорщини: «Саме цим можна пояснити той факт, що Єврорегіон охоплює територію, де компактно проживають угорці поза межами власної держави» [6, арк. 5].

Важливою для аналізу формування українсько-чеських відносин є зустріч голови Комісії у закордонних справах Верховної Ради України Дмитра Павличка з головою «Громадянського руху» ЧР Їржі Дієнстбіром 6 серпня 1993 року у Празі. На зустрічі також був присутній посол України в ЧР Роман Лубківський. В ході зустрічі Дмитро Павличко зауважив, що політика ЧР щодо України залишається досить невизначеною. Український політик зазначив: «Україна знаходиться сьогодні під політичним та економічним тиском Росії, більше того, рішення російського парламенту щодо статусу Севастополя є прямим територіальним зазіханням» [11, арк. 1]. Пан Павличко підкреслив, що надзвичайно важливим було на той час створити, на пропозицію Президента України, Центральноєвропейський Альянс держав, котрі вийшли з-під тоталітарних режимів. «Нас турбує, – сказав Павличко, – що Польща і Чехія вступають до НАТО та ЄС, а нас залишать наодинці з Росією» [11, арк. 2]. На його думку, слід було створити союзну структуру в європейському просторі, де на той час був політичний вакуум. Він також вважав, що абсолютно ненормальним є те, що Чехія не бачить в Україні солідного партнера і можливостей величезного українського ринку. Проте Їржі Дієнстбір зазначив, що він не бачить надій на створення будь-яких альянсів, а виступає за налагодження прямих контактів, особливо в бізнесі. «Що стосується членства у Вишеградській групі, – сказав чеський політик, – то ви є надто великою державою, а це змінило б характер об'єднання» [11, арк. 3]. Одночасно чеський політик висловив переконання, що Європа здобуде безпеку лише тоді, коли на Сході повністю переможуть демократичні процеси. Під час зустрічі паном Дієнстбіром був представлений аналіз відвертої думки чеського суспільства про Україну. Він сказав: «Люди бояться великої

країни без тривалих державних традицій, з невідомими для них кордонами та ще й до всього ядерною зброєю. Неясно багатьом, чого Україна прагне, до чого йде. Україна є такий собі невідомий велетенський феномен з Чорноморським флотом, Кримом, Підкарпатською Руссю «в одному мішку». Звідси і велика насторога щодо України» [11, арк. 3-4].

Одним із ключових факторів створення позитивного іміджу України в Чеській Республіці було проведення успішних економічних реформ в Україні. Питання щодо реалій та перспектив українсько-чеської економічної співпраці вперше порушувалося на офіційному рівні на зустрічі змішаної торгової палати «Схід». 12 серпня 1993 року на запрошення керівництва Посол України в ЧР Р. Лубківський та радник Посольства М. Цукер відвідали змішану торгову палату «Схід». З чеської сторони були присутні голова палати Й. Черний, генеральний секретар М. Цукер та інші відповідальні працівники [13, арк. 1]. Змішана торгова палата «Схід» була заснована наприкінці 1992 року на базі Чехословацько-радянської торгової палати. Незважаючи на великий тиск з боку Росії, нова палата не стала ні чесько-російською, ні чесько-СНДівською, а відкритою для вступу всіх бажаючих, як на Сході, так і на Заході. До неї, окрім Росії, входили вже й Угорщина, Польща, Словаччина та прибалтійські держави. Головний напрям діяльності палати полягав у розвитку економічних і науково-технічних зв'язків між юридичними і фізичними суб'єктами в ЧР і зарубіжних країнах, в першу чергу – державами колишнього СРСР. В ході зустрічі чеські представники неодноразово підкреслювали зростаючий інтерес чеських підприємців до співробітництва з українськими партнерами, вказували на інформаційний та організаційно-правовий вакуум у цій сфері, внесли ряд пропозицій щодо проведення спільних двох-, трьох- і багатосторонніх зустрічей, семінарів і курсів для підприємців, організації ярмарків як в Чехії, так і в Україні. Керівники палати висловили готовність підготувати спеціальні семінари з питань вивчення досвіду Чехії в ділянках малої та великої приватизації, перекваліфікації працівників, системи

роботи служб по працевлаштуванню [13, арк. 2]. Підбиваючи підсумки, можемо відзначити, що палата «Схід» робила перші, але досить ефективні кроки для створення інформаційної та організаційно-технічної бази українсько-чеських торгово-економічних контактів на всіх рівнях.

У жовтні 1993 року відбулася важлива зустріч президента України Леоніда Кравчука з прем'єр-міністром Чехії Вацлавом Клаусом, на якій було задекларовано задовільний розвиток відносин між двома країнами. У цьому контексті Клаус запевнив, що між двома державами немає ніяких політичних чи територіальних проблем. «У Чехії немає ніяких територіальних претензій, – зауважив прем'єр-міністр, – хоча мій батько 7 років жив і працював в Ужгороді. Для нас зміна кордонів чи їх перенесення навіть на один кілометр було б небажаним прецедентом, що дало б привід для інших країн висунути свої територіальні претензії до Чехії» [10, арк. 3]. На зустрічі піднімалась проблема ядерного роззброєння в Україні у зв'язку з очікуваним візитом до Києва держсекретаря США У. Крістофера. Увага була звернута на необхідність розбудови в Україні функціонуючої валютно-фінансової і банківської системи, адекватної бюджетної політики.

Основною темою двосторонніх зустрічей та переговорів у 1994 році стало питання приєднання обох країн до ініціативи «Партнерство заради миру». Чеська сторона висловлювала занепокоєння своєї країни через намагання Росії отримати «особливий» статус в рамках партнерства, який дуже нагадував спробу отримання права «вето». Двосторонні візити були важливими також з точки зору обговорення і координації дій щодо забезпечення регіональної безпеки, участі двох країн у європейських політичних та економічних структурах (ОБСЄ, ЗЄС, ЄС), обговорення питань двосторонньої співпраці по активізації демократичних процесів у Європі, зокрема – в регіоні ЦСЄ, де взаємодія України й Чехії могла б мати позитивний загальноєвропейський результат. Найвищі владні структури Чехії з великою увагою спостерігали за політичними та економічними процесами в Україні, оскільки

вони усвідомлювали вагому роль нашої держави у формуванні тогочасної політики у східноєвропейському регіоні.

На двосторонніх зустрічах українською стороною часто порушувалось питання Підкарпатської Русі та сепаратистських намірів деяких політиків. З цього питання чеський дипломат Антонін Мургаш заявив: «Для Чехії проблеми русинства не існує і ніколи Президент ЧР не підтримає сепаратистських дій деяких політиків, що прагнуть перегляду кордонів» [14, арк. 3].

У липні 1994 року відбулася зустріч з Послом Чеської Республіки в Україні Павелом Машею, темою якої було обговорення проекту надання технічної допомоги Україні у проведенні нею економічних реформ. Чехія була зацікавлена в економічно та політично стабільній і незалежній Україні. Пан Маша повідомив, що «період так званого вичікування з боку Чехії щодо розвитку відносин з Україною, пов'язаний з парламентськими і президентськими виборами, закінчений» [15, арк. 2]. Посол Чехії зазначив, що до кінця року МЗС Чехії зробить подання Президенту Чехії Вацлаву Гавелу запланувати на 1995 рік офіційний візит до Києва на вищому рівні та підписати політичний Договір про дружні відносини та співробітництво між Україною та Чеською Республікою.

21 лютого 1994 р. відбулася зустріч радника посольства України в ЧР В. Мороза за дорученням МЗС України із завідуючою міжнародно-економічним відділом МЗС ЧР М. Кашаловою. Пан Мороз засвідчив прагнення України до більш тісної і ефективної співпраці з ЦЄІ. Представник Чехії пообіцяла сприяти залученню України до співпраці в рамках програми «Енергетика», яку курувало Міністерство промисловості і торгівлі ЧР. Згідно з позицією пані Кошалової, Україні слід інформувати країни ЦЄІ, в тому числі і ЧР, щодо свого можливого внеску в діяльність об'єднання та запропонувати теми, які б зацікавили членів об'єднання. Це, на думку співрозмовниці, сприятиме формуванню позитивного ставлення до українських інтересів [17, арк. 5]. Радник Посольства України в ЧР також проводив бесіди з генеральним секретарем

Палати депутатів Парламенту ЧР щодо створення парламентської групи сприяння розвитку українсько-чеських відносин.

Розвиток економічної співпраці між двома країнами протягом перших років двосторонніх відносин відбувався досить повільно. За словами начальника Управління міністерства промисловості і торгівлі ЧР Я. Гроніка, за більш серйозного підходу двох сторін до проблематики взаємної торгівлі, створення незалежної правової і організаційно-технічної бази, зовнішньоторговельний оборот між Україною і Чехією можна буде покращити уже в наступному році у 3-4 рази. Чеський економіст зазначав: «Україна сьогодні вийшла на друге місце після Росії в обсягах торгівлі Чехії з країнами СНД» [19, арк. 13]. Важливим кроком у сфері економічної співпраці між двома країнами стало підписання 17 березня 1994 року у Празі двосторонньої Угоди про торгівельно-економічні зв'язки та науково-технічне співробітництво. Начальник Управління міністерства промисловості і торгівлі ЧР називав першочерговим завдання після підписання даного договору завершення роботи експертів і якнайшвидше підписання Протоколу про поставки товарів та надання послуг в 1994 році [19, арк. 14]. На порядку денному було також укладення Конвенції про уникнення подвійного оподаткування, а також міжгалузевих угод про співробітництво в галузі агропромислового комплексу, транспорту, зв'язку і телекомунікацій, туризму.

Щодо підтримки включення України до регіональних об'єднань, то з вищевикладеного матеріалу можна яскраво побачити наступне. Чеська Республіка в основному не підтримувала розширення об'єднань регіону Центральної Європи, але виступала за вступ України до Ради Європи. За словами тодішнього начальника Управління європейських структур МЗС ЧР Я. Пршівратського: «Керівництво МЗС переконано в більшій політичній доцільності прийняття до РЄ раніше України, ніж Росії. Однак воно усвідомлює, що подібний сценарій буде важко реалізувати і доведеться погодитися з компромісним варіантом – одночасного прийняття до Ради Європи України і Російської Федерації» [20, арк. 5].

Протягом 1994 року МЗС Чеської Республіки уважно стежило за президентською виборчою кампанією в Україні та розвитком подій навколо Криму. 21 червня 1994 року відбулася зустріч Посла України в ЧР Р. Лубківського з керівником III територіального управління Ї. Калашниковим у Міністерстві закордонних справ Чехії, на запрошення останнього. Посол України інформував чеського дипломата про внутрішньополітичну ситуацію в Україні напередодні президентських виборів, запропонував активізувати процес консультацій між зовнішньополітичними відомствами України та Чехії, зокрема, з питань координації дій у програмі «Партнерство заради миру», участі обох держав у загальноєвропейських інтеграційних процесах, інтенсифікації двостороннього співробітництва, розробки механізму підписання міждержавних угод, оцінок зовнішньополітичного курсу Росії тощо. Також МЗС Чехії цікавило питання про напруження між Україною і Румунією у зв'язку із односторонньою денонсацією румунською стороною міждержавної угоди про кордони між Україною та Румунією. Слід виділити заяву дипломата МЗС ЧР Ї. Калашникова, який погодився з позицією, що настав час розвивати «вглиб» двосторонні відносини між Україною і Чехією. Він повідомив українського Посла, що МЗС ЧР готове розпочати взаємні консультації з МЗС України у Празі в жовтні того ж року: «У консультаціях з чеської сторони брали б участь управління з питань політики безпеки, європейських співтовариств та III територіального управління» [16, арк. 1]. Також чеський дипломат висловився за підтримку продовження процесу взаємного інформування. Він підкреслив, що чеську сторону особливо цікавить позиція України щодо балканської кризи (враховуючи присутність на Балканах чеського та українського батальйонів УНПРОФОР) та ставлення України до участі Росії в регіональних конфліктах.

Результатом успішних дипломатичних та політичних відносин між Україною та Чеською Республікою була зустріч президентів обох країн Леоніда Кучми та Вацлава Гавела 3 квітня 1995 року. Обидва президенти підтвердили, що існує значний потенціал для

розвитку українсько-чеських відносин. У ході візиту був підписаний довгоочікуваний Договір про дружні відносини і співробітництво між Україною та Чеською Республікою Президентом України Л. Д. Кучмою та Президентом Чехії В. Гавелом [49, арк.1]. Даний Договір є незалежною політико-правовою базою для розбудови і поглиблення всебічних стосунків між двома державами, він складається з 24 статей. Практична реалізація його положень сприяла зміцненню атмосфери стабільності та безпеки у Центрально-східноєвропейському регіоні та в Європі загалом. Представники двох сторін погодилися, що необхідно приділити особливу увагу активізації економічного співробітництва: відновленню на якісно новій основі втрачених промислових зв'язків, розширенню існуючих, пошуку та розвитку нових. «Адже це, – за словами президентів, – відповідає національним інтересам обох держав» [24, арк. 5]. Того ж дня Голова уряду ЧР В. Клаус мав бесіду з Президентом України Л. Кучмою, на якій були внесені такі питання для обговорення: сучасний рівень торгівельно-економічного співробітництва, початок роботи міжурядової Комісії з питань торгівельно-економічного співробітництва. Перспективними галузями співробітництва між Україною та Чеською Республікою були названі транспортна (постачання обладнання та запчастин до трамваїв, тролейбусів, автомобілів), енергетична (постачання вузлів для атомних електростанцій), сільськогосподарська (виробництво сільгосптехніки, постачання міні-заводів по обробці продукції), чорна та кольорова металургія (постачання сировини, устаткування). Чеська Республіка подала пропозицію надати Україні технічну допомогу в процесі радикального реформування української економіки [24, арк. 6].

5 грудня 1995 році у Варшаві проходила зустріч керівників Парламентів Центральної та Східної Європи, на якій особисто мали змогу поспілкуватися Голова Парламенту України Олександр Мороз та Голова Палати депутатів Парламенту Чеської Республіки Мілан Угде. Чеський політик висловив пану Морозу своє глибоке переконання, що «великий народ великої України гідний увійти до

всіх європейських структур, в яких сам бажатиме брати участь [27, арк. 2]. Мілан Угде запевнив, що в чеському парламенті надають великого значення розвиткові дружніх відносин з Україною.

1995 рік був динамічним і насиченим подіями у політичному житті обох країн. Чеські ЗМІ приділяли особливу увагу процесу економічних реформ в Україні, а також зростаючому іміджу Президента Леоніда Кучми. Чеські аналітичні видання оцінювали відставку уряду України позитивно, оскільки вважали його консервативним і таким, що гальмував реформи. Неоднозначною була реакція чеських ЗМІ на ситуацію в Криму, яку часто порівнювали з подіями у Чечні. Проте згодом була позитивно оцінена позиція України з цього питання: «Першим результатом суперечки Києва з Кримом є усвідомлення того, що міжнародна позиція України за останній рік значно посилилася». Також в чеських ЗМІ були відзначені і негативні фактори для позитивного іміджу України в Чехії. Одним з найбільш негативних були злочинність серед українців, які перебувають на роботі у ЧР (близько 30 тисяч осіб за даними Посольства України в ЧР за 1995 рік) [23, арк. 3].

1 червня 1995 р. Україна завершила процес вивезення зі своєї території до Російської Федерації стратегічних ядерних боєприпасів з метою їх подальшої ліквідації під контролем українських спостерігачів. Ця подія набула важливого історичного значення, адже відбулося повне завершення Україною вивезення стратегічних ядерних боєзарядів відповідно до Тристоронньої заяви Президентів України, США та Росії від 14 січня 1994 р. За позицією МЗС України, повна ліквідація третього за обсягами ядерного потенціалу в світі, що був розташований на території України, надає унікальну можливість для реалізації ідеї створення у регіоні Центральної та Східної Європи зони вільної від ядерної зброї. Українські дипломати наголошували, що створення такої зони сприятиме встановленню клімату довіри між країнами регіону і значно зменшить загрозу появи нових ліній розмежування на європейському континенті. Чеська сторона уважно слідкувала за даним процесом роззброєння. 5 червня 1996 року на зустрічі нового

Посла України в Чеській Республіці А. Озадовського з директором Департаменту політики безпеки Міністерства закордонних справ Чеської Республіки Г. Файмоном розпочалося жваве обговорення ідеї створення без'ядерної зони на території ЦСЄ [28, арк. 4]. Файмон дав високу оцінку ролі України в процесі ядерного роззброєння. Торкаючись питання щодо без'ядерної зони в регіоні ЦСЄ від Чорного до Балтійського морів, він висловився, що така зона де-факто вже існує, адже в країнах Балтії, Польщі, Румунії, Словаччині, Болгарії та інших країнах ЦСЄ, за винятком Білорусії, ядерної зброї немає. Однак, за переконанням Г. Файмона, чеська сторона навряд чи погодиться підписати якусь політичну декларацію, заяву чи інший багатосторонній документ. Отже, чеська сторона не заперечувала існування де-факто у регіоні ЦСЄ зони, вільної від ядерної зброї, однак не хотіла укласти документ, який би обмежував можливості забезпечення національної безпеки ЧР в майбутньому. Також, на думку Файмона, для практичної реалізації проголошеної Україною ініціативи необхідно, щоб українська сторона здійснювала активний діалог з Білорусією щодо розширення де-факто без'ядерної зони у регіоні ЦСЄ.

Варто розглянути також позицію Чеської Республіки і України щодо розширення НАТО та питання ядерного статусу його членів. Українська сторона розглядала розширення НАТО як поступовий, еволюційний і відкритий процес. За словами А. Озадовського: «Майбутнє НАТО ми бачимо у поступовій трансформації суто оборонного союзу в євроатлантичну структуру безпеки для всіх країн» [28, арк. 4]. Посол наголосив, що при такій трансформації необхідно повною мірою враховувати інтереси позаблокових, нейтральних держав, включно України. Посол України в ЧР заявив чеському дипломату, що Україна не може погодитись навіть з теоретичною можливістю появи тактичної ядерної зброї на території держав – колишніх членів організації Варшавського Договору (в тому числі Чеської Республіки), які розглядаються як пріоритетні кандидати на вступ до НАТО. Він підкреслив: «Такий розвиток подій означатиме повернення в минуле, до часів конфронтації і

може призвести до виникнення нових «ліній розмежування» на європейському континенті» [28, арк. 5]. Чеська сторона у зв'язку з цим відповіла, що керівники НАТО наголошують, що сьогодні немає жодної необхідності щодо розміщення ядерної зброї в країнах ЦСЄ, які бажають вступити до Альянсу.

Згодом питання розширення НАТО та інші актуальні питання двосторонніх відносин були обговорені при зустрічі Посла України в ЧР А. Озадовського з директором Департаменту політичного аналізу і планування МЗС Чеської Республіки, радником Міністра закордонних справ ЧР Я. Вінклером 15 липня 1996 року. Чеський дипломат повідомив, що його країна дуже цінує той факт, що Україна першою добровільно відмовилась від ядерної зброї, розміщеної на її території. Однак він зазначив: «Для Чехії, як одного з найвірогідніших кандидатів на вступ до НАТО, питання про створення без'ядерної зони в регіоні ЦСЄ є дуже чутливим» [29, арк. 1]. Чеський дипломат зазначив, що, на його думку, Чеська Республіка не може ставити перед НАТО якісь вимоги і повинна приймати ті умови вступу до Альянсу, які зараз існують. Він, однак, наголосив, що на нещодавніх консультаціях американська сторона запевнила, що сьогодні не існує причин для розміщення в регіоні ЦСЄ ядерної зброї НАТО. Подальший розвиток українсько-чеських відносин у рамках НАТО відбувався на основі Угоди між Міністерством оборони України та Міністерством оборони ЧР про взаємне співробітництво [50] та Спільної заяви Президентів України і Чеської Республіки [51].

Протягом кінця 1996 – початку 1997 року на рівні міністерств закордонних справ України та Чеської Республіки велася активна підготовка офіційного візиту чеського Президента Вацлава Гавела. В 1997 році відбувся перший офіційний візит президента Чеської Республіки до Києва, що стало важливою подією для розвитку відносин між Україною і Чеською Республікою. 2 липня 1997 року відбулася зустріч Президента Чеської Республіки Вацлава Гавела з Президентом України Леонідом Кучмою, в ході якої вони підписали Спільну заяву Президентів України і Чеської Республіки

[51]. В заяві йшлося про розвиток взаємовідносин між Україною і Чеською Республікою та питання європейської безпеки і співробітництва. Відносини між двома державами будувалися на основі Договору про дружні взаємини і співробітництво, і вони готові були розвивати і поглиблювати їх у всіх сферах. Особлива увага приділялася торговельно-економічним взаєминам двох країн.

Чеська Республіка та Україна підтримували процес європейської інтеграції й водночас прагнули до створення загальноєвропейської системи безпеки, яка в майбутньому б не допустила нового розподілу Європи. Президенти у своїй заяві констатували, що така модель безпеки має виходити зі співробітництва в рамках існуючих інституцій. Обидві держави у світлі Амстердамського саміту ЄС вітали кроки, що вели до подальшого поглиблення європейської інтеграції, й висловлювали свою готовність стати активними учасниками цього процесу. Україна та Чеська Республіка вважали розвиток і поглиблення регіонального і субрегіонального співробітництва одним з важливих чинників зміцнення європейської стабільності. У такому контексті Чеська Республіка вітала намір України приєднатися до Центральноєвропейської угоди про вільну торгівлю (СЕФТА).

Чеська Республіка та Україна сприймали НАТО як вагомий елемент європейської безпеки. Президенти обох країн вітали підписання основоположного акта між НАТО та Російською Федерацією, в якому вбачали підтвердження напряму, котрим йшла Європа після падіння тоталітарної системи. В заяві зазначено: «Процес розширення НАТО на країни ЦСЄ Україна та Чеська Республіка вважають природним і таким, який необхідно сприймати як важливий елемент адаптації європейської архітектури безпеки до нових умов, що має сприяти зміцненню демократичного розвитку на євроатлантичному просторі» [51, арк. 2-4].

В рамках офіційного візиту Президента ЧР до Києва відбулися також переговори Заступника міністра закордонних справ ЧР Ціріла Свободи з Міністром закордонних справ України Геннадієм Удовенком, в ході яких сторонам вдалося обговорити широ-

ке коло питань співробітництва України і Чехії на міжнародній арені. Згодом пан Свобода під час зустрічі із Послом України в ЧР паном Озадовським 31 липня 1997 року дав позитивну оцінку даному візиту. Він наголосив: «Президент ЧР В. Гавел залишився задоволений переговорами з Президентом України Л. Д. Кучмою, який, за словами глави чеської держави, відіграє сьогодні дуже важливу роль як в Україні, так і у світі» [30, арк. 2]. Чеський дипломат наголосив, що підписані під час візиту дев'ять міждержавних і міжурядових угод являють собою важливий інструмент поглиблення і розширення співробітництва між двома країнами в різних сферах.

В період протягом п'яти років (1993 – 1997) відбувалося основне становлення міждержавних відносин між Україною й Чеською Республікою. Чеська Республіка чітко проголосила свій напрям європейської та євроатлантичної орієнтації, проте вона усвідомлювала важливу роль нашої держави в Європі. Чеська Республіка хоч і орієнтувалася на співробітництво з країнами ЄС і НАТО, однак не ставила на задній план співробітництво з іншими країнами, зокрема з Україною. За словами міністра закордонних справ ЧР Ціріла Свободи: «У Чехії надають великої уваги відносинам з Україною, яку тут вважають одним з ключових елементів майбутньої системи безпеки і стабільності в Європі» [30, арк. 3]. Такої ж думки дотримувався і Президент ЧР Вацлав Гавел. Чеською стороною були високо оцінені останні зовнішньополітичні досягнення України, зокрема підписання нашою державою політичних договорів з Росією та Румунією, Хартії про особливе партнерство з НАТО. Цю Хартію Свобода назвав «базою для співробітництва не лише з членами Альянсу, а й з усією Європою» [30, арк. 4].

Чеська сторона цікавилася також останніми кадровими змінами в уряді України. Свобода відмітив, що у ЧР вітають нове призначення В. П. Пустовойтенка головою уряду України, оскільки він добре відомий як член уряду, який успішно працював на посаді міністра Кабінету Міністрів України і вже досконало обізнаний з конкретним механізмом і потенціалом всіх урядових струк-

тур. Чеський дипломат висловив сподівання, що нова структура Кабінету Міністрів України являтиме собою дієвий і мобільний механізм втілення економічної політики України, притаманний державам з ринковою економікою. На думку чеських політиків, рішучі дії нового уряду України по впровадженню ринкових механізмів управління економікою створять сприятливі умови для якнайшвидшого приєднання України до європейських та євроатлантичних структур.

Отже, визначальними чинниками формування системи двостороннього співробітництва Чеської Республіки та України на початку 90-х рр. XX століття стали динамічний розвиток міждержавних стосунків, процеси регіонального інтеграційного зближення та співробітництво у загальноєвропейських структурах. При розбудові білатеральних відносин враховувалися як історичні, так і політичні чинники. Чехія, як одна із постсоціалістичних держав Центрально-Східної Європи, здійснивши системні суспільні перетворення і досягнувши рівня стабільності, нагромадила досвід, який становив значний інтерес для багатьох держав перехідного періоду, зокрема для України.

Становлення і розвиток системи українсько-чеських відносин упродовж перших років незалежності обох країн мали системний характер. На початку 90-х років XX століття Україна залишалася для Чехії зоною значних політичних та економічних інтересів, оскільки вона враховувала зростаючу роль нашої держави в сучасному світовому розвитку. Обидві держави, що внаслідок трансформаційних процесів здобули незалежність і стали повноправними суб'єктами міжнародного права, дістали можливість перенести традиційні українсько-чеські історичні зв'язки у площину взаємовигідного двостороннього співробітництва.

ВИСНОВКИ

З початку 90-х років XX століття починається кардинально новий етап політичного та цивілізаційного розвитку чеської держави. Він дістав символічну назву «повернення до Європи», котра стала своєрідним гаслом Чеської Республіки. Зміст цієї назви був виявленням величезного бажання чеського народу доєднатися до міжнародно-політичного простору Західної Європи, від якого внаслідок історичних подій він був штучно відірваний. «Повернення до Європи» стало не тільки гаслом певного періоду чеської історії, але й стратегічною ціллю, візією Чеської Республіки. Це підтверджують зовнішньополітичні орієнтири, інтенсивність інтеграційного процесу країни, гармонізація її правової системи, перейняття досвіду формування внутрішньополітичної системи за західним зразком та побудова спеціального інституційного забезпечення для відносин з НАТО та ЄС.

Розпад Чехословацької федерації та утворення суверенної Чеської Республіки на тлі краху біполярної системи світового устрою спричинили переосмислення її зовнішньополітичних пріоритетів та усвідомлення себе повноцінним членом демократичної Європи. Чеська Республіка була створена за надзвичайно короткий час, проте спокійно, виважено та, в цілому, конституційним шляхом. Однак діяльність перших творців чеської зовнішньої політики була досить ідеалістичною, позаяк базувалася на дисидентських уявленнях та переконаннях. На перших етапах суверенності чеській дипломатії бракувало міцного підґрунтя, через що вона була у багатьох сферах досить невдалою. Втім, найбільшим успіхом чеської дипломатії можна вважати швидкий і

плавний процес відновлення суверенітету та формування національної політики Чеської Республіки.

Можемо впевнено стверджувати, що національні інтереси Чеської Республіки безпосередньо впливали на вироблення зовнішньополітичної стратегії країни. Проте досить складним завданням було поєднати національні інтереси країни з вимогами міжнародного співтовариства. У ході процесу становлення суверенної державної політики ЧР виробила своєрідну формулу: успішне проведення зовнішньої політики залежить від формування успішної національної політики країни. Для цього зовнішня політика повинна була вимагати від внутрішньої політики передумови своєї успішності, і навпаки – внутрішня політика повинна була вимагати від зовнішньої політики, щоб та, в свою чергу, зміла вправно репрезентувати інтереси свого народу і держави. Саме завдяки такій взаємній кореляції й була сформована успішна зовнішня політика Чеської Республіки.

Ідейним натхненником та провідником чеської дипломатії періоду «повернення до Європи» став перший Президент Чеської Республіки Вацлав Гавел. Аналіз зовнішньополітичної діяльності Гавела доводить важливу, а іноді навіть визначальну роль президента у реалізації зовнішньої політики Чеської Республіки. Гавел неодноразово ставав безпосереднім творцем зовнішньої політики ЧР в напрямку її інтеграції до ЄС та НАТО. Він також був одним із ініціаторів створення Вишеградського об'єднання, яке відіграло важливу роль у реалізації зовнішньополітичної стратегії Чеської Республіки. Нами доведено, що Вацлав Гавел був прибічником високого ступеня інтеграції Європи та допускав існування спільної європейської дипломатії на найвищому рівні. Звичайно, Президент мав і власне бачення зовнішньополітичного розвитку країни, однак у пріоритетних державних питаннях його позиція завжди була злагоджена з чеським урядом. Відповідно, цілеспрямованою та злагодженою була співпраця Канцелярії Президента з Міністерством закордонних справ Чеської Республіки.

В перші роки незалежності в чеській політиці домінувала тенденція «виходу» Чеської Республіки з Центрально-Східної Європи та найшвидшого приєднання до демократичного Заходу, здебільшого за підтримки Німеччини. Проте геополітична позиція країни свідчила про неможливість Чехії позбутися своїх центрально-східних зв'язків. Власне, необхідність ведення виваженої політики сусідства призвела до вироблення так званої політики «більше азимутів». При дотриманні головної цілі своєї зовнішньої політики – інтеграції у західні демократичні структури – для Чехії було важливим намагатись, щоб інтегрувався цілий Центральноєвропейський регіон. Саме співробітництво Чеської Республіки в рамках Вишеградської четвірки відіграло ключову роль у процесі європейської та євроатлантичної інтеграції країни. Протягом своєї діяльності Вишеградська четвірка стала такою собі маркою стабільності в Центральній Європі, адже ЄС та НАТО вважали це об'єднання найбільш підготовленим регіоном для поетапного процесу приєднання. Після вступу країн Вишеградського об'єднання до НАТО та ЄС вишеградська співпраця і надалі відіграє визначну роль у міжнародних відносинах завдяки тому, що їй вдалося знайти нові імпульси для співробітництва. Зокрема, Вишеградська четвірка розширила свої інтереси і поза Центральноєвропейським регіоном. Активна участь у програмі Східного партнерства є цьому доказом. Країни Вишеградського об'єднання активно підтримують та допомагають іншим країнам у трансформації і переході до демократії та ринкової економіки.

У становленні та формуванні зовнішньої політики Чеської Республіки варто виділити три основні етапи. Перший етап можна означити як період «ідеології чеської винятковості», а саме концептуалізації європейського та євроатлантичного вибору держави, утвердження демократії й ринкової економіки (1993 – 1997 рр.). Другий етап – адаптації чинного законодавства ЧР до стандартів НАТО та ЄС (1998 – 2002 рр.). Третій етап – інтенсивної операції Чеської Республіки з ЄС (2002 – 2004 рр.).

Перший уряд новоствореної Чеської Республіки від самого початку свого мандату був готовий зробити у сфері зовнішньої безпеки рішучий крок – стати повноправним членом Північноатлантичного альянсу з усіма впливовими перевагами та зобов'язаннями. Після приєднання Чеської Республіки до НАТО почався новий етап розвитку оборонної системи усіх країн ЦСЄ. Варто виділити переваги, які випливають із членства Чеської Республіки в НАТО: підвищення оборонної здатності країни; посилення авторитету в міжнародному середовищі; можливість впливати на політику безпеки не лише на регіональному рівні, але й у світовому масштабі; широкі можливості співпраці в рамках Альянсу, що сприяє регіональній стабільності; посилення інститутів безпеки в Чехії. Сьогодні у світі Чеська Республіка розглядається як надійний та передбачуваний партнер, є авторитетною державою на міжнародній арені.

Вступ Чеської Республіки до Європейського Союзу був результатом успішного завершення переговорного процесу, в ході якого були обумовлені подальші перспективи членства. Результати національного референдуму зі вступу країни до ЄС показали, що у більшості громадян Чеської Республіки було позитивне сприйняття членства у союзі. Однак негативним моментом все ж залишалася низька активність та обізнаність громадян, що теж мало свої причини. Однією з таких причин було проведення недосконалої інформаційної кампанії щодо переваг членства в ЄС. Основна причина такої ситуації полягала у частих змінах урядів ЧР, що мало негативний вплив як на внутрішню політику, так і на зовнішньополітичну діяльність країни. Діяльність Чеської Республіки в рамках спільних європейських проектів теж була суперечливою. Перша участь Чехії у виборах до Європейського Парламенту знову показала достатньо низький рівень зацікавленості виборців. Ставши повноправним членом ЄС, Чеська Республіка все ще проходила період адаптації законодавства та формування відповідних політичних інститутів у країні. Фактично процес інтеграції розтягнувся ще на перші роки офіційного членства Чесь-

кої Республіки в ЄС. Підготовка і вступ Чеської Республіки до ЄС спричинили найбільшу трансформацію чеської держави від часу її незалежності. Особливо відчутними були наслідки у соціальній сфері: зростання безробіття, зниження життєвого рівня тощо. Проте аналіз співвідношення позитивних й негативних наслідків членства країни в ЄС, показує, що в довготерміновій перспективі переваги залучення країни в інтеграційний процес стали визначальними.

Реалізація Чеською Республікою стратегії європейської та євроатлантичної інтеграції, як головної цілі її зовнішньої політики, означала кінець культивованої тут століттями панслов'янської ідеї та повернення до давніх європейських орієнтирів. Будучи членом ЄС та НАТО, країна дістала можливість брати участь у процесі прийняття рішень з питань демократичного розвитку європейського та євроатлантичного простору. Чеська зовнішня політика стала складовою Спільної зовнішньої політики та політики безпеки ЄС. Вступ до НАТО фактично заново визначив принципи політики оборони Чехії та сприяв радикальним реформам її збройних сил. В економічному плані, після вступу до НАТО та ЄС, в Чехії сформувався простір для нових інвестицій. Країна дістала можливість залучати фінансові дотації зі структурних фондів ЄС, що в перспективі призвело до підвищення конкурентоспроможності економіки країни і, як наслідок, її позиції на світовому ринку посилювалися. Загалом, політику європейської та євроатлантичної інтеграції Чеської Республіки можна вважати успішною. На початку визначення зовнішньополітичних орієнтирів Чеська Республіка розглядала НАТО в основному як політичний, а ЄС – як економічний вимір інтеграції до демократичного Заходу. Проте, вже в процесі реалізації зовнішньополітичної стратегії, Чеська Республіка зазнала кардинальні зміни у всій державній політиці. Членство в НАТО внесло зміни у галузі безпеки, оборони та зовнішньої політики. Підготовка до членства в ЄС розпочала безперервний процес перетворення всіх галузей державної політики Чеської Республіки. Європейський та євроатлантичний вибір став

головним рушієм трансформації політичної системи Чехії і мав вирішальний вплив на формування зовнішньополітичної стратегії держави.

Дослідження питання формування двосторонніх відносин Чеської Республіки є важливою складовою системного дослідження особливостей розвитку її зовнішньої політики. Через аналіз стратегії білатеральних відносин держави логічно розкриваються інтереси та, відповідно, її зовнішня політика загалом. Чеська Республіка як незалежна самостійна держава виникла за відносно сприятливих умов. Жоден з її сусідів не мали і не мають територіальних претензій чи намірів на експансію, не порушують питання щодо перегляду кордонів держави. Протягом дев'яноста років чеська дипломатія будувала свої двосторонні та багатосторонні відносини у рамках регіональної політики сусідства. Всі ці форми відносин мали свою особливу взаємозалежність із розширеними питаннями європейської інтеграції та безпеки.

Необхідно зазначити, що формування двосторонніх міждержавних відносин між Чеською Республікою та Словацькою Республікою також проходило під впливом інтеграційних процесів регіонального та глобального вимірів. Загалом чесько-словацька співпраця позитивно вплинула на інтеграцію обох країн до ЄС та сприяла кращому виконанню ними Копенгагенських критеріїв. Важливим моментом у чесько-словацьких відносинах стало врегулювання діяльності країн у рамках митного союзу. Така співпраця мала позитивний вплив на економіку обох країн та допомогла на початкових етапах інтеграційного процесу виробити кращі умови для Угоди про асоціацію. Починаючи з 1998 року, коли Чеська Республіка відновила свою активну співпрацю з країнами Вишеградської групи, інтенсивнішим стає і співробітництво зі Словацькою Республікою. Внаслідок зовнішніх та внутрішніх чинників Чеська Республіка почала активно підтримувати Словаччину у її внутрішньополітичних змінах та інтеграційних намірах. Незважаючи на те, що Чехія та Словаччина по-різному проходили процес трансформації, незмінними залишались їх стратегічні пріорите-

ти. Бачення спільної мети – повернення та залучення до західних демократичних цінностей – стало наріжним каменем зовнішньої політики обох республік в перше десятиліття становлення їх двосторонніх відносин.

На початку 90-х років ХХ століття відбувалося становлення українсько-чеських білатеральних відносин, в яких Україна розглядалася Чехією як об'єкт значних політичних та економічних інтересів. Позиція Чеської Республіки ґрунтувалася на тому, що Україна, маючи чималий економічний потенціал, світові досягнення в низці галузей науки і техніки, відповідала чеським національним інтересам і мала неабияку перспективу. Взаємне розуміння цих реалій і стало однією із головних передумов становлення системи українсько-чеських відносин у нових історичних умовах. Однак існували і чинники, які певною мірою гальмували розвиток співробітництва на початковому етапі, а саме: відставання України від Чеської Республіки у проведенні політичних, економічних та правових реформ, відсутність спільного міждержавного кордону та західноєвропейські орієнтири Чехії. Разом з тим, становлення і розвиток системи двосторонніх відносин упродовж перших років незалежності обох країн мали системний характер. Основне формування договірно-правових засад міждержавних відносин між Україною й Чеською Республікою відбувалося протягом п'яти років (в період з 1993 р. – по 1997 р.). Міцну базу двосторонніх відносин було закладено Договором про добросусідство, дружні відносини і співробітництво між Україною та Чеською Республікою від 26 квітня 1995 р.

Отже, підбиваючи підсумки усього дослідження, можна стверджувати, що зовнішня політика стала повноцінною і головною детермінантою суверенної Чеської Республіки. Протягом першого десятиріччя своєї самостійності чеська зовнішня політика пройшла складні етапи формування та трансформації. Запорукою її успішності стало чітке визначення стратегічних напрямів розвитку, проведення активної регіональної політики і політики добросусідства. Досягнення держави у сфері зовнішньої політики

були результатом вироблення та проведення успішної національної політики Чеської Республіки. Як результат, сьогодні ми бачимо державу, яка знову гідно стала центром демократичної Європи, міцно закріпившись на європейському та євроатлантичному просторі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

Архівні джерела

1. Галузевий державний архів Міністерства закордонних справ України (ГДА МЗС). Ф. 1. Оп. 1. Політичні питання. Посольство України в ЧР 1993 рік. Спр. 110. Концепція політики України щодо Чеської Республіки. 04.06.1993. 62 арк.
2. ГДА МЗС. Ф. 1. Оп. 1. Огляд преси та інші інформаційні матеріали, отримані від Посольства України в ЧР. Спр. 040. Посольство України в ЧР 1993 р. 15.12.1993. 90 арк.
3. ГДА МЗС. Ф. 1. Оп. 1. Огляд преси та інші інформаційні матеріали, отримані від Посольства України в ЧР. Посольство України в ЧР 1993 р. Спр. 700. Perspektivu České Republiky. 25.04.1993. 56 арк.
4. ГДА МЗС. Ф. 1. Оп. 1. Довідки по Чеській Республіці. Посольство України в Чеській Республіці 1993 р. Спр. 6939. Вишеградська трійка / четвірка в політиці чеського уряду. 12.01.1993. 12 арк.
5. ГДА МЗС. Ф. 1. Оп. 1. Огляд преси та інші інформаційні матеріали, отримані від закордонних дипломатичних представництв. Спр. 6983. Короткий виклад виступу Президента ЧР В. Гавела на зустрічі керівників країн Ради Європи у Відні 08.10.1993 р. та його інтерв'ю пресі після повернення до Праги. 13.10.93. 18 арк.
6. ГДА МЗС. Ф. 1. Оп. 1. Бесіди послів. Посольство України в Чеській Республіці 1993 р. Спр. 6943. Запис бесіди з директором Євроатлантичної секції МЗС ЧР І. Бушняком і завідувачим міжнародно-правовим відділом міністерства М. Доуфеком. 20.07.1993. 157 арк.
7. ГДА МЗС. Ф. 1. Оп. 1. Матеріали бесід. Перебування українських урядових делегацій МЗС за кордоном. Спр. 6943. Запис бесіди з завідувачим третім відділом МЗС ЧР Ю. Калашниковим. 20.05.1993. 157 арк.
8. ГДА МЗС. Ф. 1. Оп. 1. Матеріали бесід. Перебування українських урядових делегацій МЗС за кордоном. Посольство України в ЧР 1993 рік.

Спр. 6944. Запис бесіди з головою Чеської національної ради Міланом Угде. 04.06.1993. 64 арк.

9. ГДА МЗС. Ф. 1. Оп. 1. Матеріали бесід. Перебування українських урядових делегацій МЗС за кордоном. Посольство України в ЧР 1993 рік. Спр. 6944. Запис бесіди Міністра закордонних справ України А. М. Зленка з Міністром закордонних справ Чехії Й. Зеленецом 16.06.1993. 64 арк.

10. ГДА МЗС. Ф. 1. Оп. 1. Матеріали бесід. Перебування українських урядових делегацій МЗС за кордоном. Посольство України у ФРН. Спр. 6946. Запис бесіди Президента України Л. М. Кравчука з Прем'єр-міністром Чехії В. Клаусом. 23.10.1993. 146 арк.

11. ГДА МЗС. Ф. 1. Оп. 1. Огляд преси та інші інформаційні матеріали, отримані від закордонних дипломатичних представництв. Спр. 6946. Запис бесіди голови Комісії в закордонних справах Верховної Ради України Д. Павличка та Посла України в ЧР Р. Лубківського з головою «Громадянського руху» ЧР Ї. Дінстбіром. 13.08.1993. 146 арк.

12. ГДА МЗС. Ф. 1. Оп. 1. Бесіди послів 1993 р. Посольство України в ЧР 1993 р. Спр. 6946. Запис бесіди з Послом Чеської Республіки в Україні П. Машею. 25.11.1993. 146 арк.

13. ГДА МЗС. Ф. 1. Оп. 1. Друге територіальне управління 1993 р. Спр. 7979. Зустріч із керівництвом змішаної торгової палати «Схід». 12.08.1993. 45 арк.

14. ГДА МЗС. Ф. 1. Оп. 1. Друге територіальне управління. Загальний секретаріат. Записи бесід. Щоденники співробітників відділів і управлінь. Спр. 7269. Запис бесіди з Тимчасово Повіреном Чеської Республіки в Україні А. Мургашем. 18.07.1994. 130 арк.

15. ГДА МЗС. Ф. 1. Оп. 1. Друге територіальне управління. Загальний секретаріат. Записи бесід. Щоденники співробітників відділів і управлінь. Спр. 7269. Запис бесіди з Послом Чеської Республіки в Україні П. Машею. 21.07.1994. 130 арк.

16. ГДА МЗС. Ф. 1. Оп. 1. Записи бесід, щоденники послів і постійних представників України. Спр. 7272. Запис бесіди Р. Лубківського з керівником III-го територіального управління МЗС ЧР Ї. Калашниковим. 21.06.1994. 40 арк.

17. ГДА МЗС. Ф. 1. Оп. 1. Записи бесід, щоденники послів і постійних представників України. Спр. 7274. Запис бесіди радника Посольства України в ЧР В. М. Мороза із завідуючою міжнародно-економічним відділом МЗС ЧР М. Кашаловою. 21.02.1994. 124 арк.

18. ГДА МЗС. Ф. 1. Оп. 1. Записи бесід, щоденники послів і постійних представників України. Спр. 7274. Запис бесіди радника Посольства Укра-

їни в ЧР В. М. Мороза з генеральним директором Євроатлантичної секції МЗС ЧР І. Бушняком. 17.01.1994. 124 арк.

19. ГДА МЗС. Ф. 1. Оп. 1. Записи бесід, щоденники співробітників посольств і представництв України. Спр. 7275. Запис бесіди радника Посольства України в ЧР М. В. Куцкіра з начальником Управління Міністерства промисловості і торгівлі ЧР Я. Гроніком. 05.04.1994. 25 арк.

20. ГДА МЗС. Ф. 1. Оп. 1. Записи бесід, щоденники співробітників посольств і представництв України. Спр. 7277. Запис бесіди радника Посольства України в ЧР М. В. Куцкіра з начальником Управління європейських структур МЗС ЧР Я. Пршівратським. 21.11.1994. 20 арк.

21. ГДА МЗС. Ф. 1. Оп. 1. Записи бесід, щоденники послів і постійних представників України. Спр. 7318. Запис бесіди Посла України ЧР з Президентом ЧР В. Гавелом. 19.05.1994. 116 арк.

22. ГДА МЗС. Ф. 1. Оп. 1. Управління Європи та Америки. Спр. 7803. Позиція Чеської Республіки щодо Центральноевропейської ініціативи та Угоди про зону вільної торгівлі країн Центральної Європи. 01.04.1995. 43 арк.

23. ГДА МЗС. Ф. 1. Оп. 1. Посольство України в ЧР. Огляд преси та інші інформаційні матеріали, отримані від постійних представництв України за кордоном. Спр. 7777. 19.04.1995. 117 арк.

24. ГДА МЗС. Ф. 1. Оп. 1. Матеріали бесід. Перебування українських урядових делегацій МЗС за кордоном. Спр. 7804. До бесіди Президента України Л. Д. Кучми з Президентом ЧР Вацлавом Гавелом та головою Уряду ЧР Вацлавом Клаусом. 03.04.1995. 83 арк.

25. ГДА МЗС. Ф. 1. Оп. 1. Управління Європи та Америки. Спр. 7811. Інформація про «круглий стіл» на тему «Сучасний стан перетворень у країнах Центральної та Східної Європи на перехідному етапі до ринкової економіки». 01.06.1995. 25 арк.

26. ГДА МЗС. Ф. 1. Оп. 2. Посольство України в Чеській Республіці 1996 р. Спр. 8429. Інформація про реакцію в Чеській Республіці на виступ президента США Б. Клінтона щодо прийняття першої групи країн-кандидатів у НАТО. 28.10.1996. 134 арк.

27. ГДА МЗС. Ф. 1. Оп. 1. Записи бесід, щоденники послів і постійних представників України. Спр. 8568. Запис бесіди Посла України в ЧР А. А. Озадовського з Головою Палати депутатів Парламенту Чеської Республіки М. Угде. 15.12.1995. 116 арк.

28. ГДА МЗС. Ф. 1. Оп. 2. Записи бесід, щоденники послів і постійних представників України. Спр. 8568. Запис бесіди Посла України в ЧР А. А. Озадовського з директором Департаменту політики безпеки Міністерства закордонних справ Чеської Республіки Г. Файмоном. 05.06.1996. 116 арк.

29. ГДА МЗС. Ф. 1. Оп. 2. Записи бесід, щоденники послів і постійних представників України. Спр. 8568. Запис бесіди Посла України в ЧР А. А. Озадовського з директором Департаменту політичного аналізу і планування МЗС Чеської Республіки, радником Міністра закордонних справ ЧР Я. Вінклером. 15.07.1996. 116 арк.

30. ГДА МЗС. Ф. 1. Оп. 2. Записи бесід, щоденники послів і постійних представників України. Посольство України в Чеській Республіці 1997 р. Спр. 8711. Запис бесіди із Заступником Міністра закордонних справ ЧР Ц. Свободою. 04.08.1997. 42 арк.

31. ГДА МЗС. Ф. 1. Оп. 2. Записи бесід, щоденники послів і постійних представників України. Посольство України в Чеській Республіці 1997 р. Спр. 8711. Інформація про виступ Г. фон Мольтке. 10.11.1997. 42 арк.

32. ГДА МЗС. Ф. 1. Оп. 2. Управління політичного аналізу та планування. Записи бесід, огляди преси. Спр. 8869. Огляд чеської преси про участь Міністра оборони ЧР в зустрічі керівників оборонних відомств країн-членів НАТО в м. Маастрихт. 02.10.1997. 21 арк.

33. ГДА МЗС. Ф. 1. Оп. 2. Управління політичного аналізу та планування. Посольство України в ЧР 1998 р. Спр. 8874. Інститут досліджень «Схід-Захід». 02.03.1998. 32 арк.

34. ГДА МЗС. Ф. 1. Оп. 2. Ноти, пам'ятні записки, меморандуми посольств іноземних держав до МЗС України. Посольство України в ЧР 1998 р. Спр. 9394. Інформація щодо шляхів та механізмів координації в ЧР у сфері зовнішніх зносин. 11.02.1998. 24 арк.

35. ГДА МЗС. Ф. 1. Оп. 3. Огляди преси та інші інформаційні матеріали, отримані від закордонних установ. Спр. 9575. Про Раду безпеки Чеської Республіки. 22.04.1998 р. 28 арк.

36. ГДА МЗС. Ф. 1. Оп. 5. Загальноєвропейський процес. Політичні аспекти. Спр. 13041. Центральноевропейська ініціатива. 06.10.2003. 83 арк.

37. ГДА МЗС. Ф. 1. Оп. 5. Посольство України в Чеській республіці. Спр. 13134. Аналітична записка щодо функціонування Вишеградської групи. 22.05.2003. 15 арк.

38. ГДА МЗС. Ф. 1. Оп. 5. Посольство України в Чеській Республіці. Спр. 13136. Інформаційно-аналітичний матеріал щодо поетапного характеру європейської інтеграції. 14.07.2003. 5 арк.

39. ГДА МЗС. Ф. 1. Оп. 5. Спр. 13142. Адміністрація ПУ. Про результати виконання доручення ПУ щодо плану дій Україна-ЄС. 19.06.2003. 20 арк.

40. ГДА МЗС. Ф. 1. Оп. 6. Спр. 15052. Міжнародні політичні конференції за участі України. 26.01.2005 – 19.08.2005. 54 арк.

41. ГДА МЗС. Ф. 1. Оп. 5. Спр. 150153. Аналітична записка ВРУ щодо діяльності органів влади у галузі прав людини, національних меншин і міжнародних відносин. 26.02.2005. 10 арк.

42. ГДА МЗС. Ф. 1. Оп. 5. Спр. 15720. Посольство України в Чеській Республіці. Запис бесіди з Директором Управління ООН МЗС ЧР Я. Карою щодо можливості набуття Україною членства у виконавчому органі Спільноти Демократій. 26.04.2005. 15 арк.

43. ГДА МЗС. Ф. 1. Оп. 5. Спр. 15721. Посольство України в Чеській Республіці. Щодо механізму приєднання України до заяв ЄС у сфері СЗБП. 19.04.2005. 133 арк.

44. ГДА МЗС. Ф. 1. Оп. 5. Спр. 15721. Посольство України в Чеській Республіці. Щодо організації роботи з підготовки проекту Європейської угоди про асоціацію в ЧР. 27.07.2005. 133 арк.

45. ГДА МЗС. Ф. 1. Оп. 5. Спр. 15053. Посольство України в Чеській Республіці. Щодо наради керівників закордонних дипломатичних установ України. 14.06.2005. 35 арк.

46. ГДА МЗС. Ф. 1. Оп. 5. Спр. 15061. Політичний департамент ЦЄІ. Вишеградська група. Довідки по країнах. 20.07.2005 – 20.10.2005. 230 арк.

47. ГДА МЗС. Ф. 1. Оп. 5. Спр. 15061. Політичний департамент ЦЄІ. Щодо перспективних напрямків співробітництва з країнами Вишеградської четвірки. 16.06.2005. 230 арк.

48. ГДА МЗС. Ф. 1. Оп. 5. Спр. 15062. Щодо політики ЄС у сфері надання допомоги у цілях розвитку. 18.04.2005. 128 арк.

49. ГДА МЗС. Ф. 2 Міжнародні договори. Оп. 210. Управління Америки та Європи. Двосторонні угоди. Спр. 659. Договір про дружні відносини і співробітництво між Україною та Чеською Республікою. 26.04.1995. 67 арк.

50. ГДА МЗС. Ф. 2 Міжнародні договори. Оп. 210. Управління Америки та Європи. Двосторонні угоди. Спр. 1600. Угода між Міністерством оборони України та Міністерством оборони ЧР про взаємне співробітництво. 02.04.1996. 76 арк.

51. ГДА МЗС. Ф. 2 Міжнародні договори. Оп. 210. Управління Америки та Європи. Двосторонні угоди. Спр. 1265. Спільна заява Президентів України та Чеської Республіки. 02.07.1997. 22 арк.

52. ГДА МЗС. Ф. 2 Міжнародні договори. Оп. 210. Другий територіальний департамент. Спр. 15993. Протокол про співробітництво між Міністерством закордонних справ України та Міністерством закордонних справ Чеської Республіки. 22.10.2001. 44 арк.

Опубліковані джерела

а) Документи

53. Agenda 2000. Praha: MZV ČR, 2000. 345 s.
54. URL: .
55. Bezpečnostní strategie České Republiky. Praha, 1999. 10 s. URL: [wt.d.vlada.cz/vlada/vlada_dokumenty.htm](http://vlada.cz/vlada/vlada_dokumenty.htm).
56. Bezpečnostní strategie České Republiky 2001. URL: <https://www.mocr.army.cz/images/Bilakniha/CSD/2001%20Bezpecnostni%20strategie%20CR.pdf>
57. Bezpečnostní strategie České Republiky 2003. URL: <https://www.mocr.army.cz/images/Bilakniha/CSD/2003%20Bezpecnostni%20strategie%20CR.pdf>
58. Bezpečnostní strategie České Republiky 2011. URL: <https://www.mocr.army.cz/images/Bilakniha/CSD/011.pdf>
59. Bílá kniha o přípravě přidružených zemí střední a východní Evropy na začlenění do vnitřního trhu Unie. 1995. URL: <https://www.euroskop.cz/200/322/clanek/bile-knihy/>.
60. Budapešťské prohlášení předsedů vlád České republiky, Maďarské republiky a Polské republiky / Příloha Dokumenty. *Mezinárodní politika*. 11/98, S. 15.
61. Commission of the European Communities: Towards a closer association with the countries of Central and Eastern Europe. Brusel, 1993. URL: http://www.cvce.eu/obj/communication_by_the_commission_towards_a_closer_association_with_the_countries_of_central_and_eastern_europe_bruussels_18_may_1993-en-44564266-fba1-4be2-8774-059604bafd04.html.
62. Česko-německá deklarace o vzájemných vztazích a jejich budoucím rozvoji. 1997. URL: www.czechembassy.org/wwwo/mzv/default.asp?id=26316&ido=14070&idj=1&amb=1.
63. Deklarace o spolupráci České a Slovenské Federativní Republiky, Polské Republiky a Maďarské Republiky na cestě evropské integrace 1991. URL: <http://www.visegradgroup.eu/documents/visegrad-declarations/visegrad-declaration-110412-2>.
64. Declaration of Prime Ministers of the Czech Republic, Republic of Hungary, the Republic of Poland and the Slovak Republic on cooperation of the Visegrad Group countries after their accession to the European Union. 12. 05. 2004. URL: <http://www.visegradgroup.eu/documents/visegrad-declarations/visegrad-declaration-110412-1>.
65. Dohoda mezi ČR a SR o spolupráci v oblasti kultury, školství a vědy. 23. 05. 2000. *Sbírka mezinárodních smluv. Česká Republika*. Ročník 2000. Praha, 2000. S. 1314–1376.

66. Hospodářská strategie vstupu do Evropské unie: konkurenceschopnost – růst – zaměstnanost – solidarita. Schůzka ministrů pro územní rozvoj EU. 11. 05. 1999. URL: http://www.europarl.europa.eu/aboutparliament/cs/displayFtu.html?ftuId=FTU_5.1.5.htm

67. Joint Statement on the occasion of the Meeting of Prime Ministers of the Visegrad Countries / Annual Report on the Activities of the Visegrad Group Bratislava-Budapest-Prague-Warsaw, 2000. URL: <http://www.visegradgroup.eu/documents/annual-reports/1999-2000-czech-110412>.

68. Koncepce české zahraniční politiky 1993. *Mezinárodní vztahy*, Č2. 1993. S. 95–101.

69. Koncepce české zahraniční politiky 1999. URL: <http://www.vlada.cz/cz/clenove-vlady/historie-minulych-vlad/-koncepce-zahranicni-politiky-ceske-republiky-2156/>.

70. Memorandum ČR k žádosti o přijetí do Evropské unie. 1996: www.mzv.cz/wwwo/mzv/default.asp?id=25576&ido=8654&idj=1&amb=1

71. Návrh Koncepce směřování ČR v EU do roku 2013. URL: www.czechembassy.org/servis/soubor.asp?id=6996.

72. Národní politika výzkumu a vývoje České Republiky. *Rozbor právních aspektu dokumentu o výzkumu a vývoje evropského společenství*. 2000. URL: <http://www.vyzkum.cz/FrontClanek.aspx?idsekce=853>.

73. Národní program přípravy České Republiky na členství v Evropské unii 1998. URL: www.euroskop.cz/cze/get_file.asp?lng=cz&company=91&news=85&id=5124.

74. Národní program přípravy České Republiky na členství v Evropské unii 1999. URL: www.euroskop.cz/cze/get_file.asp?lng=cz&company=91&news=85&id=5125.

75. Národní program přípravy České Republiky na členství v Evropské unii 2000. URL: <http://ec.europa.eu/ceskarepublika/pdf/np2000-w6.pdf>.

76. Národní program přípravy České Republiky na členství v Evropské unii 2001. URL: <http://ec.europa.eu/ceskarepublika/pdf/np2001cz.pdf>.

77. Programové prohlášení vlády České Republiky 1996. URL: http://www.vlada.cz/assets/clenove-vlady/historie-minulych-vlad/prehled-vlad-cr/1993-2010-cr/vaclav-klaus-2/Programove-prohlaseni-vlady_1.pdf.

78. Programové prohlášení vlády České Republiky 1998. URL: http://www.vlada.cz/assets/clenove-vlady/historie-minulych-vlad/prehled-vlad-cr/1993-2010-cr/milos-zeman/Programove-prohlaseni-vlady_1.pdf.

79. Programové prohlášení vlády České Republiky 2002. URL: http://www.vlada.cz/assets/clenove-vlady/historie-minulych-vlad/prehled-vlad-cr/1993-2010-cr/vladimir-spidla/Programove-prohlaseni-vlady_1.pdf.

80. Programové prohlášení vlády České Republiky 2004. URL: <http://www.vlada.cz/assets/clenove-vlady/historie-minulych-vlad/prehled-vlad-cr/>

1993-2010-cr/stanislav-gross/Programove-prohlaseni-vlady-Ceske-republiky_1.p.

81. Posudek Komise k žádosti ČR o přijetí do EU. 1997. URL: <http://ec.europa.eu/ceskarepublika/pdf/posudek97.pdf>.

82. Pravidelná zpráva Evropské komise o ČR 1998. Praha: UMV, 1999. 300 s.

83. Pravidelná zpráva Evropské komise o pokroku ČR v procesu přistoupení 1999. Praha: UMV, 2000. 308 s.

84. Pravidelná zpráva Evropské komise o pokroku ČR v procesu přistoupení 2000. URL: www.euroskop.cz/cze/get_file.asp?lng=cz&company=91&news=85&id=5062.

85. Pravidelná zpráva Evropské komise o pokroku ČR v procesu přistoupení 2001. URL: <http://ec.europa.eu/ceskarepublika/pdf/pravidelna.pdf>.

86. Pravidelná zpráva Evropské komise o pokroku ČR v procesu přistoupení 2002. URL: www.evropska-unie.cz/download/cz/oficialni_dokumenty/predvstupni_dokumenty/pravidelne_zpravy/CZ-RR2002.pdf.

87. Přístupové partnerství 1998. URL: www.evropska-unie.cz/download/cz/oficialni_dokumenty/predvstupni_dokumenty/pristupova_partnerstvi/PristupPartnerstvi1998.pdf.

88. Priority plnění zásad Bílé knihy v České Republice. Usnesení vlády ČR. URL: isap.vlada.cz/Dul/CESTY.NSF/7f723857997b924bc1257926004bd509/a030cc935b2bd3e6c12563b10005d127?OpenDocument.

89. Presidency Conclusions: European Council. Meeting on 9 and 10 December 1994 in Essen. URL: www.consilium.europa.eu/moresearchresultsregistry?search=Presidency%20Conclusions&lang=cs.

90. Preparation of the associated countries of Central and Eastern Europe for integration into the internal market of the Union: A White Paper. Brussels, 1995. URL: www.cvce.eu/obj/white_paper_on_the_preparation_of_the_associated_countries_of_central_and_eastern_europe_for_integration_into_the_internal_market_of_the_union_com_95_163-en-f3207cf5-df8b-475a-bd06-6fc7d80b0c9e.html.

91. Smlouva o přistoupení ČR k EU. 16. 04. 2003. URL: http://ec.europa.eu/ceskarepublika/pdf/smlouva_o_pristoupeni_mzv.pdf.

92. Smlouva mezi ČR a SR o dobrém sousedství, přátelských vztazích a spolupráci. 23. 11. 1993. *Sbírka zákonů České Republiky*. Ročník 1993. Praha, 1993. S. 1122–1136.

93. Smlouva mezi ČR a SR o společném postupu při dělení majetku ČSFR. 24. 11. 1999. *Sbírka mezinárodních smluv. Česká Republika*. Ročník 2000. Praha, 2000. S. 1106–1136.

94. Ústava České Republiky. 16 prosince 1992. URL: www.psp.cz/docs/laws/constitution.html.

95. Vojenská strategie ČR 1999. Úřad vlády ČR. Praha, 1999. 9 s.

96. Vojenská strategie ČR 2002. URL: http://www.mocr.army.cz/images/id_5001_6000/5195/Vojstr2002.pdf.

97. Washingtonský summit NATO. Komuniké z washingtonského summitu 30. 11. 2001. URL: http://www.mzv.cz/jnp/cz/zahranicni_vztahy/bezpecnostni_politika/archiv/nato_a_cr/washingtonsky_summit_nato/komunike_z_washingtonskeho_summitu.html

98. Zpráva o zahraniční politice ČR za období od června 1998 do prosince 1999. URL: www.mzv.cz/wwwo/mzv/default.asp?ido=7583&idj=1&amb=1&i-kony=False&trid=1&prsl=False&pccl1.

99. Zpráva o zahraniční politice ČR za rok 2000. URL: http://www.mzv.cz/jnp/cz/zahranicni_vztahy/vyrocní_zpravy_a_dokumenty/zprava_o_zahranicni_politice_cr_za_rok.html.

100. 98. Zpráva o zahraniční politice 2001. URL: www.mzv.cz/jnp/cz/zahranicni_vztahy/vyrocní_zpravy_a_dokumenty/zprava2001.html.

101. Zpráva o zahraniční politice 2002. URL: www.mzv.cz/jnp/cz/zahranicni_vztahy/vyrocní_zpravy_a_dokumenty/zprava2002.html.

102. Zpráva o zahraniční politice 2003. URL: www.mzv.cz/jnp/cz/zahranicni_vztahy/vyrocní_zpravy_a_dokumenty/zprava2003.html.

103. Zpráva o zahraniční politice České Republiky 2004. URL: www.mzv.cz/jnp/cz/zahranicni_vztahy/vyrocní_zpravy_a_dokumenty/zprava2004.html.

104. 1999/2000 Czech Presidency. Report on the Activities of the Visegrad. URL: www.visegradgroup.eu/documents/annual-reports/1999-2000-czech-110412.

105. 2003/2004 Czech Presidency. Report on Activities of the Czech Presidency of the Visegrad Group. URL: www.visegradgroup.eu/documents/annual-reports/2003-2004-czech-110412.

б) Виступи, промови

106. Aktualní ukoly české zahraniční služby: Projev ministra J. Kavana na poradě titulářů. 1999. 28 červen. URL: https://www.mzv.cz/jnp/cz/o_ministerstvu/archivy/clanky_a_projevy_ministru/index.html

107. Havel V. Proč by se mělo NATO otevřít střední Evropě. *Lidove noviny*. 1993. 16 listopadu URL: http://www.vaclavhavel.cz/showtrans.php?cat=-clanky&val=48_clanky.html&typ=HTML

108. Havel V. Role českého prezidenta. *Mlada fronta Dnes*. 1993. 19 ledna. URL: http://vaclavhavel.cz/showtrans.php?cat=clanky&val=10_clanky.html&typ=HTML.

109. Havel V. Spoluodpovědnost Západu. *Foreign Affairs*. Březen/duben 1994. URL: http://vaclavhavel.cz/showtrans.php?cat=clanky&val=31_clanky.html&typ=HTML

110. URL: <http://www.psp.cz/sqw/text/text.sqw?C=2139&T=K2002P-SP4V&q=Svoboda%20AND%20zahrani%e8n%ed%20&lem=1&d2=1>.

111. Projev prezidenta ČSFR Václava Havla na vrcholné následné schůzce Konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě 09.07.1992. Helsinky. URL: www.vaclavhavel.cz/showtrans.php?cat=projevy&val=254_projevy.html&typ=HTML.

112. Projev prezidenta ČSSR Václava Havla v polském Sejmu a Senátu 25.01.1990. URL: <http://old.hrad.cz./president/Havel/speeches/index.html>.

113. Projev prezidenta republiky Václava Havla na konferenci NATO o vojenskopolitickém rozhodovacím procesu 21.06.1996. Varsava. URL: http://vaclavhavel.cz/showtrans.php?cat=projevy&val=171_projevy.html&typ=HTML.

114. Projev prezidenta republiky Václava Havla na vrcholném setkání představitelů zemí KBSE 06.11.1994. Budapest. URL: <http://old.hrad.cz./president/Havel/speeches/index.html>.

115. Projev prezidenta republiky Václava Havla před poslanci Evropského parlamentu 16.02.2000. Praha. URL: <http://old.hrad.cz./president/Havel/speeches/index.html>.

116. Projev prezidenta republiky Václava Havla při převzetí čestného doktorátu Trinity College 28.06.1996. URL: <http://old.hrad.cz./president/Havel/speeches/index.html>.

117. Projev prezidenta republiky Václava Havla v Evropském parlamentu 08.03.1994. Strasburk. URL: <http://old.hrad.cz./president/Havel/speeches/index.html>.

118. Projev prezidenta republiky Václava Havla v Poslanecké sněmovně Parlamentu České Republiky 12.10.1993. URL: http://www.vaclavhavel.cz/showtrans.php?cat=projevy&val=231_projevy.html&typ=HTML.

119. Projev prezidenta republiky Václava Havla ve francouzském Senátu 03.03.1999. URL: <http://old.hrad.cz./president/Havel/speeches/index.html>.

120. Projev prezidenta Václava Klause v předvečer vstupu České Republiky do Evropské unie 30.04.2004. URL: <http://www.klaus.cz./clanky/2340>.

121. Rozhovor prezidenta republiky Václava Havla: Obávám se projektu civilizace. *Hospodářské noviny*. 2002. 22 unora. URL: <https://archiv.ihned.cz/c1-10760760-rozhovor-hn-s-vaclavem-havlem-obavam-se-projektu-civilizace>

122. Projev prezidenta Václava Klause v Pasově. 2003. 9 zaří. URL: <http://www.klaus.cz./clanky/434>.

123. Vystoupení prezidenta republiky Václava Havla na Fóru Expansion: Jaká Evropa a v jakém světě po zavedení eura. 1999. 18 března. URL: <http://old.hrad.cz./president/Havel/speeches/index.html>.

124. Zeman Miloš a Verheugen Günter. Společné tiskové prohlášení. Dějiny Evropské unie – 2002. 2002. 11 dubna. URL: https://europa.eu/european-union/about-eu/history/2000-2009/2002_cs

в) Статистичні матеріали

125. Integrace ČR do EU - aktuální postoje a názory. Centrum pro výzkum veřejného mínění. Sociologický ústav AV ČR. URL: https://cvvm.soc.cas.cz/upl/zpravy/100083s_PM20702.pdf.

126. Statistická ročenka České Republiky 1993. Praha: ČSU. 1993, 441 s.

127. Statistická ročenka České Republiky 2003. Praha: ČSU. 2003, 739 s.

Монографії, брошури, статті

128. Андрейко В. Досвід чесько-словацького співробітництва в контексті інтеграційної стратегії України. *Studia Slovakistica*. Українсько-Словацькі діалоги: Історія. Ужгород: УжНУ, 2005. С. 158–167.

129. Андрейко В. Система зовнішньоекономічного співробітництва ЧР і СР в період 1990-х – початку 2000-х років. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія: Історія. Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2006. Випуск 16. С. 99–106.

130. Андрейко В. Специфіка становлення і розвитку чесько-словацьких міждержавних відносин 1990-х – початку 2000-х років. Ужгород: ЗакДУ, 2011. 247 с.

131. Андрейко В. Чеська і Словацька республіки в системі відносин країн Вишеградської четвірки «V4». *Східноєвропейський історичний вісник*. 2017. Випуск 5. С. 216–224. DOI 10.24919/2519-058x.5.116965

132. Артьомов І. Регіональна політика країн Вишеградської четвірки: досвід для України. *Український історичний збірник*. 2014. Вип. 17. С. 226–234.

133. Белашов В. Розширення НАТО: за і проти. *Політика і час*. №3. 1998. С. 67

134. Бжезінський З. План для Європи: як розширити НАТО. *Політика і час*. №5. 1995. С. 21–30.

135. Бжезінський З. Велика шахівниця. Львів – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2000. 236 с.

136. Віднянський С.В., Мартинов А.Ю. Об'єднана Європа: від мрії до реальності. Історичні нариси про батьків-засновників Європейського Союзу. К., 2009. 376 с.

137. Віднянський С., Приходько В., Сюсько І. Вплив процесів глобалізації та європейської інтеграції на національно-культурне життя слов'янського світу. *Джерелознавство, історія та культурологія слов'янських народів: XIII Міжнародний з'їзд славістів, 15–21 серпня 2003 р.*, Любляна, Словенія. К.: Інститут історії України НАН України, 2003. С. 19–29.

138. Віднянський С.В. Європейський вибір України та імперативи європейської інтеграції. *Науковий вісник Дипломатичної академії України*. Вип. 9. Українська зовнішня політика: десять років незалежності / За заг. ред. Гуменюка Б.І., Тупчійенка Л.С., Ціватого В.Г. К., 2003. С. 72–86.

139. Вовканич І., Сюсько І. Трансформація суспільств в Чеській та Словацькій республіках. *Соціально-економічні та етнополітичні зміни в країнах Центральної та Південно-Східної Європи (друга половина 80-х – перша половина 90-х років ХХ ст.)*: матеріали міжнародної наукової конференції, м. Ужгород, 26–27 вересня 1996 р. Ужгород, 1997. С. 108–117.

140. Вовканич І. Постсоціалістична трансформація в Чеській Республіці: специфіка і етапи. *Карпатика*. Випуск 21. Політологічні студії: історія, теорія, практика. Ужгород: УжНУ, 2003. С. 198–210.

141. Волощук С. Досвід набуття членства в НАТО країнами Центрально-Східної Європи та євроатлантичні перспективи України. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія: Історія. Вип. 18. Ужгород, 2007. С. 29 – 37.

142. Волощук С. Підготовка та вступ до НАТО країн Центрально-Східної Європи: етапи та уроки. *Карпатика*. Випуск 35: Європейські цінності та конфесійно-національна ідентичність населення Українських Карпат. Ужгород, 2006. С. 32–47.

143. Вуйчіцький К. Ностальгія і політика. Есе про повернення до Центральної Європи / з польськ. пер. П.Гаврилишин, П.Гава. Брустури, 2016. 124 с.

144. Ганус С. Східна Європа і проблема європейської єдності: ретроспектива і перспектива. *Соціально-економічні та етнополітичні зміни в країнах Центральної та Південно-Східної Європи (друга половина 80-х – перша половина 90-х років ХХ ст.)*: матеріали міжнародної наукової конференції, Ужгород 26–27 вересня 1996 р. Ужгород, 1997. С. 108–117.

145. Гойло І. Інтеграційні процеси в Центральній Європі: проблеми і труднощі. *Європа: ідеї та процеси*: матеріали наукового симпозиуму. /

Горенко О.М. «Європейський фініш» країн Центрально-Східної Європи і проблема економічного суверенітету. *Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки*. Вип.13: Міжвідомчий збірник наукових праць. К.: Ін-т історії України НАНУ, 2004. С. 215–237.

146. Горенко О.М. Соціально-політичний вимір європейської інтеграції та Україна. К.: Інститут історії України НАН України, 2002. 331 с.

147. Дергачов О. Критична полеміка щодо теперішнього стану дискусії про розширення ЄС та позиції України. *Досвід країн Вишеградської четвірки на шляху до ЄС: можливості для України: аналітичні оцінки / Нац. ін-т стратегічних досліджень (Закарпатський філіал)*. Ужгород, 2003. 136 с. С. 20–25.

148. Джерельно-інформаційна база дослідження співробітництва країн-членів Вишеграду. *Український історичний збірник*. Вип. 8/2004. К.: Ін-т історії України НАН України, 2005. С. 527–534.

149. Дорош Л., Сюсько І. Політичні зміни в країнах Центрально-Східної Європи. Рік 2002 – завершення трансформації? *Регіональні студії: збірник наукових праць*. Випуск №5. Ужгород: Ліра, 2002. С. 103–115.

150. Дурка Б. Трансформація міжнародних економічних отношений Польщі и вызовы глобализации. *Постсоциалистические страны в условиях глобализации: сборник материалов конференции*. Москва, 2001. С. 204–221.

151. Історія Посольства та чесько-українських зв'язків. Посольство України в Чеській Республіці. URL: czechia.mfa.gov.ua/spivrobotnictvo/istoriya-posolstva-ta-chesko-ukrayinskih-zvyazkiv

152. Задорожнюк Э.Г. Революции 1989 г. и процессы становления новой региональной идентичности Центральной Европы. *Славяноведение*. 2000. №3. С. 14–32.

153. Задорожнюк Э.Г. Социал-демократия в Центральной Европе. Москва: Academia, 2000. 312 с.

154. Задорожнюк Э.Г. Партии и движения в Чехии: структурная эволюция и программа приоритетов. *Политический ландшафт стран Восточной Европы середины 90-х годов*. Москва, 1997. С. 239–260.

155. Задорожнюк Э.Г. Политические процессы в Центральной Европе и становление новой региональной идентичности. *Центральная Европа в поисках новой региональной идентичности*. Москва, 2000. С. 140 – 162.

156. Заремський В. Політична система посткомуністичної Польщі 90-х років: деякі аспекти становлення. *Міжнародний науковий конгрес «Українська історична наука на порозі XXI ст.»*. Т. 3. Чернівці, 2001. С.145–149.

157. Зарицький О. В. 4+. *Зовнішні справи*. 2008. №7. С. 18–22.

158. Зарицький О. М. Вацлав Гавел. Політичний портрет. К., 2001. 129 с.

159. Зеленько Г. Вишеградська четвірка матиме на Заході те, що заробить на Сході: (Перспективи співпраці України та країн Вишеградської групи). *Політика і час*. 2005. №2. С. 38–46.

160. Зеленько Г. Роль екзогенних факторів в процесах оновлення політичного класу в країнах Центрально-Східної Європи. *Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї*. К., 2009. Вип. 17. С. 117–127.

161. Зленко А.М. Зовнішня політика незалежної України: десять років випробувань і здобутків. Виступ на науково-практичній конференції «Українська зовнішня політика та дипломатія: десять років незалежності», м. Київ, 19 квітня 2001 р. *Науковий вісник Дипломатичної академії України*. Випуск 5, 2001. С. 5–10.

162. Камінський Є. Розширення НАТО і європейська безпека. *Євроатлантичний вісник*. 1997. №4 (7). С. 1–7.

163. Кірсенко М. Східно-Центральна Європа: від ідеологічних фантомів до історичної реальності і геополітичної перспективи. *Україна і Польща у Східно-Центральній Європі: спадок і майбуття*: збірник наукових праць міжнародної конференції, м. Київ, 25–27 червня 1999 р. К, 1999. С. 26–29.

164. Кіцила Л. Зовнішньополітичні аспекти реалізації курсу Чеської Республіки на інтеграцію до Європейського Союзу: автореф. дис... на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук: 23.00.04. Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. Львів, 2004. 18 с.

165. Кіш Є. Центральна Європа в сучасній системі єврорегіональної інтеграції. Ужгород, 2008. 440 с.

166. Кіш Є. Новий кордон – нова модель відносин. Інтеграція країн Центральної Європи до ЄС: геополітичні наслідки для України. *Політика і час*. 2004. №6. С. 65–73.

167. Кіш Є. Приклади конструктивної співпраці України з країнами Вишеградської групи. *Досвід країн Вишеградської четвірки на шляху до ЄС: можливості для України*: аналітичні оцінки / Нац. ін-т стратегічних досліджень (Закарпатський філіал); Фонд ім. Ф.Еберта; Ред. колегія: В.І. Андрейко, О.С. Власюк, С.І. Мітряєва (гол. ред.). Ужгород, 2003. С. 74–80.

168. Кіш Є. Специфіка демократичного переходу в Угорщині в загальноєвропейському контексті. *Дослідження історії соціально-економічного розвитку країн Центральної та Південно-Східної Європи: сучасний стан, проблеми*: матеріали конференції, м. Ужгород, 7 жовтня 1997 р. Ужгород, 1998. С. 75–82.

169. Кіш Є. Європа у пошуках нової ідентичності: Інституціоналізація процесів інтеграції країн Центрально-Східної Європи. *Нова політика*. 1998. № 3. С. 3–18.

170. Клаус В. 10 економічних заповідей XXI століття. *Україна в числах: Звіт за 1994 р.*: Екон. бюл. 1995. № 14. С. 1-4.

171. Климончук В.Й. Передумови та інституціоналізація взаємовідносин влади і опозиції в країнах Центрально-Східної Європи (на прикладі країн Вишеградської групи): досвід для України. *Політичне життя*. 2/2020. С. 12–18. DOI 10.31558/2519-2949.2020.2.2

172. Колесник В.П., Горбачевська Г.М. Криза і крах тоталітарної соціалістичної системи в країнах Центральної і Південно-Східної Європи. Луцьк, 1994. 123 с.

173. Копійка В.В. Європейський Союз: досвід розширення і Україна. К.: Юридична думка, 2005. 448 с.

174. Копійка В.В. Розширення Європейського Союзу. Теорія і практика інтеграційного процесу. Київ, 2002. 253 с.

175. Корсак Р.В. Українсько-чеське міждержавне співробітництво в 1991 - 2005 рр. Закарпат. держ. ун-т. Ужгород, 2007. 208 с.

176. Корсак Р.В. Політична і економічна співпраця України та Чехії в умовах трансформації суспільних відносин (2000-2012 рр.). Ужгород, 2013. 518 с.

177. Корсак Р.В. Дослідження міждержавної співпраці України та Чехії у працях зарубіжних вчених (поч. XXI ст.). *Ужгородські чеські наукові читання: історія, культура, політика, право*: Наук. зб. / Ред. Лендъел М., Ліхтей І., Стряпко А. Ужгород, 2013. С. 222-230.

178. Країни Центрально-Східної Європи в умовах глобалізації: монографія / Є.В. Бевзюк, Ю.Л. Виноградов, О.О. Грін, В.Й. Ерфан, О.М. Іваницький, Р.В. Корсак, В.А. Кундрік та ін. Ужгород: Редакційно-видавничий центр ЗакДУ, 2010. 368 с.

179. Лемак В.В. Державно-правова реформа в Чехословаччині в умовах постсоціалістичної модернізації й поділу федерації. Ужгород, 2002. 248 с.

180. Лемак В.В. Правова система в Чеській Республіці: уроки для України. *Ужгородські чеські наукові читання: історія, культура, політика, право*: Наук. зб. / Ред. Лендъел М., Ліхтей І., Стряпко А. Ужгород, 2013. С. 133-140.

181. Лемак В.В., Копча В.В. Захист демократії в Чеській Республіці: аргументи конституційної юриспруденції. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2018. № 2. С. 22-37. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/aymvs_2018_2_4

182. Мартинов А. Вишеградський блок перед новими випробуваннями. *Демократична Україна*. 2006, 24 жовт. № 196. С. 4.

183. Мартинчук І.І. Основні аспекти внутрішньої політики Словацької Республіки в 1993–1998 рр. *Актуальні проблеми вітчизняної*

та *всесвітньої історії*. Наукові записки РДГУ. Випуск 11. Рівне, 2007. С. 187–197.

184. Мартинчук І.І. Регіональне співробітництво країн Центрально-Східної Європи. *Збірник навчально-методичних матеріалів і наукових статей історичного факультету*. Випуск 11. Луцьк: ВДУ ім. Л. Українки, 2006. С. 148–153.

185. Мелешенко Т.В. Розвиток і консолідація громадянського суспільства у Чехословаччині кінця 80-х–початку 90-х рр. ХХ ст. *Гілея: науковий вісник*. 2015. Вип. 94. С. 110–114.

186. Мелешенко Т.В. Історіографічні дослідження постаті Вацлава Гавела та суспільно-політичного життя Чехословаччини. Література та культура Полісся. Серія : Історичні науки. 2015. Вип. 79. С. 190–202.

187. Мельникова І.М. Україна у взаємовідносинах з прикордонними державами Центрально-Східної Європи: створення міжнародно-правових підвалин добросусідства і співробітництва (90-ті роки). *Україна в європейських міжнародних відносинах*. Науковий збірник. К.: Інститут історії України НАН України, 1998. 353 с.

188. Мельникова І.М., Мартинов А.Ю. Розвиток відносин України з країнами Центральної та Південно-Східної Європи (90-ті роки ХХ ст.). *Україна і Європа (1990-2000), Україна в міжнародних відносинах з країнами Центральної та Південно-Східної Європи*: анотована історична хроніка. Ч.1. К., 2001. С. 254.

189. Мельниченко Б.Б. Політико-правові перетворення в Центрально-Східній Європі наприкінці ХХ ст. (на матеріалах Польщі, Чехії та Словаччини). Львів: ЛьвДУВС, 2012. 204 с.

190. Мороз Д. Етапи співробітництва країн-членів Вишеграду. *Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки*. Вип.13: Міжвідомчий збірник наукових праць. К.: Ін-т історії України НАНУ, 2004. С. 207–215.

191. Мостова Ю. Вацлав Гавел: «В умовах демократії політик може підвести виборців тільки один раз». *Дзеркало тижня*. 2004. 14 лютого. URL: https://zn.ua/ukr/politics_archive/vatslav_gavel_v_umovah_demokratiyi_politik_mozhe_pidvesti_vibortsiv_tilki_odin_raz.htm.

192. Мотрук С. Політичні кризи в Чехословаччині другої половини ХХ ст.: погляд із сьогодення. *Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки*. 2010. 19. С. 71-86. URL: http://resource.history.org.ua/publ/mo_2010_19_71

193. Мотрук С. Парадигма Чехословацької державності: концепції та чинники (1914-1918 рр.). *Історія та історіографія в Європі*. Вип.6: Ідеології та практики націоналізму і ксенофобії у Східній Європі. К., 2019. С. 78-89.

194. Мотрук С. Міграція українців до Чеської Республіки в умовах європейських інтеграційних процесів XXI ст. *Європейські історичні студії*: науковий журнал. № 15. К., 2020. С. 61-76.

195. Обрман Я. Після розколу: Випробування зовнішньої політики Чехії. *Спостерігач*. 1993. Січень. № 18. С. 26.

196. Павленко Г. Глобальні та регіональні передумови змін у країнах Центральної та Південно-Східної Європи: перші спроби осмислення та перспективи вивчення. *Соціально-економічні та етнополітичні зміни в країнах Центральної та Південно-Східної Європи (друга половина 80-х – перша половина 90-х років XX ст.)* / Матеріали міжнародної наукової конференції, м. Ужгород, 26-27 вересня 1996 р. Ужгород, 1997. С. 5-24.

197. Павлишин Л.В. Роль Вацлава Гавела у визначенні та формуванні основних напрямків зовнішньої політики Чеської Республіки. *Вісник Ужгородського університету*. Серія: Історія. Вип. 26. Ужгород, 2011. С. 180-185.

198. Павлишин Л. Роль Вишеградського об'єднання у зовнішньополітичній діяльності Чеської Республіки (1993-2004 рр.) *Проблеми історії країн Центральної та Східної Європи*: Збірник наукових праць. Вип. 3. Кам'янець-Подільський, 2012. С. 193-206.

199. Павлишин Л. Утворення Чеської Республіки та визначення основної мети та напрямків її зовнішньої політики. *Університет*. № 1. Київ, 2013. С. 98-110.

200. Павлишин Л. Особливості розвитку та пріоритети двосторонніх відносин Чеської Республіки. *Ужгородські чеські наукові читання: історія, культура, політика, право*: Наук. зб. / Ред. Лендъел М., Ліхтей І., Стряпко А. Ужгород, 2013. С. 196-205.

201. Павлишин Л.В. Україна у зовнішній політиці Чеської Республіки в період становлення двостороннього міждержавного співробітництва. *Človek a spoločnosť: Internetový časopis pre pôvodné teoretické a výskumné štúdie z oblasti spoločenských vied*. Ročník 16, Číslo 3. Košice, 2013. URL: www.saske.sk/cas/zoznam-rocnikov/2013/3/6050/.

202. Павлишин Л. Досвід інтеграції Чеської Республіки до Європейського Союзу (1993 – 2004 рр.). *Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки*. Вип. 22. К.: Ін-т історії України НАН України, 2013. С. 156-179.

203. Павлишин Л.В. Формування національних інтересів Чеської Республіки крізь призму її зовнішньої політики. *Слов'янський світ: минуле і сучасність* / Матеріали міжнародної науково-практичної конференції СЕСУ. Ужгород, 2013. С. 227-235.

204. Павлишин Л. Документи про становлення та розвиток дипломатичних відносин між Україною та Чеською Республікою у фондах Галузе-

вого державного архіву Міністерства закордонних справ України (1991 – 2005 рр.). *Науковий вісник Ужгородського університету*, серія «Історія», вип. 1 (42), 2020. С. 339-348.

205. Павлишин Л. Діяльність Чеського центру в Україні як приклад успішного інструменту культурної дипломатії. *Політичні перетворення в країнах Центральної та Східної Європи: історикополітичні, етнонаціональні, електоральні та державно-управлінські аспекти* / Матеріали наукової конференції, присвяченої 30-річчю від дня утворення кафедри політології і державного управління ДВНЗ «Ужгородський національний університет». Ужгород, 2021. С.126-131.

206. Перепелиця Г.М. Генезис конфліктів на посткомуністичному просторі Європи. Київ, 2003. 256 с.

207. Політична трансформація НАТО та стратегія подальшого розширення. Виклики та перспективи для України. Центр європейських та трансатлантичних студій / Упоряд: О.В. Коломієць, В.Л. Мартинюк К., 2008. 84 с.

208. Приходько В.О. «Нижня революція» в Чехословаччині та формування нової внутрішньої і зовнішньої політики країни. Ужгород, 1999. 95 с.

209. Приходько В.О. Становлення нової політичної системи Чеської Республіки в умовах трансформаційної кризи середини 90-х рр. XX ст. *Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки*. 2004. Вип. 13. С. 162–178.

210. Салата О. Історичний досвід розбудови Чеської незалежної держави в умовах демократичних реалій 90-х років XX ст. *Київські історичні студії*. 2019. № 2. С. 83–88. DOI: <https://doi.org/10.28925/2524-0757.2019.2.10>

211. Синенький А. Назад к германцам. Чешский путь в высшее европейское общество. *Київській Телеграфъ*. 2003. 3 марта. С. 15–18.

212. Солана Х. Українська зовнішня політика та дипломатія: десять років незалежності. Виступ на науково-практичній конференції «Українська зовнішня політика та дипломатія: десять років незалежності», м. Київ, 19 квітня 2001р. *Науковий вісник Дипломатичної академії України*. Випуск 5, 2001. С.11 – 14.

213. Співробітництво з країнами Вишеградської четвірки як інструмент європейської інтеграції та модернізації України: аналіт. доп., сер. «Міжнародні відносини», вип. 3. / С.І. Мітряєва, М.О. Лендъел, А.Д. Стряпко, А.М. Крижевський та ін. К.: НІСД, 2014. 128 с.

214. Стародуб Т. Процеси формування центральноєвропейської ідентичності як невід'ємної складової європейської ідентичності в контексті вступу країн Центральної Європи до ЄС. *Грані*. 2004. №4. С. 113–118.

215. Сюсько І.М., Проноза В.В. Співробітництво України з державами Центрально-Східної Європи: регіональний аспект економічної інтеграції (90-ті роки). *Україна в європейських міжнародних відносинах*: науковий збірник. К.: Інститут історії України НАН, 1998. С. 117–139.

216. Тарасюк Б., Новицький І. Місце України в Європі, що інтегрується. *Безпосереднє сусідство України з ЄС: закриті кордони чи нові імпульси до співпраці*: матеріали міжнародного «круглого столу» експертів, м. Ужгород, 7-9 листопада 2002 р. Ужгород, 2002. С. 13–23.

217. Тоді Ф. Нарис історії Європейського Союзу / пер. з англ. М. Марченко. Київ, 2001. 136 с.

218. Трансформаційні процеси у країнах Вишеградської групи та Україні: порівняльний аналіз / за ред. проф. Г. М. Перепелиці. К., 2013. 302 с.

219. Троян С. Демократичні процеси у країнах Центрально-Східної Європи та їх роль в оптимізації транскордонного співробітництва. *Євро-регіони: потенціал міжетнічної гармонізації*: збірка наукових праць. Чернівці, 2004. С. 45–54.

220. Україна і Європа (1990-2000 рр.). Частина 1. *Україна в міжнародних відносинах з країнами Центральної та Південно-Східної Європи*: анотована історична хроніка / Мельникова І.М., Євсеєнко І.В., Знаменська М.В., Мартинов А.Ю., Нікіфорук Д.І. К.: Інститут історії України НАН України, 2001. 308 с.

221. Україна і Європа (1990-2000 рр.). Частина 2. *Україна в міжнародних відносинах з країнами-членами Європейського Союзу*: анотована історична хроніка / Мельникова І.М., Горенко О.М., Мартинов А.Ю., Нікіфорук Д.І. К.: Інститут історії України НАН України, 2001. 123 с.

222. Україна на шляху до НАТО: через радикальні реформи до набуття членства / за ред. Г.М. Перепелиці. Київ, 2004. 400 с.

223. Устич І., Чучка О., Жулканич О. Інтеграційні процеси в країнах Центрально-Східної Європи. *Дослідження історії соціально-економічного розвитку країн Центральної та Південно-Східної Європи: сучасний стан, проблеми, перспективи*. Ужгород, 1998. 436 с.

224. Федорчак Т.П. Політична трансформація Чеської Республіки: внутрішні та зовнішні виміри. Івано-Франківськ, 2012. 543 с.

225. Федуняк С. Соціал-демократична модель посткомуністичних трансформацій. *Транскордонне співробітництво у поліетнічних регіонах Східної та Південно-Східної Європи*: матеріали наукового симпозиуму. Чернівці: Золоті литаври, 1999. С. 145–154.

226. Філософія інтеграції. / І.В.Артёмов, В.Д.Бондаренко, О.М.Ващук; За заг. ред. В.Д.Бондаренка, Ф.Г.Ващука. Ужгород, 2011. 544 с.

227. Швейцер В.Я. Послесловие к евровыборам 2004 г. *Европейский парламент. Проблемы и перспективы* / Материалы международной научной конференции, состоявшейся в Институте Европы РАН 9 июня 2004 г. / Под общ. ред. Швейцера В.Я. Москва, 2004. С.179–186.

228. Шемятенков В.Г. Европейская Конституция и ее перспективы. *Европейский парламент. Проблемы и перспективы* / Материалы международной научной конференции, состоявшейся в Институте Европы РАН 9 июня 2004 г. / Под общ. ред. Швейцера В.Я. Москва, 2004. С.28–37.

229. Шманько Г., Кіш Є. Вишеградський чотирикутник: загальноєвропейська інтеграція східноєвропейських країн. *Політика і час*. 1994. №1. С. 49–55.

230. Щербакова Ю.Ф. Политический плюрализм и демократическое развитие Чехии и Словакии (конец 80-х – 90-е годы XX в.). Москва, 2004. 128 с.

231. Яжборовская И.С. Европейский Союз на путях политической интеграции. Москва: Современная экономика и право, 2004. 120 с.

232. Яжборовская И.С. Политологические подходы к проблематике трансформации общественного устройства в странах Центральной и Юго-Восточной Европы. *Революции 1989 года в странах Центральной (Восточной) Европы: Взгляд через десятилетие*. Москва, 2001. С. 192–202.

233. Bauer Jan. *Nesamozřejmě Československo (1918-1992)*. Praha: Nakladatelství Brána, 2018. 358 s.

234. Bezpečnostní politika NATO. URL: http://www.mzv.cz/jnp/cz/zahranicni_vztahy/bezpecnostni_politika/bezpecnostni_politika.html.

235. Bezpečnostní politika NATO a ČR po vstupu do NATO. URL: www.mzv.cz/jnp/cz/zahranicni_vztahy/bezpecnostni_politika/archiv/nato_a_cr_cr_po_vstupu_do_nato/index.html.

236. Bugge P. České vnímání perspektivy členství v EU: Havel vs. Klaus. *Politologické revue*. 2/1998. S. 76–110.

237. Carreté D., Henriksson J., Schneider M. 250 legislativních opatření EU / Evropský sociální fond v ČR. Praha, 2006. 446 s.

238. Clement H. Integration in Osteuropa vor den Hintergrund der Osterweiterung von NATO und EU. No. 208. Osteuropa-Institut München, München, 1997. 20 s.

239. Čechová A. Vliv Benešových dekretů na vztahy ČR s Rakouskem po roce 1989: rukopis. Brno: Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií, 2011. 154 s.

240. Černoch P. Cesta do EU. Praha, 2003. 159 s.

241. Česká Republika a NATO. Historie vztahů ČR se Severoatlantickou aliancí. URL: http://www.natoaktual.cz/ceska-republika-a-nato-0us-/na_zpravy.aspx?y=na_summit/cr-a-nato.htm.

242. Česká Republika a NATO: Ustav mezinarodních vztahu (UMV). Praha, 1996. 147 s.
243. České narodní zajmy: UMV. Praha, 1993. 72 s.
244. Češka J. Československo. Česká a Slovenská Federativní Republika. Přehled oficiální statistiky v letech 1980-1992. Díl I. Praha: Nakladatelství Futura, 2013. 493 s.
245. ČR vstupuje do NATO: UMV. Praha, 1998. 131 s.
246. ČR v NATO: UMV. Praha, 1999. 100 s.
247. Deset let členství České Republiky v NATO: MOCR. Praha, 2009. 127 s.
248. Dějiny Ukrajiny. Rychlík J., Zilynskyj B., Magocsi P. Brno: Nakladatelství Lidové noviny, 2015. 524 s.
249. Dočkal V., Fiala P. Česká politika v Evropské unii. Evropský integrační proces a zajmy České republiky. Masarykova Univerzita: Mezinarodni politologicky ustav. Brno, 2007. 187 s.
250. Dienstbier J. Potřeba zahraniční politiky. *Československo 88: Sbornik příspěvku pro mezinárodní symposium a dokumentu o jeho zmařeném a permanentním průběhu*. Praha, 1989. S. 313–319.
251. Drulák P., Druláková R. Tvorba a analýza zahraniční politiky. Praha: Oeconomica, 2007. 184 s.
252. Dubový V. Role prezidenta v utváření zahraniční politiky ČR: rukopis. Brno: Masarykova univerzita: Fakulta sociálních studií, 2006. 146 s.
253. Eichler J. Mezinárodní bezpečnostní vztahy. Praha, 2004. 147 s.
254. Emmert František. Moderní české dejiny. Praha: Mladá fronta, 2019. 296 s.
255. Emmert František. Sametová revoluce - cesta ke svobodě. Brno: Nakladatelství Cpress, 2019. 266 s.
256. Fajmon H. Cesta České Republiky do Evropské Unie. Brno: Centrum pro sudium demokracie a kultury, 2004. 170 s.
257. Fiala P., Pitrova M. Evropska unie. Brno: CDK, 2003. 220 s.
258. Fungování nejvyšších kontrolních institucí v zahraničí. *Europeum*. 06. ledna 2002. URL: <https://www.europeum.org/articles/detail/437/fungovani-nejvysich-kontrolnich-instituci-v-zahranici>
259. Greger P. Zaslal Brusel České republice druhé varování? *Mezinárodní politika*. 11/1999. S. 9–10.
260. Handl V., Siebert D. Ziele und Ergebnisse tschechischer Aussenpolitik. *Bundeszentrale für politische Bildung*. 2002. 7 November. URL: <https://www.bpb.de/izpb/9664/ziele-und-ergebnisse-tschechischer-aussenpolitik>.
261. Havel V. Moc bezmocných. Praha, 1989. 126 s.
262. Havel V. Prosím stručně. Rozhovor s Karlem Hvizďalou, poznámky, dokumenty. Praha: Gallery, 2006. 256 s.

263. Hawranek D. Der Preis des neuen Europa. Der Spiegel. 18/2004. URL: <http://www.spiegel.de/spiegel/print/d-30612515.html>.

264. Historie minulých vlád: Vláda České Republiky. URL: <https://www.vlada.cz/cz/clenove-vlady/historie-minulych-vlad/%21-zprava-vlady-o-stavu-ceske-spolecnosti---oddil-2-2128/>

265. Historie vstupu Česke republiky do EU: Ministerstvo zahraničních věcí ČR. URL: www.mzv.cz/jnp/cz/zahranicni_vztahy/evropska_unie/ceska_republika_a_eu/historie_vstupu_ceske_republiky_do_eu.html.

266. Integration of the dairy sector with European Union challenges and chances for Central Europe: proceedings of the international scientific conference, Warsaw 28 November 1997 / ed. by Barbara Kowrygo and Stanislaw Berger. Warszawa: Fundacja Rozwyj SGGW (Szkoły Glywnej Gospodarstwa Wiejskiego), 1997. 149 s.

267. Kaniok P., Pitrova M. Česká zahraniční politika: aktéři, struktura, process. Masarykova Univerzita: Mezinarodni politologicky ustav. Brno, 2007. 245 s.

268. Kavan J. Česká Republika v NATO. ÚMV. Praha, 1999. 100 s.

269. Khol R. Perspektivy středoevropské vojenské spolupráce. Praha: ÚMV, 2003. 76 s.

270. Klaus V. Evropa pohledem politika, pohledem ekonoma. Praha: CEP, 2001. 123 s.

271. Kopeček M. Višegradské amplitudy. In: Vykoukal J. a kol. *Visegrad: možnosti a meze středoevropské spolupráce*. Praha: Dokořán, 2003. S. 125–156.

272. Korsak R., Ilnytskyj V., Hodia I. Ukrainian-Czech economic links: diplomacy, trade, and tourism (the beginning of the XXI century). *Baltic Journal of Economic Studies*. Vol. 4, No. 4, 2018. P. 181–187. DOI: <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2018-4-4-181-187>

273. Kotyk V. Střední Evropa a evropský integrační process. *Česká republika v měnící se Evropě*. Praha: VSE, 1993. S. 107–125.

274. Kotyk V. Stručná bilance vývoje české zahraniční politiky. *Mezinárodní vztahy*. 1/2000, S. 47–60.

275. Lemberg H. Das Jahr 1919 in der Tschechoslowakei und Ostmitteleuropa. München, 1993. 261 s.

276. Lemberg H., Hoensch J. Begegnung und Konflikt. Schlaglichter auf das Verhältnis von Tschechen, Slowaken und Deutschen 1815–1989. Bonn, 2001. 325 s.

277. Leška V. Slovensko 1993 – 2004. Léta obav a nadějí. Praha, 2006. 184 s.

278. Leška V. Česko – slovenské vztahy. *Zahranicní politika České republiky 1993 – 2004. Úspěchy, problémy a perspektivy*. ÚMV. Praha, 2004. S. 65–71.

279. Ležák Zdeněk. Sametová revoluce. Pád železné opony v komiksu. Brno: Nakladatelství Edika, 2019. 79 s.

280. Maresceau M. On Association, Partnership, Preaccession and Accession, in *Enlarging the European Union. Relations between the EU and Central and Eastern Europe*. European institute, University of Ghent. London and New York, 1997. 125 p.

281. Maresceau M. East Central European states and the European Communities: the legal adaptation to the market economy. *Europe agreements: a new form of cooperation between the European Community and Central and Eastern Europe* / ed. P. Muller-Graf. Baden-Baden, 1993. P. 209–233.

282. Maresceau M., Lannon E. The EU's enlargement and mediterranean strategies. *Relations between the EU and Eastern Europe*. 2001. P. 3–28.

283. Matějka D. Madridský Summit NATO: sborník Dokumentů. UMV. Praha, 1997. 57 s.

284. Ministři a ministerstvo v historii. Ministerstvo zahraničních věcí ČR. URL: http://www.mzv.cz/jnp/cz/o_ministerstvu/historie_a_osobnosti_ceske_diplomacie/ministri_a_ministerstvo_v_historii/index.html.

285. Mocek M. Visegrad tahne proti Bruselu. *Mladá fronta Dnes*. 8 unora 2002. S. 15–18.

286. Mocek M. Kavan a Geremek říkají, že oživují ducha Víšegradu. *Mladá fronta Dnes*. 1998. 22 srpna.

287. Nezval P. Vztahy České republiky k Evropské unii. Slezská univerzita v Opavě: Karviná. 2003. 234 s.

288. Ort A. Česká zahraniční politika. Plzen, 2004. 400 s.

289. Pavlík P. Třináctá cesta k Evropské monetární unii. *Mezinárodní vztahy*. 4/1992. S. 74–79.

290. Pavlík P. Začleňování České republiky do evropských a světových hospodářských struktur. *Mezinárodní vztahy*. 2/1993. S. 20–23.

291. Pick O., Handl V. Zahraniční politika Česke republiky 1993–2004: uspěchy, problémy a perspektivy. Praha, 2004. 268 s.

292. Pick O., Handl V. Česká zahraniční politika 1993–2005 – od «navratu do Evropy» k evropeizaci. Policy Paper UMV. Praha, 2005. 17 s.

293. Pithart P., Příhoda P. Die abgeschobene Geschichte: ein politisch-historisches Lesebuch. München, 1999. 412 s.

294. Poláčková Zuzana. Slovensko-české vztahy v kontexte strednej Európy. Ústav politických vied SAV. VEDA 2005. 496 s.

295. Politika v ČR 1997 – 2000: MPU MU. Brno. 109 s.

296. Puhl J. Ende mit Schrecken. *Der Spiegel*. 2/2003. URL: <http://www.spiegel.de/spiegel/print/d-26060093.html>.

297. Quaisser W., Hartmannova M., Honekopp E., Brandmeier M. Vychodní rozšíření Evropské unie – dusledky pro blahobyt a zaměstnanost v Evropě. *Mezinárodní vztahy*. Praha. 2000. Č. 3. S. 59–66.

298. Rozpad Československa a vznik samostatne české diplomacie. Ministerstvo zahraničních věcí ČR 1993. URL: www.mzv.cz/jnp/cz/o_ministerstvu/historie_a_osobnosti_ceske_diplomacie/ministri_a_ministerstvo_v_historii/leden_1993_rozpad_ceskoslovenska_a_vznik.html.

299. Rychlík Jan. Rozdělení Československa 1989–1992. Praha: Vyšehrad, 2012. 430 s.

300. Schevarado J. Blockierte Demokratie – die Tschechische Republik 20 Jahre nach der Samtenen Revolution. Berlin, 2009. 24 s. / DGPA Deutsche Gesellschaft für Auswertige Politik. 2009. №8. URL: https://www.ssoar.info/ssoar/bitstream/handle/document/12933/ssoar-2009-schevarado-blockierte_demokratie_die_tschechische.pdf?sequence=1&isAllowed=y&lnkname=ssoar-2009-schevarado-blockierte_demokratie_-_die_tschechische.pdf.

301. Simecka M. Československo 1988 – šance do konce století. *Československo 88*: Sborník příspěvku pro mezinárodní symposium a dokumentu o jeho zmařeném a permanentním průběhu. Bratislava, 1989. S. 355–360.

302. Slánský R. Několik poznámek k vývoji a stavu česko–slovenských vztahů. *Mezinárodní politika*. 12/1999. S. 4.

303. Smlouva z Nice – krok k nové Evropě. Článek prezidentů zemí Visegrádské skupiny. *Irish Independent* 16. října 2002. URL: <http://old.hrad.cz/president/Havel/speeches/index.html>.

304. Stank J. Slovensko–české vřahy v stredoeurópskom kontexte. *Mezinárodní politika*. 12/1999. S. 20–27.

305. Sverak A. Vnější a vnitřní aspekty začleňování resortu obrany ČR do NATO. *Mezinárodní vztahy*. 2/1999. Praha: UMV, 1999. S. 20–36.

306. Svoboda C. Evropská demokracie nebo evropské císařství? *Hospodářské noviny*. 2003. 3. února. URL: <https://archiv.ihned.cz/c1-12257790-evropska-demokracie-nebo-evropske-cisarstvi>

307. Šedivý J. Stav české zahraniční politiky a její vyhledy pro rok 1998. *Mezinárodní politika*. 1/1998. S. 4–8.

308. Šedivý J. Rozšíření NATO a Česká republika. Mezi Madridským a Washingtonským summitem. UMV. Praha, 1998. 131 s.

309. Šesták O., Prskavec K. Struktura a dosavadní činnost Bezpečnostní rady státu. *Vojenské rozhledy*. MO ČR. 2/2001. S. 20–30.

310. Šlosarčík I. Východní rozšíření Evropské unie. Mezinárodní politologický ústav MU. Brno, 2001. S. 172–194.

311. Špidla V. O Evropské ústavě hlasujeme v obecném referendu. *Lidové noviny*. 2003. 11. října. URL: http://wtd.vlada.cz/vlada/vlada_clenove.htm.

312. The end of Czechoslovakia / Ed. By Musil J. Budapest. N.Y.: Central European University press, 1997. 283 p.

313. The role of CEFTA in the process of EU enlargement: Papers presented at the intern. conf., Prague, May 28 – 29, 1999 / Ed.: Stepanek M. Prague: Inst. of intern. relations, 1999. 200 p.

314. Tuma M., Janosek J., Prohazka J. Obranná politika Československé a České Republiky (1989 – 2009). Praha: Ministerstvo obrany ČR, 2009. 231 s.

315. Vesely Z. Dejiny české politiky v dokumentech. Praha, 2005. 768 s.

316. Vesely Z. Dějiny české zahraniční politiky. Praha: Oeconomica, 2013. 535 s.

317. Vesely Z. Přehled dějin českého statu. VSE. Praha, 1999. 484 s.

318. Vyklicky R. Institucionalní reforma EU po summitu v Nice. *Právník*. Praha, 2001. Č. 8. S. 827–841.

319. Wahrungspolitische Aspekte der EU-Erweiterung. *Deutsche Bundesbank Monatsbericht*. Frankfurt a.M., 2001. Oktober. S. 15–31. URL: <https://www.bundesbank.de/resource/blob/691950/611306f01823860ec7ea2aaec5d0a2e7/mL/2001-10-wahrungspolitische-aspekte-data.pdf>.

320. Weidenfeld W. Central and Eastern Europe on the way into the European Union: problems and prospects of integration in 1996. Gütersloh: Bertelsmann foundation publ., 1996. 263 p.

321. Wiesmann K. Die Entwicklung der Europäischen Sicherheits und Verteidigungspolitik Ambitionen und Realitäten. *Europäische Sicherheit*. Herford, 2001. Jg. 50. N. 5. S. 17–21.

322. Zielenc J. Česká republika na cestě k evropské integraci. *Mezinárodní politika*. 1995. č. 1. S. 4–7.

Підручники, посібники, довідкова література

323. Дюрозель Ж.Б. Історія дипломатії від 1919 р. до наших днів. / Пер. з фр. Є.Марчієвої, Л.Погорелової, В.Чайковського. К.: Основи, 1999. 903 с.

324. Історія Центрально-Східної Європи: посібник для студентів історичних і гуманітарних факультетів. Львів: ЛНУ ім. І.Франка, 2001. 660 с.

325. Інститути ЄС і НАТО. Глосарій основних термінів та понять: навчальний посібник / Укладачі: І.В. Артёмов, Д.В. Вітер, Л.І. Загайнова, О.М. Казакевич, О.М. Руденко. Ужгород, 2007. 220 с.

326. Калитко С., Кравчук О. Вивчення історії Чехії в Україні. Нариси історії Чехії: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / Зінько Ю. А. та ін. Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2017. С. 310-368.

327. Копійка В.В., Шинкаренко Т.І. Європейський Союз: заснування і етапи становлення. К.: Ін Юре, 2001. 448 с.

328. Кравчук О. «Оксамитова революція». Суспільно-політичні і економічні реформи в Чехії у 1989-1992 рр. Нариси історії Чехії: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / Зінько Ю. А. та ін. Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2017. С. 275-285.

329. Кравчук О., Поп І. На рубежі тисячоліть: Чехія наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. Нариси історії Чехії: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / Зінько Ю. А. та ін. Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2017. С.286-309.

330. Кріль М. Історія країн Центрально-Східної Європи (кінець ХХ – початок ХХІ ст.): навч. посібник. К., 2008. 284 с

331. Міжнародна інтеграція: навчальний посібник / І.В. Артьомов, В.Д. Бакуменко, О.М. Ващук та ін. Ужгород: Ліра, 2009. 472 с.

332. Мітряєва С.І. Європейська безпека і Україна: навчальний посібник Ужгород, 2008. 222 с.

333. Гайдуков Л.Ф., Кремінь В. Г., Губерський Л. В. та ін. Міжнародні відносини та зовнішня політика (1980-2000 роки): підручник. К.: Либідь, 2001. 624 с.

334. НАТО / довідник. К.: Основи, 1997. 430 с.

335. Політичні трансформації у країнах Центральної Європи наприкінці ХХ - на початку ХХІ століть: Навчальний посібник / Упоряд. М. Лендвел. Ужгород: Поліграфцентр «Ліра», 2016. 464 с.

336. Чекаленко Л.Д. Витоки української дипломатії: навчальний посібник. Київ, 2010. 340 с.

337. Чекаленко Л.Д. Зовнішня політика України: підручник для студентів вищих навчальних закладів. К.: Либідь, 2006. 712 с.

Дисертації

338. Кіцила Л.Ю. Зовнішньополітичні аспекти реалізації курсу Чеської Республіки на інтеграцію до Європейського Союзу: дис. ... канд. політ. наук. 07.00.02; ЛНУ ім. Франка. Львів, 2004. 190 с.

339. Мороз Д.О. Формування системи багатостороннього співробітництва країн-членів Вишеградської четвірки (1991 – 2004 рр.): дис. ... канд. іст. наук. 07.00.02 НАН України; Інститут історії України. К., 2006. 206 с.

340. Цуп О. Чеська Республіка і Україна в міждержавних відносинах кінця ХХ – початку ХХІ ст.: дис. ... к. і. н. 07.00.02. Львівський національний ун-т ім. Івана Франка. Тернопіль, 2008. 265 с.

Наукове видання

Любов Павлишин

**ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА ЧЕСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ:
СТАНОВЛЕННЯ ТА ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ
РОЗВИТКУ (1993 – 2004 рр.)**

Монографія

Комп'ютерна верстка – Іванна Полянська

Дизайн обкладинки – Дарина Задорожня

Підписано до друку 01.12.2021. Формат 60x84/16. Умов. друк. арк. 13.
Гарнітура PT Serif. Папір офсетний. Зам. № ____. Наклад 300 прим.

Оригінал-макет виготовлено та віддруковано:
ТОВ «РІК-У», 88000, м. Ужгород, вул. Гагаріна, 36.

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК №5040 від 21.01.2016 р.

Павлишин Л.

П 12 Зовнішня політика Чеської Республіки: становлення та пріоритетні напрями розвитку (1993-2004 рр.): монографія. Ужгород, РІК-У, 2021. 224 с.

ISBN 978-617-8046-27-9

У монографії на основі широкої джерельної бази досліджено процес становлення та пріоритетні напрями розвитку зовнішньої політики суверенної Чеської Республіки, методи та форми реалізації її зовнішньополітичної стратегії. Зроблено аналіз формування національної політики як основи для побудови успішної зовнішньої політики країни. Досліджено діяльність Вишеградського об'єднання та його роль у формуванні чеської зовнішньої політики. Особливу увагу приділено особистості Вацлава Гавела та доведено його важливу роль як президента у реалізації зовнішньої політики держави. Проаналізовано шляхи і методи реалізації європейської та євроатлантичної інтеграції Чеської Республіки. Досліджено пріоритети чесько-словацьких та чесько-українських двосторонніх відносин.

Монографічне дослідження розраховане на науковців, богемістів, аспірантів, студентів, а також усіх, хто цікавиться проблематикою сучасних міжнародних відносин.

УДК 327(437)«1993/2004»:327.39